

XALQ OG'ZAKI IJODI

RAVSHAN

XALQ OG‘ZAKI IJODI
O‘ZBEK XALQ DOSTONLARI

RAVSHAN
(“Go‘ro‘g‘li” dostonlari turkumi)

«Yangiyul Poligraph Service»
TOSHKENT – 2019

UO'K: 398.21(=512.133)

KBK: 82.3(50')

R 13

Ravshan: xalq og'zaki ijodi. - Toshkent : Yangiyul Poligraph Service,
2019. - 208 b

Aytuvchi:

ERGASH JUMANBULBUL O'G'LI

Yozib oluvchi:

Hodi Zarifov

Nashrga tayyorlovchi:

Hodi Zarifov

Qayta nashrga tayyorlovchi, iqtibos va izohlarni kirituvchi:

Ergashboy MATYOQUBOV

AZIZ KITOBXONLAR!

Qo'lingizdagi ushbu kitob, ya'ni "Ravshan" dostoni o'zbek va turkman xalq og'zaki ijodiga mansub bo'lib ming yillar davomida xalqimiz baxshilari tomonidan kuylanib, xalqimiz tomonidan sevib tinglangan.

"Ravshan" dostonining ushbu nusxasi xalqimizning mashhur baxshisi Ergash Jumanbulbul o'g'li (1868-1937) tomonidan kuylangan va Hodi Zarif (1905-1972) tomonidan yozib olingan va nashrga tayyorlangan.

"Ravshan" dostonida turkiy xalqlarning azal-azaldan imon-e'tiqod, ornomus, islom dinining va sof muhabbatning ulug'lanishi yorqin ranglarda aks ettirilgan. Siz dostonni o'qish davomida Ravshanning bobosi – Go'ro'g'lining nevaralarining o'zaro turmush qurishi uchun qilgan harakatlari, Ravshan Zulxumorni izlab safarga chiqishi, Shirvon elidagi sarguzashlari, uning Qoraxon podshoga asir tushishi, Ravshanning imyon-e'tiqodining qanchalik kuchliligiga, Hasanxonning o'g'lini qutqarishga borishi, aka-uka kallarning Hasanxonga yordam berishi va oxir-oqibat Zulxumor va Ravshanning o'zaro turmush qurishiga guvoh bo'lasiz.

Shuningdek, siz ushbu dostonni o'qish davomida xalqimizning bir qancha tarixiy etnografik urf-odatlari, safar, aka-uka munosabatlari, imyon va e'tiqod haqida ma'lumotlarga ega bo'lasiz.

Dostonning ushbu nashriga hozirgi davr kitobxonlarining talab va iltimoslariga asosan qo'shimcha iqtiboslar kiritildi va asar, imkoni boricha, hozirgi o'zbek adabiy tili qoidalariga asosida qayta tahrirlandi.

UO'K: 398.21(=512.133)

KBK: 82.3(50')

R 13

ISBN: 978-9943-5946-3-0

Abdulla Qodiriy nomidagi

vifotat AKM

INV № 16 9201 - 2019u

© Xalq og'zaki ijodi.

© «Yangiyul Poligraph Service», 2019

Burungi o'tgan zamonda, el-yurti omonda, o'zi qibla tomonda, Buxorodan to'manda, Taka-Yovmit deganda, Yovmit elida, Chambilning belida Go'ro'g'libek davrini surib o'tdi, dushmanning dodini berib o'tdi. Qirq yigitni yig'ib, dovulni¹ tuyib², oltin piyolaga maylar quyib, araqqa bolni qotib, bolga araqni qotib, qirq yigitni yig'dirib, silovsin to'n kiydirib, kuniga kechkisin sergo'sht qilib, sermoqli palovga to'ydirib, semiz qo'ydan so'ydirib, ko'pkarisini choptirib, olomonga ola sarpo yoptirib, el-xalqning ko'nglin toptirib, Yunus bilan Misqol parini Ko'hi Qofdan, Iram bog'idan keltirib, pari bilan o'ynab-kulib, davrini surib, umr o'tkarar edi.

Go'ro'g'libekka xudo farzand bermadi, oti o'chmadi. Shunda Go'ro'g'libek:

«Asli taqdir-qismatda bizga farzanddan taqsim bo'lgan yo'q ekan», – deb taqdirga tan berib, Hasanxonni Vayangandan, Avazxonni Xunxordan olib kelib, ikkovini ulim³ deb, iskasam gulim deb, jon-u dilim deb, tobutimning chegasi⁴, el-yurtimning egasi, o'lsam merosxo'rim deb, ikkovi bilan ko'nglini xush qilib, shularga bino qo'yib, bolam-bo'tam, deb parvarish qilar edi.

Avaxonni Og'a Yunus pari o'g'lim deb yoqasidan solib, etagidan olib edi; Hasanxonni Misqol pari yoqasidan solib, etagidan olib edi; ikki pari ikkovining enasi bo'lib edi. Parilar ikkoviga bino qo'yib, bolam deb suyib, har qaysisi o'z uylarida

---

¹ **Dobil**, dovul – katta nog'ora.

² **Tuymoq** – qoqmoq.

³ **Ul** – o'g'il.

⁴ **Chega** – 1) burama mix; 2) yog'och mix.

parvarish qilib tarbiya qilar edi.

Ikkovini katta qildi. Avazxon bilan Hasanxon ham sher haybatli, yo'lbars kelbatli¹, qoplon yurakli, arslon bilakli yigitlar bo'ldi. Go'ro'g'libekning ham o'g'illaridan ko'ngli to'ldi.

Hasanxon Arzirumdan xon Dallini olib qochib, qirq kun shohona to'ylar berib, o'z rasm-rusmlari bilan oldi. Avazxonga Gulqiz degan bir barno suluv olib berib, uyini tushirib berib, davrini surib yura berdi. Hasanxonga xon Dallidan bir o'g'il paydo bo'ldi. Go'ro'g'libek to'ylar qilib, otini Ravshanbek qo'ydi. [Go'ro'g'lining otasining oti Ravshan edi. «Otamning oti yo'qolmasin», – deb Ravshanbek qo'ydi].

Avazxon bir-ikki yildan so'ng bir qizli bo'ldi. Go'ro'g'libek quvonib, suyunib bunga ham to'ylar qilib, otini Gulanor qo'ydi.

Enagalar parvarish qilib boqib, bachchalarni tarbiya qilib katta qildi.

Bachchalar birdan ikkiga kirdi, ota-ena deguday bo'ldi.

Osh-u non bersa, yeguday bo'ldi. U yoq-bu yoqqa borib keguday bo'ldi. Ikkidan uchga, to'rtga kirdi, ikkovini bir maktabga berdi. Ikkovi ham o'qib mulla bo'ldi. Kunlardan bir kun Go'ro'g'libek parilar bilan o'tirib edi. Ravshanbek ayni o'n uch yoshida, qalpoq boshida, yuzi yarqirab, kokili tirqirab eshikdan salom berib bordi. Go'ro'g'libek Ravshanbekni ko'rib, dimog'i chog' bo'lib, parilarga qarab aytdi:

– Ho' parilar, mening ko'nglimga bir gap keldi. Sizlarga aytayin, sizlar nima deysizlar. Mening o'zimga shu ishim juda xush keldi, parilar, sizlarga ham xush kelar. Men Avazxon bilan Hasanxonni quda qilayin, Gulanorjonni Ravshanjonga fotiha qilayin, o'zim sovchi bo'layin, bugun borayin. Mol ham yotga ketmasin, bola ham yotga ketmasin, – dedi.

Unda parilar:

– Juda yaxshi bo'ladi. Bizlarga ham bu so'zingiz yoqdi, yaxshi aytdingiz bu gapdi, – deyishib, quvonishib qoldi.

Gulanor ko'p suluv: yaxshi suratli, shirin so'zli, quralay²

¹ Kelbat – qiyofa, qomat, qaddi-qomat.

² Quralay – ohu, kiyikning bolasi.

ko'zli, tor biqin, o'rta bo'yli, uzun o'yli¹, keng ko'krak, xush-xayol, zehni tez, serfahm qiz edi. Ravshanbek uning bilan maktabda birga o'qiganda, ko'zining ostiga bosib qo'yar edi.

Go'ro'g'libekning bu so'zi Ravshanbekka ham yoqib ketdi.

Ichida aytdi: «Qizini bersa yaxshi; bu qizini bermas, bobomning so'zini sindirar», – deb qo'ydi.

Go'ro'g'libek parilar bilan maslahat qilib, Avazxon o'g'lining qoshiga sovchi bo'lib bora berdi. Shunda Ravshanbek qoralab, bobosining orqasidan bora berdi.

Avazxon qarasa, Go'ro'g'libek otasi kelayotibdi. Shunda otasining oldiga chiqib, mehmonxonaga tushirib, xush kel-dingiz, deb dasturxon tashlab, noz-u ne'matni to'kib, qand ustiga novvot, shira ustiga sharvat, ziyofat ustiga ziyofat qilib, otasini siylab xizmat qilib turdi. Go'ro'g'libek o'g'lidan dimog'i chog' bo'lib, kayfi to'g'ri bo'lib o'tirdi.

Avazxon polvon otasiga ziyofatlar qilib, otasining kel-gan sababini bilmoqlik uchun joyidan turib, poygaga o'tib, dasti alif-lom qilib, gardanini xam qilib, otasiga qarab, yo'l bo'lsin, deb bir so'z qotib turibdi:

So'rasang, Takali, Yovmit el bo'lsin,
Qush solsang, so'nali², o'rdak ko'l bo'lsin,
Makkamsan, Madinam, yurtning egasi,
Qaddingdan, vallamat³, sizga yo'l bo'lsin?

Viloyating-yurting Chambilbel bo'lsin,
Qo'lingda ochilgan qizil gul bo'lsin,
Bir sababman⁴ kepsan⁵ o'rdaxonama,
Makkamsan, Madinam – otam, yo'l bo'lsin?

So'zga ketgan mayin shirin til bo'lsin,
Podsholarning yetagida fil bo'lsin,

¹ Uzun o'y – uzoqni ko'ruvchi, fikrlovchi, uzoqni o'ylovchi.

² So'na – yovvoyi o'rdakning katta turi, erkak o'rdak.

³ Vallamat (valiyi ne'mat, valene'mat) – in'om va ehson egasi.

⁴ Sabab bilan.

⁵ Kelibsan.

Ne sababman kelding o‘rdaxonama,
Vallamatim otam, sizga yo‘l bo‘lsin?

Yori o‘lsa, ne sanamlar¹ tul bo‘lsin,
Dushmaningda qayg‘u, vahm mo‘l bo‘lsin,
Qaddingdan, yo‘l bo‘lsin, yurtning egasi,
Makkamsan, Madinam – otam, yo‘l bo‘lsin?

Kumush bo‘lar tarlon² qushning chegasi³,
G‘o‘la⁴ bo‘lar bedov⁵ otning to‘qasi⁶,
Makkamsan, Madinam – qiblagohimsan,
Qaddingdan, yo‘l bo‘lsin, yurtning egasi?

Arila bilmadi tog‘larning qori,
Tirama pishadi bog‘ning anori,
Makkamsan, Madinam – qiblagohimsan,
Qaddingdan, yo‘l bo‘lsin, elning sardori?

Ko‘p gap keldi, ota, bugun o‘yima⁷,
So‘z aytaman sizday vallamatima,
Qaddingdan, yo‘l bo‘lsin, yurtning egasi,
Bir sababli mehmon kepsan⁸ uyima⁹.

Podsholar boshiga qo‘yar tojini,
Eldan olar zakotiman¹⁰ bojini,

¹ Sanam – go‘zal, go‘zallar go‘zali; sevgili, pari.

² Tarlon – 1) xilma-xil; 2) parishon; 3) ovchi qush (ko‘chma ma‘noda).

³ Chegas (chakas) – qirg‘iy va shunga o‘xshash o‘rgatilgan ovchi qushning qo‘nib o‘tirishi uchun ishlangan asbob.

⁴ G‘o‘la – 1) bronza; 2) g‘o‘la shaklida quyilgan oltin, mis, jez; 3) eritilgan yaxlit metall.

⁵ Bedov – nasli yaxshi ot.

⁶ To‘qa – kamar, tasma va shu kabilarning uchini o‘tkazib taqiladigan qismi.

⁷ O‘yimga.

⁸ Mehmon bo‘lib kelibsan.

⁹ Uyimga.

¹⁰ Zakoti bilan. Zakot (*arabcha*; poklik, poklanish; sadaqa) – 1) shariatga muvofiq, puldor, badavlat musulmonning o‘ziga qarashli mol-mulki va daromadining qirqdan bir ulushi miqdorida (ro‘za vaqtida) beva-bechoralarga, kambag‘al qarindoshlariga beradigan xayr-sadaqasi; 2) O‘rta Osiyo xonliklarida: chorva va mol-mulkning qirqdan

Ne sababman kelding o'rdaxonama,
Ota, aytgin kelganingning vajini.

O'zing mardsan, G'irotingni yelgansan,
G'anim bo'lsa, nimta-nimta bo'lgansan,
Qaddingdan, yo'l bo'lsin, yurtning egasi,
Vallamatim, ne ish bilan kelgansan?
Ot chopilar baland tog'ning pastiga,
Quloq soling gapimning payvastiga,
Qaddingdan, yo'l bo'lsin, yurtning egasi?
Qo'rgan qadamlaring diydam ustiga...

Unda Go'ro'g'libek dimog'i chog' bo'lib, gul-gul
ochilib, vaqti xush bo'lib, yuragi toshib, bol¹ Avazga qarab
murtini burab: – Buni sen yaxshi aytding, o'zbekka «yo'l
bo'lsin» degan so'z gapning o'roli² bo'ladi; ilgarilarda bir odam
menga «yo'l bo'lsin demading», deb araz urib ketgan, – deb bir
so'z aytayotir.

Chorhokim emasman, Chambilgadir xon,
Azamatga berdim kark³ teri qalqon,
Bir sababli mehmon keldim o'rdangga,
Yo'l bo'lsa, o'zingdan bo'lsin, Avazxon.

Men o'lsam seniki Chambil elatim,
Harna borim, bari arkon davlatim,
Bir sababli mehmon keldim uyingga,
Yo'l bo'lsa, o'zingdan bo'lsin, farzandim.

Qaladan qalampir yuklar qalachi⁴,
Har xil isli bo'lar tog'ning og'ochi.

---

bir ulushi miqdorida har yili xazina foydasiga olingan soliq (bu yerda shu ma'noda kelgan).

¹ Bol – kuch-qudrat.

² O'roli – boshi, avvali, dangali ma'quli, to'g'risi, bo'ladiganini.

³ Kark – 1) yovvoyi tuya, 2) karkidon; 3) erkak tuyaning bir turi.

⁴ Qalachi – savdogar, savdo sotiq bilan shug'ullanuvchi karvon.

Yo'l bo'lsa, o'zingdan bo'lsin, farzandim,
Vallamat kelibdi o'zingga sovchi.

Taroqman¹ taralar qizlarning sochi,
Shohlar olar eldan-zakot ham boji,
Yo'l bo'lsa, o'zingdan bo'lsin, Avazxon,
Vallamat kelibdi o'zingga sovchi.

Otang keldi sening so'zing olmoqqa,
Ko'nglidagi sirni bayon qilmoqqa,
Shul sababli mehmon keldim uyingga;
Hasanman² o'zingni quda qilmoqqa.

Yetti yoshda olib keldim o'zingni,
Qo'limdan ko'p yeding osh-u tuzimni,
Otang keldi, bolam, o'zingga sovchi,
Ravshanga ber Gulanorday qizingni!

Otangning, farzandim, tilin olinglar,
Hasanman ikkoving quda bo'linglar,
Ravshanga ber Gulanorday qizingni,
Yovmitning eliga to'ylar beringlar!

Unda Avazxonning achchig'i keldi. Polvonning qahri kelib, ajdarday to'lg'onib, ko'zlari olovday yonib, Go'ro'g'libek otasiga qarab aytdi:

– Ho'... ota! Ilgarigi odamlar aytar edi: «Odam qarisa, ayniydi», – der edi, rost ekan. Ota, sen aynibsan, miyangni yeb qo'yibsan, bo'lmasa, menga sovchi bo'lib kelmas eding, menga bu so'zlarni demas eding. Kelgan bo'lsang, indamaygina keta ber, yo'lingdan qolma! Xotiring jam bo'lsin, men Gulanorjonni aslo Ravshanga bermasman, balki o'zimga teng ham ko'rmasman, shu so'zlarni, ota, ayniganingdan aytasan, – deb otasining so'zini qaytarib, javob berib, bir so'z aytayotir:

---

¹ Taroq bilan.

² Hasan bilan.

Qaytayin¹, boshima bo'ldi qiyomat,
Kecha-kunduz ishim oh-u nadomat,
Hayron qoldim, ota, aytgan so'zingga,
Kelgan bo'lsang, keta bergin, vallamat!

Ilohi davlating bo'lsin salomat,
O'zing tirik, hech ko'rmagin alomat²,
Bu so'zlaring, ota, bari afsona,
Kelgan bo'lsang, xush kelibsan, vallamat!

Qodir mavlon sening aqling olama³?
Senday botir shunday aynib qolama⁴?
Har kimni tengiga qo'sh-da, vallamat,
Qarchig'ay quzg'unman oshna bo'lama⁵?

Mening qizim bog'dochilgan⁶ lolam-a,
Qariganda sening aqling olama?
Har kimni tengiga qo'sh-da, vallamat,
Qarchig'ay quzg'unman⁷ oshna bo'lama?

Bu ishingga, ota, o'g'ling hayrondi,
Sening so'zlaringga jonim o'rtandi,
Har kimni tengiga qo'sh-da, vallamat,
Ravshanga bermayman Gulanojondi!

Yigitlar ichida menman o'dag'a⁸,
Bedovga yarashar oltindan to'g'a⁹.
Ravshanga bermayman Gulanojoni,
Qizim tugul, kuchugimdan sadag'a.

---

¹ Nima qilay.

² Alomat – g'am-kulfat, qayg'u, shubha-gumon.

³ Oladimi?

⁴ Qoladimi?

⁵ Bo'ladimi?

⁶ Bog'da ochilgan.

⁷ Quzg'un bilan.

⁸ O'dag'a – boshliq, yetakchi, ulfatboshi, sarkor.

⁹ To'g'a (to'qa) – ot pochasisiga taqiladigan enlik uzuksimon narsa.

Ota, javobingni berdim, jo'nagin,
Bundan keyin sovchi bo'lib kemagin,
Har kimni tengiga qo'sh-da, vallamat,
Menga bunday tuzsiz so'zni demagin!

Vallamatim otam, sovchi bo'lmagin,
Buningday¹ yoqimsiz so'zni demagin.
Unday bo'lsa, xush kelibsan, vallamat,
Keta ber, ota, sen qaytib kelmagin!
Eshitib ol, ota, aytgan so'zimni,
O'zim o'lmay, g'anim bosmas izimni,
Bermayman Ravshanga Gulanor qizimni,
Men Hasanga teng qilmayman o'zimni!

Jon ota, qilmagin ko'nglimni qora,
Sovchiman deb, ota, bo'lma ovora,
Ravshanga bermasman Gulanorjonni,
Gavharga loyiqmi bir sangi qora²?!

Ravshanbek darchaning orqasida turib edi. Bu so'zlarni eshitib, bir umrida sovuq shamol yemagan bola emasmi, sovuq so'z tugul, bolaning o'mganidan³ bir jazoyil⁴ teshib o'tgandan yomon bo'ldi. Ravshanxon tovushining boricha vo, deb baqirib yig'lab qayta berdi.

Ravshanxon yig'lab qaytib ketdi. Bu gap turib-turib, Go'ro'g'libekka o'tdi; so'ng-so'ng juda achchig'i kelib ketdi. Go'ro'g'libek, terisi qalin – og'ir odam emasmi, xo'p o'tirib gapning u yoq-bu yog'ini o'ylab oldi. Bir-ikki ag'darilib, Avazxonning betiga qarab-qarab oldi. Turib-turib, Go'ro'g'libek tutab ketdi.

Avazxonga qarab: – Tura bor haromi, sen qayerda lochin bo'lding, Hasan-xon qanday qilib quzg'un bo'lib qoldi? Sen Hasandan ortiq emassan-ku! Hali Hasanxon sendan kam bo'ldimi?

---

¹ Buningday – bunday.

² Sangi qora – qora tosh, oddiy tosh.

³ O'mgan – ko'krak.

⁴ Jazoyil – jazoil, kichkina to'p; kalta miltiq.

– deb Go‘ro‘g‘libekning shomurti¹ shopday², har murti bir katta qopday bo‘lib, qovog‘ini uyib, o‘g‘lidan ko‘ngli qolib, Avazxonning ko‘nglini qoldirib:

– Gap shunday bo‘larmi? Bizning sovchi bo‘lganimiz ayb bo‘libdimi? Biz aynib qolibmizmi? Sening aqling teran bo‘libdimi? Hali sen shunday dono, yugurik, lochin, qarchig‘ay bo‘ldingmi? – deb Go‘ro‘g‘libekning juda achchig‘i kelib, Avazxon o‘g‘liga qarab bir so‘z dedi:

Ne bo‘ldi qilmading gapimni bovar,
Senga qilay ichki so‘zlarni izhor,
Tur bor, zotingni aytay, harami,
Sen qayerda lochin eding zanig‘ar?!

Maydon-maydon G‘irotimni yelganman,
G‘anim bo‘lsa, nimta-nimta bo‘lganman.
Sen qayerda lochin eding, harami?
Ikkovingni o‘zim olib kelganman.

Bir boqchada ochilmagan gulsan-da,
Bir qafasda sayragan bulbulsan-da.
Sen qayerda lochin eding, harami,
Ikkoving ham g‘uldiragan qulsan-da.

Chambilga kelganda, bolam, eding yosh,
Chambil kelib ikking bo‘lding emikdosh,
Sen qayerda lochin bo‘lding, harami?
Ikkoving ham g‘uldiragan qizilbosh³.

Qirg‘iy degan qushlar bo‘lar qiyada,
O‘limcha yomon ish bormi dunyoda.
Sen qayerda lochin bo‘lding, harami,
Balki Hasan, bilsang, sendan ziyoda.

¹ **Shomurt** – uzun mo‘ylov, o‘stirilgan mo‘ylov.

² **Shop (shof)** – kalta qilich.

³ **Qizilboshlar** – Erondagi ko‘chmanchi turk qabilalari birlashmasi. Safaviylar davlatida shoh Ismoil I ning asosiy harbiy kuchi. Qizilboshlar Kichik Osiyo, Suriya va Ozarbayjonda ham bo‘lgan.

Bu gaplaring, Avaz, menga g'am emas,
Ba'zi odam o'z holini chenamas.
Balki Hasan, bilsang, sendan ziyoda,
Hasanxon, harami, sendan kam emas.

Oyimlar¹ tong vaqti zulfin o'radi,
Mard o'g'lon ishini haqdan ko'radi,
Inonmasang, Registonni borib ko'r,
Senday qulni bir baytalga beradi.

Men gapiray, sen harami, tura bor,
Chambil kelib sen ham bo'lding zo'rabor,
Hasandan sen qanday bo'lding ziyoda?
Bahong sening bir baytalga barobar.

Ana endi Avazxon bilan Go'ro'g'libek katta mehmonxonaning ichida eshak sotgan har jallobday bo'lib, g'ir-g'ir etib olishayotir, birov-biroviga mushtini salmoqlab jimiyib-jimiyib² o'qalishayotir.

Sen bilmaysan..., sen bilmaysan, – deb ota-bola bir-birining gapini bekor chiqarishib, – ha, seni ko'raman-da, – deyishib tura bersin, endi gapni Ravshanbekdan eshiting.

Bola shu yig'laganicha ko'chaning yuzi bilan yig'lab borayotir edi. Ravshanbekning yig'lagan tovushi Og'a Yunus parining qulog'iga yetdi.

Pari aytdi: «Qanday bola edi ko'chada yig'lagan?! Shunda qarasa, o'zining ko'rar ko'zi, so'zlar so'zi, o'z joniga teng ko'rib yurgan Ravshanbek bolasi yig'lab kelayotir.

Yugurib borib, qo'ltig'iga qisib, ko'zining yoshini betidan artib: – Bek Ravshan bolam, nega yig'laysan? – deb so'rab turdi. Shunda Ravshan bek dim³ o'pkasini bosa olmaydi. «Ha bachchag'ar Avaz», – deb bola aslo turolmaydi.

Og'a Yunus pari:

— E bolam, Avazxonni nega urishasan? Menga aytgin,

---

¹ Go'zal qizlar.

² Jimiymoq – chimirilmoq, iljaymoq.

³ Dim – hech, mutlaqo, sira, aslo.

anglab bilib olayin, – desa, bola har o‘ksiydi, gapirolmaydi.

– E ena! Avazning qiziga bobom – Go‘ro‘g‘libek sovchi bo‘lib borgan ekan.

Avaz: «Qizimni bermayman, mening tengim emas», – deb bizni quzg‘un, o‘zini lochin tutdi. Bachchag‘ar Avazxon bizdan ortiq bo‘lib ketibdi. Shu Avazdan kam bo‘lsam, cho‘llarga boshimni olib ketaman. Qo‘ya ber ena, qo‘ya ber, endi Chambilda turmayman, shu Chambilni Avazga berdim, – deb bola dim o‘pkasini bosolmaydi.

Shunda Og‘a Yunus pari kulib, Ravshanbekning so‘zlariga hayron qolib:

– E bolam Ravshanxon, muddaong Avazning qizi – Gulonor bo‘lsa, aslo g‘am yema! «Qizi borning nozi bor» degan, shunday-shunday deydi-da. Unga sen xafa bo‘lma. Mana men, men borayin otangning orqasidan; uning qizda nimasi bor ekan?! Tortib olib bersam ham, Gulanorni senga olib beraman. E, go‘dak, mard o‘g‘il ham yig‘laydimi?! Qani, men borayin, bermayman degan Avazni ko‘rayin, shu Avazmi, qizini bermaydigan?! – deb Og‘a Yunus pari bormoqchi bo‘la berdi.

Shunday qarasa, Ravshanbek juda otashin. Shunda pari ko‘nglida:

«Bu bola achchig‘i bilan bir yoqqa ketib qolmasin», – deb qo‘lidagi xosiyatli hukumat niginni¹, «Ravshanbek ovunib o‘tirsin», deb qo‘lidan olib, Ravshanbekka berdi.

– E Ravshanjon, sen shu uzukka qarab o‘tir: men borib, Avazning qizi – Gulonorjonni senga fotiha qilib, to‘y taraddudini qilib darrov kelaman, – deb pari ham turib ketdi.

Endi Ravshanbek ko‘zining yoshini artib, shunday niginga qarasa, niginning yuzida xati bor. Ravshanbek qarab o‘qidi, sharros savodi bor, yer yuzida jami parini bandiga olgan bandi bor, olam mamlakatga bermaydigan xosiyati bor; ba‘zi-ba‘zi juda nozik uzukda suluvning ham oti bor, ham surati bor; shunday Ravshanxon qarasa, shu uzukning bir chetida Qoraxon podshoning qizi – Zulxumor degan bir qizning oti bor, ham surati bor.

---

¹ Uzuk.

Ana endi bola buni ko‘rib, yig‘laganini qo‘yib, g‘oyibona Zulxumorga ko‘ngil qo‘yib, ishqivoz bo‘lib, o‘ziga-o‘zi aytdi:

«Kel-e, Avazning qizi bo‘lmasa, Qoraxonning qizi-dal Avazxon qizini bermadi, deb mening yig‘lab yurganim-qanday», – deb bolaning g‘ayrati-kelib, belini ikki yeridan boylab, uzukni qo‘lig‘a solib, tura uyiga kelib, otasining Jiyronqush degan bir oti bor edi, g‘azoga¹ minadigan, shu Jiyronqushning oldiga keldi.

Jiyronqush ham shunday ot, to‘rt oyog‘i teng tushgan, biqini yoziq keng tushgan, pirlarning duosi tekkan, qarchig‘ayning havosi tekkan.

Shu otni yetaklab olib chiqib, yakka mixga boylab, ana endi Ravshanbek, otni egar-qashov qilib, abzallab turibdi:

Quloq soling turli-turli namaga²,
Qattiq kunlar tug‘di endi bolaga,
Tomosha qing³ Ravshanxonday polvonni,
G‘ayrat bilan bordi tablaxonaga⁴.

Savdo tushdi bek Ravshanning boshiga,
Yoqasi ho‘l ko‘zdan oqqan yoshiga,
Endi ko‘ring bek Ravshanday polvonni,
G‘ayrat bilan bordi otning qoshiga.

Endi qarang Ravshan nodon⁵ bolaga,
Qolmasin-da yosh bola bir baloga,
Tomosha qing bek Ravshanday polvonni,
Yetaklab Jiyronni chiqdi dalaga⁶.

O‘tar dunyo o‘tarini o‘yladi,
Yosh bachcha-de, turli-turli so‘yladi.
Olib chiqib Jiyronqushni dalaga,
Olib kelib, yakka mixga boyladi.

¹ G‘azot (*arabcha*; din uchun urush) – din yo‘lida qilingan urush, jang; musulmonlarning muqaddas urushi.

² Nag‘maga.

³ Qing – qiling.

⁴ Tablaxona – otxona.

⁵ Nodon – xom, hali ko‘p narsani bilmagan; majozan go‘dak.

⁶ Dala – 1) uydan tashqari; 2) ochiqlik, maydon.

Endi bachcha ikki koʻzni yoshladi,
Tulparni yosh bachcha yalongʻochladi.
Ayil¹-pushtanini² chechib bedovning,
Qulogʻidan oldi zarli yolpushdi³.

Bogʻbon terar bogʻning toza gulini,
Mardlar ochar ogʻir kunda yoʻlini.
Ayil-pushtanini chechib bedovning,
Shipirib ustidan oldi zulini⁴.

Ishonim⁵ yoʻq moʻminlarning joniga,
Shahid oʻlgan boʻyaladi qoniga,
Guldan joʻrob⁶, tilla qashov qoʻlida,
Torta berdi Jiyronning badaniga.

Olis yurtidan oshgan tortar xoʻrlikni,
Bedov mingan yigit qilar erlikni,
Ot beliga qoʻya berdi bek Ravshan,
Toza ipak, mayin, qalin terlikni⁷.

Uzoq yurtidan beklar koʻrar durbini⁸,
Ustalar ishlatar tasha, qirgʻini⁹.
Ot ustiga qoʻya berdi bek Ravshan,
Oʻymalab tashlagan¹⁰ baxmal chirgini¹¹.

Bek Ravshanning shu ishlari koʻllikdi,
Bir tarafi erka oʻsgan – oʻrlikdi¹²,

---

¹ **Ayil** – ot anjomi. Ot egarlaganda jabduqning ustidan bogʻlanadigan enli qayish.

² **Pushtan** – egarning ot qornidan aylantirib, oʻtqizib bogʻlab qoʻyiladigan qayishi; qorinbogʻ.

³ **Yopinchiq**.

⁴ **Toʻkilgan junlarini**.

⁵ **Ishonim** – ishonch.

⁶ **Supurgi**.

⁷ **Terlik** – ot, eshak tanasidan chiqqan terni toʻqimga oʻtkazmaslik uchun toʻqim ostidan solinadigan yupqa kigiz parchasi.

⁸ **Durbi** – uzoqni yaqin qilib koʻrsatadigan moslama, durbin.

⁹ **Qirgʻi** – ustalar tomondan yasalgan, yogʻochni qirishga ishlatiladigan moslama; randa.

¹⁰ **Oʻymalab tashlagan** – oʻymakorlik sanʼati bilan ishlangan.

¹¹ **Chirgi** – ot anjomi, terlikdan keyin ot ustiga tashlanadigan yopinchiq.

¹² **Oʻrlik** – qaysarlik.

Endi ko‘ring Ravshanxunday polvonni,
Chirgining ustidan qo‘ydi bellikdi¹.

Chambilda bek Ravshan ko‘ngli-tirikdi,
Endi ko‘ring-bol Avazdan jirikdi².

Tomosha qing bek Ravshanday to‘raga,
Suyab qo‘ydi qunduz jahaldirikdi³.

Mullalar o‘qiydi zer-u zabarni,
Ustalar ishlata tesha, tabarni⁴,
Boz ustidan qo‘ya berdi bek Ravshan,
Tilla qoshli, karsani⁵ kumush egarni.

Eranlarning⁶ qabrin tunab bosh urdi,
Ikki narkas⁷ xumor ko‘zga yosh urdi,
Ikki uzangi, ikkovi ham tilladan,
Yarqiratib ikki yoqqa tushirdi...

Jiyronqushning yol, quyrug‘i mayindi,
Mardning qilganiga hamma qoyildi,
Obro‘ talab Ravshandayin yosh bola,
Mahkam tortdi mayin ipak ayildi.

Bir necha sanamning tishlari durdi⁸,
Izlab borar bo‘ldi Zulxumor hurdi,
Ot beliga yozib, kerib tashladi,
Qimmatbaho zar chochoqli⁹ davirdi¹⁰.

¹ Bellik – otning belini egar urmaslik uchun bel cho‘qqisining ikki yonboshidan qo‘yiladigan kigiz yoki mato.

² Jerikmoq (jirikmoq) – ko‘ngil qolmoq, qattiq xafa bo‘lmoq.

³ Jahaldirik – ot anjomi, egardan oldin ot ustiga yopiladigan yopinchiq.

⁴ Tabar – yarim doira shaklidagi boltasimon qurol.

⁵ Korson – ot anjomi, egarning orqa tomoni.

⁶ Eranlar – avliyo-pirlar.

⁷ Narkas – nargiz.

⁸ Durdur.

⁹ Chochoqli – popukli.

¹⁰ Davir, dovir, dovur – egarning ustidan yopiladigan ot anjomi.

Bulbul oshna bo'lar Iram bog'iga,
Kuysin o'lim, kim chidaydi dog'iga.
Bek Ravshanning otga solgan daviri,
Tushadi Jiyronning baqalog'iga.

Hayvonni tuzadi¹ oyoqdan boshdan,
Pir duosi ketgan g'o'nandan² yoshdan,
Ot dumiga sola berdi bek Ravshan,
O'n ikki uzmal karki quyushqon³.

Har qubbasi katta edi tarkashdan⁴,
Jonivor kami yo'q yo'rg'a yurishdan,
Chu desa, qutular qanotli qushdan,
Ot beliga torta berdi bek Ravshan,
Pay to'shab tashlagan chig'atoy pushtan⁵.

Tomosha qing bek Ravshanning ishiga,
Yoqasi ho'l ko'zdan oqqan yoshiga.
Tilla o'muldirik⁶ taqib to'shiga,
Qo'tos⁷ taqib bo'yni uzun Jiyronga,
Qirq qubbali yugan⁸ urdi boshiga.

Bekning oti po'lat suvluq⁹ chaynadi,
Qizil kiyib, gulday bo'lib jaynadi¹⁰.

¹ **Tuzamoq** – ko'rinishli holga keltirmoq; bezamoq.

² **G'o'non** – ikki yashar toychoq.

³ **Quyushqon** – ot anjomi, ot dumi ostidan o'tkazilib, egarga biriktiriladigan qayishdan qilingan anjom. Quyushqon ot tez yugurganda egarning oldingga siljib ketishiga yo'l bermaydi.

⁴ **Tarkash** – piyola va kosani safarda sinishdan saqlash uchun teridan yoki yog'ochdan qubba shaklida ishlangan g'ilof.

⁵ **Chig'atoy pushtan** – chig'atoylarga xos, qalin teridan ishlangan pushtan.

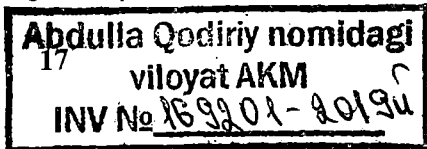
⁶ **O'muldirik (o'mildiriq, o'mildirik)** – ot anjomi, otning ko'krigidan o'tkazilib, ikki uchi egarning oldiga, uchinchi uchi otning o'mrovi orqali ayilga o'tkaziladi.

⁷ **Qo'tos** – 1) serjun, seryol Tibet ho'kizi (buqasi); 2) otning bo'yniga taqiladigan qildan ishlangan tug'simon bezak. Buni qo'tos dumining qilidan ham yasaganlar, qo'tos yolidan yasalgan, otlarga maxsus taqiladigan bezak, taqinchoq.

⁸ **Yugan** – ot, eshak kabi uy hayvonlarini boshqarish uchun ular boshiga solinadigan, suvliq, tizgin va qayish tasmalardan yasalgan abzal.

⁹ **Suvluq** – yuganning ot og'ziga solinadigan temir qismi.

¹⁰ **Jaynamoq** – yashnamoq.

Ilon tilli¹, yashin turli xanjarni,
Obro' ber, deb xipcha belga boyladi,
Tomosha qing xon Ravshanday polvonni,
Shirvonning yurtiga talab ayladi.

Ravshan mindi Jiyronqushning beliga,
Haybat qilib bachcha sog'-u so'liga;
Otasin Takali Yovmit yurtidan,
Talab qildi, ko'ring, Shirvon eliga.

Tomosha qing Chambilning shunqorini,
Mindi bachcha Jiyronqushday otini,
Yig'latib otasi – Hasan mardini,
Qon yig'latib xon Dalliday suluvni,
Ravshan izlar bo'ldi Shirvon yurtini.

Tomosha qing Hasanning farzandini,
Xon Dallining nodon jigarbandini.
Bir so'z bilan bachcha mindi otiga,
Hovlidan chiqardi chu deb otini,
Motamxona qilib Chambil yurtini.

Ana endi Ravshanbek otini hovlidan chiqarib, ustiga minib, hovli-joy makonlari bilan xo'shlashib, ota-enasidan g'oyibona rozi bo'lib, ko'chaning yuzi bilan, odamlarning izi bilan yo'lga ravona bo'lib, aqlidan begona bo'lib, gulday jaynab, suqsurday² bo'ylab³, parvoz aylab, taraqqos boylab⁴, ostida Jiyronqush oti har usulda o'ynab; jonivor Jiyronqush og'zini ochib, qo'ltig'idan parini sochib, bolani olib qochib, bek Ravshanning ko'nglini ochib, qushday uchib, mast ot, yosh bachcha, ko'ndalang-ko'ndalanglab olib borayotir edi. Ana shunda Ravshanbek yo'lbarsday bo'lib, darvozaning⁵ oldiga bordi. Endi

¹ Ilon tilli – ko'chma ma'noda uchi ilon tiliga o'xshash dudama qilich.

² Suqsur – 1) burgutsimon yirtqich qush; 2) o'rdakning bir turi.

³ Bo'yلامoq – cho'zilmoq.

⁴ Taraqqos boylamoq – 1) qush kabi qanot chiqarmoq, qanot boylamoq, uchishga shaylanmoq; 2) o'ziga zeb bermoq, o'ziga zeb berib kerilmoq.

⁵ Shahar darvozasi.

Ilon tilli¹, yashin turli xanjarni,
Obro' ber, deb xipcha belga boyladi,
Tomosha qing xon Ravshanday polvonni,
Shirvonning yurtiga talab ayladi.

Ravshan mindi Jiyronqushning beliga,
Haybat qilib bachcha sog'-u so'liga;
Otasin Takali Yovmit yurtidan,
Talab qildi, ko'ring, Shirvon eliga.

Tomosha qing Chambilning shunqorini,
Mindi bachcha Jiyronqushday otini,
Yig'latib otasi – Hasan mardini,
Qon yig'latib xon Dalliday suluvni,
Ravshan izlar bo'ldi Shirvon yurtini.

Tomosha qing Hasanning farzandini,
Xon Dallining nodon jigarbandini.
Bir so'z bilan bachcha mindi otiga,
Hovlidan chiqardi chu deb otini,
Motamxona qilib Chambil yurtini.

Ana endi Ravshanbek otini hovlidan chiqarib, ustiga minib, hovli-joy makonlari bilan xo'shlashib, ota-enasidan g'oyibona rozi bo'lib, ko'chaning yuzi bilan, odamlarning izi bilan yo'lga ravona bo'lib, aqlidan begona bo'lib, gulday jaynab, suqsurday² bo'ylab³, parvoz aylab, taraqqos boylab⁴, ostida Jiyronqush oti har usulda o'ynab; jonivor Jiyronqush og'zini ochib, qo'ltig'idan parini sochib, bolani olib qochib, bek Ravshanning ko'nglini ochib, qushday uchib, mast ot, yosh bachcha, ko'ndalang-ko'ndalanglab olib borayotir edi. Ana shunda Ravshanbek yo'lbarsday bo'lib, darvozaning⁵ oldiga bordi. Endi

¹ Ilon tilli – ko'chma ma'noda uchi ilon tiliga o'xshash dudama qilich.

² Suqsur – 1) burgutsimon yirtqich qush; 2) o'rdakning bir turi.

³ Bo'yلامoq – cho'zilmoq.

⁴ Taraqqos boylamoq – 1) qush kabi qanot chiqarmoq, qanot boylamoq, uchishga shaylanmoq; 2) o'ziga zeb bermoq, o'ziga zeb berib kerilmoq.

⁵ Shahar darvozasi.

Jon do‘stim, dunyoda bormi armoning,
Qarchig‘ay kelbatli sening farzanding.

Oqizma ko‘zingdan qonli jalangni,
Umri uzun-bə‘lsin-ko‘zi qorangni,
Qarchig‘ay kelbatli sening farzanding,
Ikkovimiz ham tanimabmiz bolangni.

Yosh bachcha-de, suqsurdayin bo‘ylabdi,
Mard bo‘lib beliga olmas¹ boylabdi,
Bir gap aytib qaytarmagin ra’yini,
Bilmayman qayerga talab aylabdi.

Chambil deydi unib-o‘sgan elini,
Men bilmayman endi borar yurtini,
Rad berma talabga kirgan kishiga.
Bir gap aytib qaytarmagin yo‘lini!

Javob ber, jon do‘stim, xafa qilmagin,
Bir qattiq so‘z ilkis² aytib solmagin,
Jon do‘stim, qaytarmagin ra’yini,
Javob ber, do‘stimjon, oldin olmagin.

Mard yigit dushmanga sirin aytarma,
Yosh bolaning yuragini moytarma³,
Rad berma talabga kirgan kishiga,
Bir gap aytib, do‘stim, ra’yin qaytarma!..

Unda Hasanxon polvon yolg‘iz bolasi, ko‘zining oqi bilan qorasi, balki Taka bilan Yovmitning sarasi – Ravshanxonni tanib, joyidan turib, farzandining oldiga kelib, Jiyrongqushning jilovidan ushlab, ko‘zini yoshlab, bandi-bo‘g‘inini bo‘shlab, hay attang, deb barmog‘ini tishlab, yolg‘iz farzandiga qarab bir so‘z dedi:

---

¹ Qilich.

² Ilkis – to‘sat. Ilkisdan – to‘satdan, tuyqisdan, bexosdan.

³ Moytarmoq, (maytarmoq) – ruhan ezmoq, o‘rtarmoq, dil og‘ritmoq.

Sensiz sabil bo‘lar Chambil elatim,
Belimda quvvatim, boshda davlatim,
G‘ayrat bilan minib otning beliga,
Ne tilakman¹ tilab olgan farzandim.

Ulug‘ daryolardan chiqqan qunduzim,
Falak peshtoqidan uchgan yulduzim,
G‘ayrat bilan minib otning beliga,
Ne tilakman tilab olgan yolg‘izim.

Minibsan Jiyronqush oting tullatib²,
Kuyganlarning gapin gapga ulatib,
Yo‘l bo‘lsin ko‘zimning oqi-qorasi,
Chambilbelda bir otangni jilatib.

Bo‘z qarchig‘ay eding, parvoz aylading,
Suxanvar to‘tisan, har xil so‘ylading.
G‘ayrat bilan minib otning beliga,
Yolg‘izim, qayerga talab aylading?..

Qarab bo‘lmas chin botirning bastiga³,
Quloq solgin gapimning payvastiga.
Yolg‘izim, yorqinim, senga ne bo‘ldi,
G‘ayratman⁴ minibsan otning ustiga.

Sen bo‘lmasang, men dunyoni netarman,
Tirik yo‘qman, o‘lganlardan batarman,
Yolg‘izim, qayerga talab aylading,
Qayda borsang, men ham birga ketarman!

Uzoqdan chopilar otning sarasi,
Otlarni koyitar tog‘ning o‘rasi,
G‘ayrat bilan minib otning beliga,
Yolg‘izim, ko‘zimning oqi-qorasi.

---

¹ Qancha tilak bilan.

² Junini tushirib.

³ Bast – qaddi-qomatiga.

⁴ G‘ayrat bilan.

Quloq solgin mard otangning dodiga,
Musofirdi otang Chambil yurtiga,
Sen bo'lmasang, menda toqat qaydadir,
Tog' chidamas otangning faryodiga!

Hali, bolam, yolg'iz eding, yosh eding,
Yosh ham bo'lsang, vataninga bosh eding,
Ne sababman¹ minding otning beliga,
Ko'ngil to'qim, bolam, qalamqosh eding.

Chambilbelda ko'ngil to'qim sen eding,
Bisotimda bor-u yo'g'im sen eding,
Farzandim, qayerga talab aylading,
Ko'rmasam, senga intig'im sen eding.

Seni ko'rib, menda toqat qolmadi,
Tanimda, jonda farog'at qolmadi,
Ravshanjon, rostin ayt, senga ne bo'ldi,
Seni ko'rib mening tarzim buzildi,
Ne sababman chiqding, bolam, so'ylagin,
So'ylagin, ko'nglingga, bolam, ne keldi?

Unda Hasanxon polvon o'g'lining gapirolmay turganini
bilib, yo'l bo'lsin, deb so'rab turibdi:

Umringa bahorim, senga yo'l bo'lsin,
Tolpingan shunqorim, senga yo'l bo'lsin,
Bir qo'zi-qo'chqorim, senga yo'l bo'lsin,
Novda o'sgan chinorim, senga yo'l bo'lsin,
Sog'insam xumorim, senga yo'l bo'lsin?

Bog'imda anorim, senga yo'l bo'lsin,
Qatordagi² norim³, senga yo'l bo'lsin,
Isfahon xanjarim, senga yo'l bo'lsin,
Elga e'tiborim, senga yo'l bo'lsin.
Sersovda⁴ bozorim, senga yo'l bo'lsin?

¹ Sabab bilan.

² Qator – birin-ketin qatorlashgan safar tuyalari.

³ Nor – bir o'rkachli erkak tuya. Bu yerda erkalash ma'nosida kelgan.

⁴ Sersavdo.

To‘rasan, Ravshanjon, Chambil elingga,
Keskir isfahonni boylab belingga,
Qo‘sh po‘pakli nayza ushlab qo‘lingga,
Otang qurbon bo‘lsin shirin tilingga,
Yovda ajdahorim, senga yo‘l bo‘lsin?

Yosh bachchasan, gap bilmagan bo‘z bola,
Bir ham bo‘lsang, menga eding yuz bola,
Yurishing boadab, shirin so‘z bola,
Sog‘inganda ham quralay ko‘z bola,
Gaplari shakarim, senga yo‘l bo‘lsin?

Sen bo‘lmasang, otang holi ne kechar,
Sensiz menga falak kafan to‘n bichar,
Dunyoning bolini zahar deb ichar,
Qanday kuni kechar sho‘r enang nochor,
Harna yo‘q-u borim, senga yo‘l bo‘lsin?

Sen bo‘lmasang ota-enangga qiyomat,
Yig‘lov bilan o‘tar umri davomat¹,
Doim bo‘lgaysan-da sog‘-u salomat,
Otangga solmagin qayg‘u, nadomat,
E sabr-u qarorim, senga yo‘l bo‘lsin?

Seni ko‘rib otang bo‘ldi bemajol,
Bu qanday fikrdir, bu qanday xayol,
Ilohi bo‘lgaysan, bolam, barkamol,
Umrinning mevasi – bir toza nihol,
Bitgan olmazorim, senga yo‘l bo‘lsin?

Jonim bolam, Chambil elga to‘rasan,
To‘ralik zavqinda davron surasan,
Harna qismat bo‘lsa, endi ko‘rasan,
Ota-enangni kimga tashlab borasan,
Mushfiq vafodorim, senga yo‘l bo‘lsin?

---

¹ Davomat – doimo.

Sensiz nima kechar otangning holi,
Karavka¹ bo'Imasmi gulday jamoli,
Endi nima bo'lar holi, ahvoli,
Zahar-zaqqum bo'lar og'zinda-boli,
Qeshlari xanjarim, senga yo'l bo'lsin?

Hali yoshing kichik – nodon bolasan,
Mavj urib daryoday toshib to'lasan,
Yo'l bilmay qayoqqa talab qilasan,
Chiqib ketsang, bolam, qachon kelasan,
Bebaho gavharim, senga yo'l bo'lsin?

Menga aytgin ko'nglingdagi o'yingni,
Aytgin, bolam, boradigan joyingni,
Men bilayin talab qilgan elingni,
Ayt siringni, qaytarmayin ra'yingni,
E yolg'iz shunqorim, senga yo'l bo'lsin?

Ravshanxonni otasining savlati bosib, hayosi g'olib kelib, nima derini bilmay turib edi, axiri bo'lmadi. Otasiga gapirmay o'tsa, u ham bo'lmaydi; gapiray desa, uyaladi.

Ana Ravshanxon otasining so'zlariga javob berib, ko'ngli buzilib, yurak-bag'ri ezilib, ko'zining yoshi tizilib, boshidan o'tgan sir-savdosini otasiga aytib, otasini ham o'zidan o'tganidan xabardor qilib, Hasan mardga qarab bir so'z aytayotir:

Jonim ota, aytolmayman uyalib,
Bolang ketdi endi boshini olib,
Jon ota, alamim ko'pdir, so'rmagin,
Bek Ravshan jo'nadi, safarga tolib.

Qaladan qalampir yuklar qalachi,
Madad qilgan bobo Zangi² podachi,
Otajon, alamim ko'pdir, so'rama,
Vallamat boribdi Avazga sovchi.

¹ Karavka (kirovka) bo'lmoq – sarg'aymoq (majozan). Yuzi kiravka bo'lmoq – yuzi sarg'aymoq.

² Zangi – habash, barzangi.

Qabul qilmay vallamatning soʻzini
Nomard Avaz bermas boʻpti qizini,
Oʻtib ketdi shu bachchagʻar soʻzlari,
Bizni quzgʻun, lochin qipti¹ oʻzini.

Bachchagʻarning soʻzi oʻtib boradi,
Simday boʻp² suyakka botib boradi,
Bermas boʻpti nomard Avaz qizini,
Bek Ravshan yor izlab ketib boradi.

Maydon-maydon Jiyronimni yelmasam,
Dushman boʻlsa, boʻlak-boʻlak qilmasam,
Avazning qizidan yaxshini olmasam,
Jonim otam, Chambilbelda turmasman.

Shu nomardning shu soʻzi ham tamomdir,
Mard yigitga maydon degan ne gʻamdir,
Avazning qizidan yaxshini olmasam,
Vallamatim, menga Chambil haromdir.

Chambil deydi unib-oʻsgan joyimni,
Avaz bermas boʻpti³ Gulonoroyimni,
Bir yor izlab Ravshan ketdi Chambildan,
Jonim ota, qaytarmagin raʼyimni.

Eshitib ol bek Ravshanning soʻzini,
Yoshi bilan yuvib gulday yuzini,
Izlar boʻldim Qoraxonning qizini,
Ot koʻtargan Zulxumorning oʻzini.

Mard boʻlib belimga xanjar boyladim,
Yosh bolaman, har xil-har xil soʻyladim,
Omin de, otajon, koʻtar qoʻlingni,
Shirvonning yurtiga talab ayladim!

---

¹ Qilibdi.

² Boʻlib.

³ Boʻlibdi.

Chambil deydi unib-o‘sgan elingni,
Javob ber, otajon, ko‘tar qo‘lingni!
Talab qildim Shirvon elga, otajon,
Javob bersang, bermasang ham ketarman!

Kuygan qulman, gapni gapga ulayman,
Dev-parini bandga olgan Sulaymon.
Jonim ota, qaytarmagin ra’yimni,
Ota, sendan oq fotiha tilayman.

Ota, g‘ayrat bilan mindim otimni,
Yig‘latdim ortimda vallamatimni,
Avazning qizidan suluv topmasam,
Izlamayin, ota, viloyatimni.

Oh ursa, to‘kilar ko‘zlarning yoshi,
Qiyomatday bo‘lar mardning savoshi¹,
Talab qilib qaytarmikin mard kishi,
Talabdan qaytmoqlik nomardning ishi.

Otajon, rahm ayla ko‘zda yoshima,
Falak titrar mening bu nolishima,
Avazning qizidan suluv olmasam,
Xotinning lachagi² bo‘lsin boshima.

Omin deng, otajon, yorga boraman,
Yor deyman-ku, nomus-orga boraman,
Ota, sizdan oq fotiha tilayman,
Shirvon elda Zulxumorga boraman.

Hasanxon bu so‘zlarni eshitib, lol-hayron bo‘ldi.

Hasanxon:

«Mening o‘g‘lim hali bola, er yetgan yo‘q», – deb yurar edi. Hasanxon polvon bu gaplarni eshitib, Avazxon ukasidan

---

¹ Jangi, urushi.

² **Lachak** – xotinlarning boshga tang‘ib o‘raydigan, qisman bo‘yin va ko‘krakni yashirib bog‘lanadigan ro‘moli. Bu ayni zamonda ayollik, zaifalik belgisi.

ko'ngli qolib, hay attang, deb barmog'ini tishlab, ko'zini yoshlab, o'g'liga ne derini bilmay, hayron bo'lib qoldi. Shirvonning eli uch oylik yo'l, ikki orasi suvsiz cho'l, u yog'i dushman el. «Yolg'iz bola yovdan yomon» – uzoqroq bozorga yuborgisi kelmaydi.

Qanday qilarini bilmay turganda, darvozabon do'sti ham bir yog'idan zo'r berayotibdi: – Ho' jo'ra, jon do'stim, fотиha ber! Ra'yini qaytarma, bir safar mening ham aytganimni qil, jon jo'ra, jonim jo'ra! – deyayotir.

Hasanxon bechora o'g'lining jamoliga, novda o'sgan kamoliga ko'zi to'yamay, Jiyronqushning jilovini qo'yamay, qaddi yoyday bukilib, ikki ko'zidan yosh to'kilib, ichi g'amga to'lib, rangi gulday so'lib, yolg'iz bir bolasidan ayrilib qololmay, oh tortib: – E Ravshanjon! Axir mening uyimni motamxona qilib, meni tashlab ketar ekansan-da, – deb turib, asli mard emasmi, «Kel, tavakkal-da», deb Hasan mard, o'ziga-o'zi dildorlik berib, Ravshanxon bolasiga javob bermoqchi bo'lib, o'g'liga qarab, bir necha yerdan timsol keltirib, nasihat qilib, bir so'z aytayotir:

Falakning dastidan ming dod aylayin,
To'xta, bolam, bir nasihat aylayin,
Quloq solgin, nodon qo'zim, so'zima,
Nuchuk¹ endi aysh-u ishrat aylayin.

Bir fasilga² otning boshin to'xtatgin,
Quloq solgin bir nasihat aylayin.
Dushmanlarning dodin berib qaqshatgin,
Bolam, senga bir nasihat aylayin.

Paydo bo'lding ikki gavhar donadan,
Parvoz qilib uchding manzilxonadan.
Avval aytgan nasihatim, Ravshanjon,
Kechsang, yomon bo'lar, ota-enadan.

Eshitib ol otang sho'rning arzini,
Elida sarg'aytding gulday tarzini.

¹ Qanday qilib.

² Picha.

Bir qiz uchun unutmagin bizlarni,
Unutma otang ham enang qarzini!

O'zingdan pastlarman¹ har yo'la ketma!
Bolam, aytgan nasihatim unutma!
Oldingdan kim chiqsa, besalom o'tma!
Bir g'aribni ko'rsang, zinhor, og'ritma!

Quloq solgin, bir-bir aytay, Ravshanjon,
Zinhor, manmanlikning yo'lini tutma!
Asli zotim baland dema, chirog'im,
Zinhor-zinhor, bolam, o'zingdan ketma!

Ko'ngli buzuq bo'lsa, bolam, shod ayla!
Yiqilganni, bolam, sen bosib o'tma!
Qo'lingdan kelgancha yomonga ketma!
Zinhor-zinhor bir miskinni yig'latma!

Yomon bilan sirdosh bo'Ima, Ravshanjon,
Orqasiga pushaymon bo'p qon yutma!

Qo'lingdan kelgancha chiqar yaxshi ot,
Yaxshilik qil, bolam, yomonlikni ot,
Nasihatim yod qilib ol, yolg'izim,
Yolg'iz yursa, chang chiqarmas yaxshi ot!

Jon o'g'lim, aytganim asli unutma,
Yomonlikni qilib, so'ngman² qon yutma,
Kamlikning kamoli bordir, Ravshanjon,
Yolg'izim, so'zimni ol, manmanlik etma!

O'rgilay, gapimni bilmagin hazil,
Har yerda o'zingdan balandga osil.
Manmanlik yo'lini tutma, chirog'im,
Ulug' so'ylab, Shayton bo'ldi Azozil...

---

¹ Pastlar bilan.

² So'ngra esa.

Ostingda o'ynaydi tulpardir oting,
Jiyronqush ostingda, Ravshandir oting,
Bolam, nasihatim bajo keltirsang,
Qayda borsang, dardga qolsang, men zomin!

Yaxshi bo'lsang, bolam, davron surarsan,
Ne izzat ham hurmatlarni ko'rarsan,
Nasihatim unutmagin, Ravshanjon,
Eson-omon Xumorni olib kelarsan.

Bor yolg'izim, Shirvon elga borib kel,
Yo'li uzoq, koyib, charchab, horib kel,
Sog'salomat borib kelgin, yorqinim,
Izlaganing Xumor bo'lsa, olib kel!

Qavmim yo'q, Ravshanjon, qarindoshim yo'q,
Sir aytayin desam, emchakdoshim yo'q,
Sen bo'lmasang, mening ko'ngil xushim yo'q,
Sendan boshqa birorta koyishim yo'q.

Qaytayin, boshima bo'ldi qiyomat,
Kecha-kunduz ishim oh-u nadomat,
Sen kelgancha mening holim ne bo'lar,
Shirvon elga borib qaytgin salomat.

Toza gulday so'lar bo'ldim men endi,
Daryoday bo'p to'lar bo'ldim men endi.
Bir bolam – ko'zimning oqi-qorasi,
Men ayrilib qolar bo'ldim men endi.

Endi qonlar yutar bo'ldim men endi,
Tinmay motam tutar bo'ldim men endi,
Men tiriklay bir bolamdan ayrilib,
O'lganlardan batar¹ bo'ldim men endi.

Qattiq savdo tushdi mening boshima,
Yoqam ho'ldir ko'zdan oqqan yoshima,

---

¹ Battar.

Xabar yo‘qdir bundan qarindoshima,
Endi kelmas bo‘ldim aslo hushima.

Maydon-maydon otin yelsin farzandim,
Dushmanin nimtalab-bo‘lsin farzandim,
Omon-eson bo‘lsin yolg‘iz farzandim,
Sog‘ borib, salomat kelsin farzandim.

Hasanxon polvon, mard emasmi, bolasiga oq fotiha berib yubora berdi:

– Bor bolam, manglayingni xudo ochsin! – deb qola berdi. Ravshanbek otasidan duo olib, otini yo‘lga solib, tavakkalni mahkam qilib, yo‘lga ravona, aqlidan begona bo‘lib keta berdi. Shunda Hasanxon bechora, o‘g‘lini ko‘zi qiymay, orqasidan chaqirib bir so‘z aytayotir:

Chambilbelda otang qoldi sargardon,
Judolik o‘tidan bag‘ri to‘la qon,
Xabardor bo‘l, Shirvonning ko‘p mastoni,
Mastonlardan xabardor bo‘l, Ravshanjon!

Men yig‘layman kecha-kunduz zor-zor,
Sen bo‘lmasang, otang bo‘lar xor-zor,
Shirvonning yurtiga borsang, farzandim,
Ravshanjon, mastondan bo‘lgin xabardor!

Zimiston ko‘p bo‘lar tog‘larning qori,
Chillada mast bo‘lar qatorning nori,
Bul so‘zima quloq solgin, farzandim,
Xabardor bo‘l, Shirvonning ko‘p mastoni!

Har kimga, Ravshanjon, siring oldirma,
Nodonlik qip iching g‘amga to‘ldirma,
Erdan ayyor, xotindan ko‘p mastoni,
Siringni, yolg‘izim, aslo bildirma!

O‘zing yoshsan, iching g‘amga to‘lmasin,
Siringni, Ravshanjon, g‘anim bilmasin,
Xabardor bo‘l mastonlardan, farzandim,
Mabodo yengil ish og‘ir bo‘lmasin!

Yosh bachchasan, o'ngarsin-da¹ ishingni,
Tanib, bilib so'ylash tengi-to'shingni,
Mastoni ko'p, bilib yurgin o'zingni,
Ravshanjon, do'st bilma har bir kishingni.

Har ish bo'lsa, aqlingdan qolmagin,
Zinhor dushman bilan sirdosh bo'lmagin,
Farzandim, yolg'izim, nodon-shunqorim,
G'animlarga tutqun bo'lib qolmagin!

Otang qoldi oda bo'lmas kulfatda,
Enang sho'rli qoldi dardi hasratda,
Ham kecha, ham kunduz hozir bo'p yurgin,
Ishingga pishiq bo'l, bolam, albatta.

Borgin bolam, nodon qo'zim, yorga bor,
Qirq chilton² doimo bo'lsin jilovdor,
Kecha-kunduz sendan bo'lsin xabardor,
Nasib bo'lsa, yoring bo'lar Zulxumor.

Ana endi Ravshanbek otasidan duo olib, otini yo'lga solib, o'zini yo'lga chog'lab, o'tkir isfihon³ qilich beliga bog'lab, Shirvon yurtini so'rog'lab, Zulxumor oyni daraklab, Zulxumorga oshiq bo'lib, aytgani qo'shiq bo'lib, o'zining ishiga pishiq bo'lib, Shirvonni ko'zlab, Zulxumorjonni izlab, har nima deb gapirsa, Zulxumor deb so'zlab, agar Zulxumordan qo'shiq aytmoqchi bo'lsa, dovushini sozlab, bo'taday bo'zlab⁴, ostidagi Jiyronqush otini tezroq yetsa ekan, deb tezlab borayotir:

Parvardigor panodi⁵,
Holin bilgan donodi,
Otasidan duo olib,
Ravshan polvon jo'nadi.

¹ O'ng'ay qilsin, qulay qilsin.

² Chilton – afsonaviy kuch-qudratga ega, ko'zga ko'rinmas qirq ilohiy ruh. Afsonaviy tasavvurga ko'ra qahramonning homiylari.

³ Isfihon – keskir tig', qilich, xanjar. O'tgan asrlarda Isfihon ustalari ishlagan keskir tig'larga nisbatan ishlatilgan isfihoniy so'zining qisqarib ot shakliga kelgani.

⁴ Bo'zlamog – ho'ng'rab yo'qlab yig'lamoq.

⁵ Panohdir.

Mardni tuqqan enadi,
Enadan yagonadi.
Obro' ber, deb yosh bachcha
Shirvon qarab jo'nadi.

Ko'lda suqsur-so'nadi,
Kattako'lga qo'nadi.
Obro' ber, deb bek Ravshan
Yo'lga tushib jo'nadi.

Kuysa yurak yonadi,
Sovuq suvga qonadi.
Obro' ber, deb bek Ravshan
Xumorni izlab jo'nadi.

Mehtaraga¹ suv olib,
Chaqmog'iga quv² olib,
Yo'lga tushdi bek Ravshan
Otasidan duo olib.

Belda bellik bulkullab,
Mehtarada suv sharqillab³,
Yo'lga tushdi bek Ravshan,
Jiyronqush ot dirkillab.

Ot boradi arillab,
Otgan o'qday sharillab,
Ot alqimi⁴, tong shamol
Mis karnayday zarillab.

Ot qo'yadi egilib,
Ot yoliga tigilib⁵;
Ship-ship qamchi tortadi,
Qor-yong'irday to'kilib.

---

¹ Mehtar – teridan qilingan suv idish.

² Quv – chaqmoq uchqunidan o't olib yonadigan maxsus pilik.

³ Sharqillamoq – shaqillamoq.

⁴ Alqim – shamol. Ot alqimi – ot qo'tlig'idan chiqqan shamol.

⁵ Yopishib.

Suvsiz choʻlda bedov ot
Borayotir yutib,
Chu deganda Jiyronqush
Uchar qushdan qutulib.

Mardning joni sotilib,
Qoʻlda xanjar qatilib,
Oti toʻpning oʻqiday
Suvsiz choʻlda otilib...

Endi koʻring, bek Ravshan
Shirvon elni izlaydi.

Ostidagi Jiyronqush,
Sovub, tortib buyirini¹,
Togʻning boshin koʻzlaydi...

Qamchi urdi otiga,
Chidamay gʻayratiga,
Suvsiz choʻl gumbirlaydi
Mardning siyosatiga.

Qamchi urdi soniga,
Jabr qildi joniga,
Suvsiz choʻl gumbirlaydi
Otning irgʻiganiga.

Olov tekkan Ravshanning
Guldayin badaniga...

Jiyron ogʻzin ochadi,
Qushday boʻlib uchadi,
Gohi-gohi yerlarda
Bachchani olib qochadi.

Yashinday boʻp jonivor,
Borayotir Jiyronqush,

---

¹ **Buyir** – biqin, buyrak joylashgan yer. Buyir bilan buyrak etimologik jihatdan bir soʻz. Och buyir – och biqin. Biqinning suyaksiz yeri.

Qamchi berib chu dedi,
Qattiroq bachcha qichadi¹.

Ot boradi arqirab,
~~Davirlari yarqirab,~~
Bek Ravshanday polvonning
Kokillari tirqirab².

Suvsiz cho'lda Jiyrongush
Oqqan suvday shirqirab,
Shamolday bo'p boradi
Suvsiz cho'lda pirqirab...

O'muldirik so'm³ oltin,
O'mirovda alqillab.
Kiygan to'ni tilladan,
Oftob tegsa yaltillab.

Uzangisi o'yma oltin,
Quyushqoni quyma oltin,
Yuganining boshi oltin,
Egarining qoshi oltin,
Qamchisining sopi oltin,
Qarasang yarqiraydi,
Turmushining bari oltin.

Tilladandir yoqasi,
Oltin otning to'qasi.
Xumorni izlab boradi
Yovmitning oltin soqasi⁴.

Chalvar qildi banotdi,
Mindi Jiyrongush otdi,
Bahri ochilib Ravshanxon
Tulparni yo'rg'alatdi.

---

¹ Qichamoq – 1) shoshmoq, tez yurmoq, jadallashmoq; 2) qistamoq.

² Tirqiramoq – taralib-sochilib hilpiramoq.

³ So'm – doiraviy shakldagi yassi metall lavha.

⁴ Biror kimsadan yoki biror yerdan tarqagan; avlod, zot.

Xom ekandi bedov ot,
Oppoq ko'pikka botdi;
Ostidagi bedovi
Chirgilikdan ter qotdi.

Kam-kam o'zin tuzatdi,
Gardanini uzatdi.
Qulog'in qaychilatdi,
Suvlig'in qatirlatdi.

Ostidagi Jiyrongush,
Sovub qarsoqday¹ qotdi.
Chu deganda oladi,
Och gaza² ham darbanddi³.

G'ayrat bilan bek Ravshan,
Shunday qichab yo'l tortdi.
Bo'ynida tugmabanddi⁴,
Bir yoqqa silkillatdi.

Ro'mol bilan shipirib,
Yuziga urgan garddi.
Kimga aytsin bek Ravshan
Ko'nglida ichki darddi.

Tomosha qing, yoronlar,
Ravshanxonday bir marddi.

O'r⁵ kelsa, o'mganlatdi⁶,
Nishab kelsa, to'xtatdi,
Tekis kelsa, o'ynatdi,
Jilg'a kelsa, jilpitdi,
Ariq kelsa, irg'itdi.

¹ Qarsoq – tulkiga o'xshash, lekin undan kichikroq xayvon.

² Gaza – ikki cho'qqi orasi. Och gaza – adir, qir va tog'da ikki bir-biriga tutash yoyiq do'ng oralig'i.

³ Darband – ikki tog' orasidagi tor yo'l.

⁴ Tugmaband – bog'ich.

⁵ Chuqurlik.

⁶ O'mganlatmoq – oyog'ini bukib, tizzalatib yurgizmoq.

Har kunda ikki mahal
Jiyronqushni o‘tlatdi.
Shunday qistab bek Ravshan,
Ayni uch oy yo‘l tortdi,
Yo‘lin juda mo‘l tortdi.

Ot chopilar baland tog‘ning pastidan,
Qichab bordi, kuyganidan, qasdidan,
Uch oy tinmay yo‘llar yurib bek Ravshan,
Borib qoldi bir viloyat ustidan.

Ana endi Ravshanbek necha kunlar yo‘l yurib, tunlar tun qotib, yo‘l tortib, jonini koyitib, o‘l-o‘l yurib, o‘l yurib, ozgina emas, mo‘l yurib, uch oy tinmasdan yo‘l yurib, nechcha tog‘- u cho‘l yurib, necha suvsiz el yurib, yosh bola birovdan so‘ramoqqa ham bo‘yni yor bermay, «ishing bo‘lmasin, Shirvonga kelib qoldim», – deb dimog‘i chog‘ bo‘lib, gul-gul ochilib, o‘ziga-o‘zi aytdi:

«E Ravshanbek, hali sen bir savdo bilan Chambilning belidan chiqib kelayotibsan, o‘zing hali kimnikiga borayotibsan? Yo Shirvonning xoni Qoraxon podshoning qizi Zulxumorga qayinga borayotibsanmi? Hali sening yangalaring otingni ushlab boylarmi, o‘zingni yaxshi joyga qo‘ndirib siylarmi, ostingga par ko‘rpa taylarmi¹? E, esi ketgan Ravshanbek, kimnikiga borayotibsan?» – deb o‘yladi.

«Men bu otim bilan, bu kiyimlarim bilan qayerga boraman? «Sen qanday odam?» – desa, men nima deyman? Mening bu yerda bir tanishim bo‘lmasa yo bir tomirim bo‘lmasa, bu el bizlarga dushman el bo‘lsa, agar meni tanisa, bir fasl ham qo‘ymaydi. Endi men bir kambag‘al, yetim bola bo‘layin. Bo‘lmasa o‘z oyog‘im bilan baloning og‘ziga keldim, – deb Ravshanbek otidan tushdi. Ustidagi jamiki shohona liboslarini yechib, barini yig‘ib, biroviga o‘rab mahkam qilib, Jiyronqush otning davirini, yugan-o‘mildiriqlarini yig‘ib, mahkam qilib, ot abzallarini berkitib, mahkam boylab, ustidan ayilni pushtanni mahkam qilib tortib, og‘ib tushib qolmasday qilib. Jiyronqush otning quyrug‘i-

---

¹ Tashlarmi?

dan bir tol qil yulib olib, kissasiga solib, bir ko'lga haydab yubordi.

Ana endi yosh bola dirkillab o'ynab, piyoda ko'chani yuzi bilan sakrab keta berdi. Tavakkalni mahkam qilib borayotib edi, bir tosh yo'ldan yurib edi, oldidan bir ko'cha chiqdi. Ko'cha bilan bir ozroq yurib edi, bir katta bog' chiqdi. Ravshanbek qarasa, bir katta bog', o'zi juda kalondimog', to'rt yog'ining devori uzun, kalta emas, baravar choppa-choq¹. Bir yog'i daraxt, bir yog'i olmazor, bir yog'i anjir, bir yog'i anor. Suvga to'la hovuzlar, tevaragida katta-katta chinor, masti xurram bo'lib yurur tovuslar, gul-gul ochilgan, chaq-chaq uchurgan, gullar ochilgan, bargi sochilgan. Gullar ekilgan, xazon bo'lib ostiga bargi to'kilgan. Gullar shoxasida bulbullar sayrab, to'ti maynaga qarab dam tortib², mayna to'tiga qarab chaq-chaq uchurib, g'urraklar g'urullab, musichalar hu-hu tortib, bulbullar qo'nib, zog'lar uchib, ko'rganning bahrini ochib³. Ravshanbek qarasa, noobod – suv chiqmagan toshloq, xarobot yerlarida la'limi qushlar: so'pito'rg'ay⁴, g'azalay⁵, puchchakalonlar⁶, olapopush⁷, olaqarg'a, qora-qarg'a, olashaqshaqlar – bari yig'ilib, laylakni sozanda qilib, ayttirib yotibdi. Ular ham o'z oldiga bazmi suhbat qilib, kayfini chog' qilib o'tiri⁸. Tovus xurramlar quyrug'ini chotir qilib⁹, mast bo'lib aylanib, charx urib turi¹⁰.

Ravshanxon bu bog' devorlariga qarasa, tik paxsasini ishlagan, devorining tagini g'ishtlagan, juda mahkam qilib tashlagan, devorlarni ganchlagan; to'g'riga ketgan rastalar, devorlarda guldastalar, juda o'xshatibdi ustalar. Ko'rgan xasta, ko'rmagan havasda, gul ekilgan baland-pastda, gulni desang dasta-dasta, tevaragi yong'oq, pista, qilgan ham juda usta.

Ravshanbek bu bog'ni ko'rib, dimog'i chog' bo'lib,

---

¹ **Choppa-choq** – bir-biriga monand.

² **Dam tortmoq** – qushlarda qattiq ovoz bilan qiyqirmoq.

³ Ochibdi.

⁴ **So'pito'rg'ay (mullato'rg'ay)** – to'rg'ayning bir turi, tezuchar mayda qushlardan.

⁵ **G'azalay** – to'rg'ay turi.

⁶ **Puchchakalon** – chittak, chumchuqdan kichkina qush bo'lib, cho'rtakkal ham deyiladi.

⁷ **Olapopush** – popishak, sassiqpopishak, ayrim shevalarda sassiqqush, po'ppiqush.

⁸ O'tiribdi.

⁹ **Chotir qilmoq** – yoymoq.

¹⁰ Turibdi.

gullarning isi dimog‘iga urib, hali boqqa kirgan yo‘q, gullarning isi, bulbullarning dovushi olamni buzib turibdi. Shunda Ravshanxon aytdi: «Bunday bog‘ har kimga bo‘la berami? Yo bu bog‘ bizning qaynatamiz – Qoraxon podshoning bog‘i yo bo‘lmasa bizning yorimiz – Zulxumorning bog‘i, bo‘lmasa, boshqa odamga bunday bog‘ tushib qolibdimi? Albatta, bu bog‘ odami – xizmatkori ko‘p odamniki-da», – deb bog‘ning eshigidan kirib, bir katta hovuzning oldiga borib, bir katta supaning ustiga chiqib o‘tirib, Zulxumor yorini, labi shakarini bog‘dagi qushlardan so‘rab, bir so‘z aytib turur:

Otga mindim avliyolar bor uchun,
Belimni boyladim nomus-or uchun,
Barakalla falakning gardishiga,
Eldin elga oshdim sanam yor uchun.

G‘ayri-g‘ayri joya¹ keldim, naylayin²,
Kun tushmagan soya³ keldim, naylayin,
Barakalla falakning gardishiga,
Bir tilla saroya⁴ keldim, naylayin.

Atrofiga ekan toza shamshot, gul,
Shoxasida sayrab o‘tirar bulbul,
Odami yo‘q obod joyga yetishdim,
Qirq ming tup xurma bor, qirq ming tup anjir.

Atrofiga qizil gullar ekilgan,
Xazon bo‘p ostiga bargi to‘kilgan,
Qatorlanib yakka mixlar ko‘milgan,
Shosupa ustiga suvlar sepilgan.

Har tarafga to‘g‘ri ketgan rastalar,
Rastaning ustida bor guldastalar,
Obodonli obod joyga yetishdim,
Guldastalar bir-biriga payvastalar.

---

¹ Joyga.

² Nima qilay.

³ Soyaga.

⁴ Saroyga.

Qarayman ichinda yo‘qdir hech kishi,
Ko‘rganning qolmaydi aqli-hushi,
Qirq ming tup xurma bor, qirq ming kishmishi;
Odami yo‘q obod joyga yetishdim.

Men bilmayman, bu bog‘ kimning bog‘lari,
Ko‘rganning chog‘ bo‘lmasmi dimog‘lari,
So‘rayman sizlardan bo‘stonning qushi,
Bulbullari qo‘nib, uchgan zog‘lari,
Sayringga sayr etib Xumor keldimi,
Kanizin iyartib¹ dilbar keldimi?

Ko‘rganning qolmaydi aql-hushlari,
Har kinga munosib tengi-to‘shlari,
Sizlardan so‘rayman, javob beringlar,
Bo‘stonning mast bo‘lib kezgan qushlari;
Sayringga sayr etib Xumor keldimi,
Kanizin iyartib dilbar keldimi?

Husni toshgan pari-paykar keldimi,
Ko‘rgan oshiq o‘tga yonar keldimi,
Ko‘kragida qo‘sha anor keldimi,
Ravshan ko‘rsa, mehri qonar keldimi?
Bo‘stonlar, daraxtlar, sendan so‘rayman,
Sayringga sayr etib Xumor keldimi,
Kanizin iyartib dilbar keldimi?

Ravshanbek bog‘ning ichidagi qushlardan yorini so‘rab turib edi, bir pilla shiq etib bog‘ning devori ochildi. Ravshan qarasa, bir kampir qo‘lida ikki mo‘ndi-ko‘za kelayotibdi.

Ravshanbek shunday qarasa, bir kampir, o‘zi qashqa kampir, bu kampirlardan boshqa kampir, bilmayman kiribdi necha yoshga kampir. Beli bukrayib qolgan, qulog‘i tikrayib qolgan, bachchag‘arning tishlari omochday, sochlari polochday, manglayidan tarlon ochgan², ikki chekkasining go‘shti qochgan,

---

¹ Ergashtirib.

² **Tarlon** – ola, oq ola targ‘il, oqish ola. **Tarlon ochmoq** – badanda parcha-parcha oq dog‘lar paydo bo‘lmoq, pes bo‘lmoq.

bo'yinlari tirishgan, hamma yeri qurishgan, iyaklari burishgan, ko'ringan odam bilan urishgan, agar boshqa odam erinmasa, erinmasdan urishgan kampir. Ko'zlari o'tday, manglayi cho'tday¹, kallasi gov savatday, qopadigan itday, balki bahaybat boytebatday kampir. Chaqadigan ilonday, qari ham bo'lsa qulunday², bo'ynin suzib bulunday³, suvga kelayotipti.

Ravshanbek buni ko'rib, ko'rgandan rangi o'chib, tusing qoni qochib: «O', bachchag'ar, otam aytganning o'zi; bu la'nati qaydan kelib qoldi?» – deb yosh emasmi, yugurib bir daraxtga chiqib ketdi.

Haligi kampir Ravshanbek o'tirgan supaga kelib, uh deb o'tirib, ko'zasini shu yerga quyib, suvga qarasa, suvning ichida birov turibdi. Kampir buni ko'rib, daraxtning boshiga qaradi, Ravshanbekni ko'rdi. Ravshanbek ichida:

«O' bachchag'ar, ko'rib qo'ydi, endi qanday qilaman!» – deb bola emasmi, qo'rqayotir.

Shunda kampir Ravshanbekning qizil gulday jamolini, kamolini ko'rib, Ravshanbekka qarab:

– Sening tarzing bizning elga kelmaydi, – deb so'z so'rab turibdi. Ravshanbek ham kampirni aldab, javob aytib turibdi:

– Tarzingga qaragam, nodon bolasan,
Mavj urib daryoday toshib-to'lasan,
Sening tarzing⁴ bu ellarga kelmaydi,
So'ylagin, yosh bachcha, qaydan bo'lasan?

– Bu yetimlik meni qildi sargardon,
Xizmat qilib, tilab yeyman parcha non,
Darbadar yetimda vatan nimishlar⁵?
Manzil, makon menda qayda, enajon!

– Qizil gul ochilar g'unchadan g'uncha,

---

¹ Cho't – tasha.

² Qulon – 1) otdan kichikroq, eshakdan kattaroq, otdan ko'ra ko'proq eshakka o'xshab ketadigan yovvoyi hayvon; 2) yovvoyi ot.

³ Bulon – yovvoyi eshak.

⁴ Tarz – ko'rinish, bo'y bast.

⁵ Nima qilar.

Toqatim yo‘q tag‘i gul ochilguncha,
Gap bilmagan nodon o‘zing, yosh bachcha,
So‘ylagin, go‘dagim, qaydan bo‘lasan?

– Enajon, so‘rama qayg‘u ham dog‘im,
G‘am bilan sarg‘aygan gulday siyog‘im¹,
Bormoqqa bog‘im yo‘q, botmoqqa tog‘im,
Aslim so‘rsang, bevatandan bo‘laman!

– Rost aytgin, bolam, diyoring qaysidir,
Qilib yurgan kasbi-koring qaysidir,
Podshohi nomdoring qaysidir,
So‘yla, notavonim, qaydan bo‘lasan?

– Men bilmayman makonimni, yurtimni,
Qachon men taniyman nomard, mardimni,
Qo‘zg‘amagin, ena, ichki dardimni,
Aslim so‘rsang, bevatandan bo‘laman.

– Otang bormi, enang bormi elingda.
Xudoning sanosi bormi tilingda,
Ne uchun yurmading tengi-xilingda,
Benomi nishonim, qaydan bo‘lasan?

– Ota-ena yetim sho‘rda nimishlar,
Yetimlarning ishi – yig‘lov, koyishlar!
Yetimda ne qilar teng bilan to‘shlar,
Aslim so‘rsang, darbadardan bo‘laman!

– Ko‘zlaring qambardir, bodom qovog‘ing,
Bilmayman ko‘pmikan qayg‘u ham dog‘ing,
Darbadarga o‘xshamaydi siyog‘ing,
Musofir mehmonim, qaydan bo‘lasan?

– Xudoyim beribdi sini-sumbatni,
Men ne qilay davlati yo‘q kelbatni?!

Yetimlarga hech kim qilmas murvatni!
Aslim so‘rsang, darbadardan bo‘laman!

---

¹ Siyoq – bichim, tashqi ko‘rinish.

– O‘rgilay, rost aytgin, qayda diyoring,
Elating, urug‘ing, xesh-u tabaring.
Hali bunda ne manzilda qaroring,
Musofir mehmonim, qaydan bo‘lasan?

– Tarzimga qarasang, nodon bolaman,
Men yetimman, daryoday bo‘p to‘laman,
Men yetimman, iliq so‘zning gadoyi,
Ulsizga ul, qizsizga qiz bo‘laman.

– Sening shavqing mening aqlim oladi,
Senday barno qanday yetim bo‘ladi,
Bu so‘zlaring, bolam, rost ayt, hiyladi(r),
So‘ylagin, nodonim, qaydan bo‘lasan?

– Qavmim yo‘q, enajon, qarindoshim yo‘q,
Sir aytayin desam, emchakdoshim yo‘q,
Bir xudodan o‘zga hech bir kishim yo‘q,
Quvandisiz¹ darbadardan bo‘laman.

Unda kampir shuncha ko‘rdi, bolaning so‘zi aynamaydi;
esdan, aqldan to‘la bola.

Kampir Ravshanxonning qaddi-bastiga qarab, Ravshanbekdan ko‘ngli to‘lib, ichida aytdi: «Bu bola hech vaqt darbadar yetim bola emas. Albatta, bu bolaning ota-enasi bor. Bu bola bir katta yerdan chiqqan bola-da; yo bir podshoning bolasi, yo bir katta bekning bolasi, yo bir aslzoda, bir oqsuyak eshonning bolasi, albatta, bu bola bezot, noasl odamning bolasi emas», – deb Ravshanbekka qarab:

– Esa, sen menga o‘g‘il bo‘l, mening o‘g‘lim yo‘q. Bu bog‘-u bo‘stonlar meniki, o‘g‘lim. Endi sen daraxtdan tushgin, men bilan uyga borgin, men seni o‘g‘lim dedim, jon-u dilim dedim, o‘lsam merosxo‘rim dedim, – deb, Ravshanbekka bir so‘z dedi:

Aylanay, sen bo‘lg‘in bog‘imda gulim,
Saharlarda sayraydigan bulbulim,

¹ Quvonchsiz, shodliksiz.

Aynalayin, ena degin sen meni,
Jon-u dilim, men seni dedim ulim.

Yurgin endi, olib boray uyima,
Sayr etgizay bo'stonima, joyima,
Bolam dedim, tushgin endi, farzandim,
Uyimni ko'rsatay senday toyima.

Yerga tushgin, billa yurgin, farzandim,
Borib manzillarim ko'rgin, farzandim,
Bolam dedim, mol-u dunyom seniki,
Endi, bolam, davron surgin, farzandim.

Yurgin endi, aytgan so'zim shul bo'lar,
Bu enang xudoyga yozgan qul bo'lar;
Bolam dedim, senday esli farzandni,
O'ligimga ega senday ul bo'lar.

Yurgin, bolam, endi uyga borayik,
Ne ish bo'lsa, yaratgandan ko'rayik,
O'g'lim dedim, sen ena de, jon bolam,
Qolgan-qutganini so'ngman¹ so'rayik.

Ana Ravshanni daraxtdan tushirib olib, uyga qa. rab yura berdi. Ravshanbek momoga ergashib keta berdi. Bog'dan chiqdi, oldidan bir katta darboza keldi. Darbozadan ichkari kirib yura berdi, oldidan bir darboza chiqdi, ikkovi qarshima-qarshi. Undan ham o'tdi. Shuning to'g'risida bir darboza chiqdi, undan ham o'tdi. Shunday qilib, yetti darbozadan o'tdi. Ravshanbek ko'rib borayotir: bir hovlidan uni si yaxshi, undan unisi yaxshi; har imoratlar, peshtoqlar, mehmonxonalar, imorat ustiga bir ozoda joylar bir-biridan toza, bariga solinib qilingan andoza; har bir ayvon-kayvonlar falakka yuzlanadi. Ravshanbek og'zi ochilib borayotib edi. Hamma darbozadan o'tib, so'nggi darbozadan kirib bordi. Qarasa, bir hovli: devorlarni naqqosh ranglab tash-

---

¹ So'ngra.

lagan, hovli o'rtasida oli yakka mixga olti tulpar ot boylanib turibdi; yakka mixni aylanib, olti ot ham sovub¹ turibdi. Egarlab, yuganlab, chuvurma²-chalvari ustiga solib, tilla qamchini egarning qoshiga ilibdi. Olti ot ham Ravshanbekning minib kelgan Jiyronqush tulparidan ilgari otlar: Ravshanbek buni ko'rib, hushi kalamush bo'lib:

«O'bba, bachchag'ar kampir, otam aytgan mastonning o'zi ekan, bo'lmasa, bu bachchag'ar ko'pkari chopadi debmiding. Mana buning olti egasi bordir, oltovi olti ajdahordir, bo'lmasa, bu kampir otlarni nima qiladi?!» – deb asta-asta keyin qola berdi. Darbozalardan chiqib, qochib ketmoqchi bo'lib edi. Kampir qarasa, bolasi asta-asta keyin qolayotir. Shunda kampir ko'zasini yerga qo'yib, o'g'liga qarab bir so'z aytayotir, Ravshanbek ham enasiga javob berayotir:

– Tarzingga qarayman, nodon bolasan,
Mavj urib daryoday toshib to'lasan.
Xudoni o'rta solgan, farzandim,
Sabab nima keyin-keyin qolasan?

– Ishing firib, hiyla ekan so'zlaring,
Yuzing qonsiz, ola ekan ko'zlaring,
Shu sababdan keyin qoldim, enajon,
Ena, yolg'on ekan aytgan so'zlaring!

– Yura bergin, qolma mening izimdan,
Qonlar oqsin mening ikki ko'zimdan,
O'g'lim bo'lg'in, mening nodon farzandim,
Qancha yolg'on topding aytgan so'zimdan?

– Bu olti ot uzoq horib kelibdi,
Oltisin ustiga chalvar solibdi,
Ena, yolg'on ekan aytgan so'zlaring,
Oltovini olti ajdar minibdi.

¹ Sovimoq (suvumoq, sovumoq) – otning chopish tobiga kelishi.

² Chuvurma (cho'girma, chugurma) – xorazmliklar va turkmanlarning qo'zi terisidan tikilgan yassi qalpog'i.

– Bolam, mening olti o‘g‘lim bor edi,
Oltovi bir olti ajdahor edi,
Oltovidan podsho ham qo‘rqar edi,
Oltovi ham podshoyi tojdor edi.

Oldida Qoraxon shoh bekor edi,
Bu shohlardan ular e‘tibor edi.
Farzandim, o‘rtangan jonim kuydirma,
Qatorlarda g‘urg‘uragan¹ nor edi.

Qazodan oltovi bir kunda o‘tdi,
Orqasidan men sho‘rlikni yig‘latdi,
Bolam, mening olti o‘g‘lim bor edi,
Oltovidan sabil qildim oltotdi².

Kuniga otlarni qantargolaman³,
Qantarlab ustiga chalvar solaman,
Oltovin shunday qip qo‘ysam, chirog‘im,
Olti o‘g‘lim bir ko‘rganday bo‘laman.

Kumush bo‘lar tarlon qushning chegasi,
G‘o‘la bo‘lar bedov otning to‘g‘asi.
Yorqinim, farzandim, meni kuydirma,
Bu otlarning o‘zing bo‘lgin egasi.

Ravshanbek momoning so‘zlariga ishonmay, hurkib-hurkib bordi. Kampir Ravshanbek o‘g‘lini ichkari kirgizib, oldiga non-suv qo‘yib, qornini to‘yg‘izib, choy damlab berib, o‘g‘lini ergashtirib chiqib, hovlisidagi borini ko‘rsatdi. Shunda borib bir tomni ochdi – bari tillaga to‘la, bir tomni ochdi – kumushga to‘la, bir tomni ochdi – misga to‘la, g‘o‘laga to‘la; bir tom nayza, bir tom qilich, bir tom sovut, bir tom qalqon. Ravshanxon qarasa, bir podshoning asbobidan kam emas. Shunda kampir o‘g‘lini bir tomning ustiga chiqarib, bir baland daraxtni

---

¹ G‘urg‘uramoq – g‘arillamoq.

² Olti otni.

³ Qantarib qo‘yaman.

ko'rsatdi; Ravshanbekka aytdi:

– E bolam, shu ko'ringan baland daraxtdan berisiga borib kela ber, yor-u jo'ra bo'la ber, bir xilini ergashtirib kelib, ziyofatlar qila ber, bolam. Ular mening o'zimga qaraydi. Shu ko'ringan daraxtdan berisi katta o'g'limning fuqarosi edi. Besh o'g'limning joyini Qoraxon podsho mendan tortib olib qo'ydi. «Katta o'g'lingning joyi seniki bo'lsin», – deb menga bergan. O'g'lim, endi bu yurtlar, bu mollar seniki bo'ldi, ana yura ber, – deb qo'ya berdi.

Endi Ravshanbek bir kun o'tlanib chiqib, bir ovulga borib sepyo¹ o'ynadi. Bir ovulga borib chillak o'ynab bora berdi-kela berdi; shu yurtning odami biv lan yor-u jo'ra bo'la berdi. Necha vaqt shu tartib bilan o'tdi. Ravshanbek bilib oldi, shu el Shirvonning bir cheti ekan, Qoraxon podshoning eliga utuash ekan.

Ravshanbek bir kuni tabladan bir otni minib, qidirib, boyagi yerdan o'tib ketdi. Bir manzil, ikki manzil yo'l yurib borayotir edi. Oldidan bir kampir chiqdi. Ravshanbek qarasa, bir kampir halloslab kelayotipti.

Tikon pishgan vaqti edi, kampir yalangoyoq g'ijirlatib tikonni bosib kelayotipti.

Ravshanxon buni ko'rib:

– Ha momo, qayoqdan kelayotibsiz? – dedi. Momo o'zi soqov edi, tili kalta g'uldiragan moxov edi, Ravshanbekka qarab:

– Bozoydan, – dedi.

Ravshanbek: – Momo, bozordan nima oldingiz? – dedi.

Kampir aytdi:

– O', sho'rim quysin, sen ham menga o'xshagan kuyganlaydan ekansan. Bizning yutting yasmini bilmagan; hali eshitganing yo'qmidi, Zulxumoy yomon bo'pti; yashamag'iy, shu vaqtda yigitlayga qalpoqni yasim qilib, qalpoqning oldini ming tanga, oyqasini besh yuz tangadan sotadi. Mening biy o'g'lim boy edi. Go'shginasi qoqqina, uyquginasi soqqina, gapga tushay boshingni yeguy, qayg'ayin desam yolg'iz, qayg'amayin desam yalmovuz; yigit o'lguy, meni ko'p kuyduyadi, yalchimaguy. Shu mendan ayazlab, «biy qalpoq, biy qalpoq», deb olti

¹ Sepoy (sepyo) – doira yoki to'rtburchak chiziq o'rtaligiga tikilgan oshiqni chetdan soqqa oshiq bilan urib o'ynaladigan o'yin.

oydan beyn oshini ichmay yotipti. Meni kuydiydi-ku, kuyib qog'uy.

Shunda Ravshanbek aytdi:

– O' momo, olib kelayotgan qalpoq qani?

Kampir mana, deb qo'ynidan chiqarib berib edi, Ravshan qo'liga olib, «shu qalpoqqa bizning yor – Zulxumorning qo'li tekkanmikin?» – deb yorining hunarini ko'rib, ofarin, sad ofarin, deb qalpoqqa qarab, bir so'z dedi:

Daraging topmadim izlab elingdan,
Bog'bon bo'lib uzsam toza gulingdan,
Qalpoqning nusxasi gulning bargidan,
Yor, aynalay, qalpoq tikkan qo'lingdan.

Seni deb ayrildim Chambil yurtidan,
Qutulmadim ayriliqning dardidan,
Qalpoqning nusxasi gulning bargidan,
Yor, aynalay, qalpoq tikkan qo'lingdan.

Bugun tegdi bizga yorning nusxasi,
Qayda ekan buni tikkan ustasi,
Yetar kun bormikin, gapning qisqasi,
Yor, aynalay, qalpoq tikkan qo'lingdan.

Seni deb jonimdan kechdim, Xumorjon,
Judolik ko'yiga tushdim, Xumorjon,
Ishqingning o'tiga pishdim, Xumorjon,
Yor, aynalay, qalpoq tikkan qo'lingdan.

Men kuyarman, yorim sayri chorbog'da,
Sening uchun kuygan Ravshan ming dog'da.
G'oyibona so'zim aytay ovloqda,
Yor, aynalay, qalpoq tikkan qo'lingdan.

Mening yorim toza qizning tozasi,
So'yilasa, gapining ko'pdir mazasi;
Har qalpog'i, ko'rsang, bir qiz bahosi,
Yor, aynalay, qalpoq tikkan qo'lingdan.

Qachon Ravshan ko‘rar gulday yuzingni,
Iyartib kelsang-chi hurday qizingni,
Bizga qarat, hur misolim, o‘zingni,
Yor, aynalay, qalpoq tikkan qo‘lingdan.

Bek Ravshan yonadi, yori bilmaydi,
Bilsa ham rahm etmas, ko‘zga ilmaydi,
Qalpog‘ingga gulning tarzi kelmaydi,
Yor, aynalay, qalpoq tikkan qo‘lingdan.

Xumor desa, siyna-bag‘rim teshilar,
O‘tingga tomirlar ipday eshilar,
Kuygan tanim qachon senga qo‘shilar?!
Yor, aynalay, qalpoq tikkan qo‘lingdan.

Men qachon borarman sening qoshingga,
Borib mehmon bo‘lsam oppoq to‘shingga.
Zarli ro‘mol yarashmasmi boshingga,
Yor, aynalay, qalpoq tikkan qo‘lingdan.

Yuz ofarin hunaringga, gulingga,
Bek Ravshan musofir sening elingga,
Qo‘lin solsa sening nozik belingga,
Yor, aynalay, qalpoq tikkan qo‘lingdan.

Oting Xumor, o‘zing Xumor, Xumorsan.
Chir atrofi uchburch isli tumorsan,
Oshiqnlarni ko‘zing bilan jo‘marsan¹,
Yor, aynalay, qalpoq tikkan qo‘lingdan.

Senday suluv kezsa Shirvon yurtida,
Ravshan kuysa oshiqlikning o‘tiga,
Kim chidaydi ayriliqning dardiga,
Yor, aynalay, qalpoq tikkan qo‘lingdan.

Seni deb unutdim o‘sgan elimni,
Ko‘yingga sayratib qizil tilimni,

---

¹ Jo‘marmoq – xonavayron qilmoq, o‘ldirmoq.

Tavakkal qip, mahkam boylab belimni,
Yor, aynalay, qalpoq tikkan qo'lingdan.

Oshiqlaring ko'pdir, menday kuygan yo'q,
Shirin joni chakkasiga teygan yo'q,
Hech kim menday senga bino qo'ygan yo'q,
Yor, aynalay, qalpoq tikkan qo'lingdan.

Men kuyarman, yorim aysh-u ishratda,
Qirqin¹ qizlar bilan bazm-u suhbatda,
Sening uchun Ravshan qayg'u, kulfatda,
Yor, aynalay, qalpoq tikkan qo'lingdan.

Sening darding olar mening jonimni,
Eshitsang, netadi, yig'laganimni,
Yig'latdim ortimda mehribonimni,
Yor, aynalay, qalpoq tikkan qo'lingdan.

Bek Ravshan bulbuling, sen bir gulimsan,
Shirvonning elida jon-u dilimsan,
Surati yarashgan xipcha belimsan,
Yor, aynalay, qalpoq tikkan qo'lingdan.

Kim yetkazar mening arzi-dodimni,
Tark ettim seni deb mamlakatimni,
Unutdim Chambilday viloyatimni,
Yor, aynalay, qalpoq tikkan qo'lingdan.

Bugun nusxang tegdi, o'zing ham teygin,
Bizdan boshqasini, Xumorjon, qo'ygin,
Oldimda yarashar liboslar kiygin,
Yor, aynalay, qalpoq tikkan qo'lingdan.

Ravshanbek bu so'zlarni aytib edi, u turgan kampirning kayfi uchib ketdi. Ko'nglida qalpog'ini olib qochib ketadiganday bo'lib: «Ne balosi keldi, ha boshingni yeguy, sen ham mening yalchimaguy bolamga o'xshagan yomon bola ekansan, sen ham

---

¹ Qirqin – qirqta.

Xumoy deb kuyganlaydan ekansan. U biy seni dog‘lab o‘tga kuydiyganmi? Uning oshig‘i-o‘tiga kuyganini suyasang, sochidan ko‘p; uning nimasini suyaysan.

Ul hammani kuyduydi-ku hiysi dunyo bo‘lgan», – deb Ravshanbekning qo‘lidagi qalpoqni yulib-olib, hayt deb keta berdi, bek Ravshanga qaramadi.

Ana, ishqivozlik yomon narsa, Ravshanbek qalpoqni ko‘rib, badani balqib erib turib edi, momo qalpoqni olib keta berdi.

Shunda Ravshan:

– Yo momo, muncha qichaysan? Qarab tur, menga qalpoq bozor rining yo‘lini ko‘rsat, to‘xta, momo, to‘xta, – dedi.

Momo aytdi:

– Ho‘... sho‘yli bola ekansan; mening bolamdan ham beyoqim ekansan, esing bo‘lsa, shu yomonga oshiq bo‘laymiding, u uyutni buzdi-ku, – deb dim qaramaydi.

Ravshanbek: – O‘ momo, qalpoq bozorining yo‘li qayoqda, yo‘li?! – dedi.

– Shu yoqqa keta bey, keta bey, – deb hayt deb, momo solib ketdi.

Ravshan bir alami ming bo‘lib, ingichka o‘ti jo‘ng¹ bo‘lib, «osang ustga posang², hazor ustiga ponsad³». Endi Ravshanbek belini ikki yerdan boylab, tavakkalni mahkam aylab, o‘ziga-o‘zi so‘ylab: «O‘ Ravshanbek, sening eling yo‘qmidi, ovlarga qo‘ling yo‘qmidi, o‘tirsang-qo‘nsang manziling yo‘qmidi, o‘ynasang-yursang teng-u xiling yo‘qmidi? E, uchangdan urgur Ravshanbek, hali sen nima qilib yuribsan, hali shu yurtdan, sen boy bo‘lib, mol orttirib ketaman, deb yuribsanmi, mol izlab kelibmiding?» – deb o‘ziga-o‘zi o‘ylab, xayoli tarlon bo‘lib, o‘zini har o‘yga solib ketib borayotir.

Bir-ikki qirdan oshdi, bir yolg‘iz oyoq yo‘lga tushdi. Ravshanbek: «Ishing bo‘lmasin, bozorning yo‘li shu chiqar, shu yo‘l bizni to‘g‘ri qalpoq bozoriga olib boran», – deb borayotib edi, oldidan bir qir chiqdi. Ravshanbek otini haydab, yo‘rtib,

¹ Jo‘ng – yo‘g‘on, katta.

² Osang, ustiga posang – dard ustiga chipqon.

³ Hazor ustiga ponsad – ming dard ustiga yana besh yuz.

do'ngning ustiga chiqib qarasa, bir to'p, bari o'ziday yosh, xushro'y, qalamqosh bola, barining qo'lida bir lagancha tillasi bor, yaxshi ot ostida, bir tepaning ustida tillasi qo'lida qator bo'lib, – saf tortib, otning boshini barobar qilib osmonga qarab turibdi. Ravshanbek bularning bu ishiga hayron qolib, bu ham shularning qaragan yog'iga qarab, osmonga tiklaydi¹, hech nima ko'rinmaydi. Juda ko'p qaradi. Hech nima ko'rinmagandan so'ng: «Anovi turgan bolalardan so'rayin, agar shuning ma'nosini bilmay ketsam bo'lmas», – deb otining boshini burib, qaq-qayib tuirib, shu bolalardan so'z so'radi:

– Ey! Nimaga hammang osmonga tiklab qaraysan, gaplashmaysan, bir-biringga indamaysan, ko'rganingni aytmaysan, nimaga qaraysizlar, jo'ralar?! U bolalar indamadi.

Ravshan baqirib:

– Ey! Bir odam bir odamdan gap so'rasa, o'lib qolmasa – joni bo'lsa, javob beradi- da. Ey haromilar, padaringga po'stak, eshaklar, dim indamaysizlar, tillaring yo'qmi? Ko'zing u yoqda bo'lsa, og'zing ham bandmi, bachchag'ar? – deb, qahri kelib, bir so'z deb turibdi:

«Alif» o'tib «lom» yozilar «mim» bilan,
Bir-biringga gap qotasan im bilan,
Baring birday tiklab² qarab osmonga,
Osmonda savdo qilasan kim bilan?

Har kim ham o'ynaydi, kular teng bilan,
Seni ko'rgan o'tib ketar g'am bilan,
Baringning qo'lingda puling, bachchag'ar,
Osmonda savdo qilasizlar kim bilan?

Baring go'dak hali, nodon bolasan,
Har ish qilsang, dim pishmagan chalasan,
Baringning qo'lingda puling, bachchag'ar,
Osmonda kim bilan savdo qilasan?

¹ Tiklamoq – tikilmoq, ko'zni yuqori yoki pastki tomon qarab tikilmoq.

² Tikilib.

Men so‘rasam, gapirmaysan, imlaysan,
Tiling yo‘qmi, gapirmaysan, g‘inglaysan,
Dovushing chiqarmay, baring gung bo‘lib,
Haromilar, muncha o‘zing dimlaysan?

Qo‘lingda tillang bor, yaxshi ot ostingda,
Siringni menga ayt, ne bor qasdingda,
Men gapirsam, gapirolmay imlaysan,
Baring tiklab, ne bor ko‘kning ustinda?

Menga aytgin, men ham tiklab qarayin,
Yaxshi bo‘lsa qabatingga borayin,
Osmonda kim bilan savdo qilasan,
Harami, aysang-chi, men ham ko‘rayin!

Sen javob bermaysan, men gap so‘rayman,
Men ham senday osmonlarga qarayman.
Menga aytgin, men ham bilay, go‘daklar,
Qiziq bo‘lsa, qabatingga¹ borayin.

Yosh bachchalar, o‘l elingga to‘rasan,
O‘lmasang, dunyoda davron surasan,
Hammang birday tiklab qarab osmonga,
Menga ham aytinglar, nima ko‘rasan?

Bedov minsam, yol-kokilin tarayman,
Men ham senday balandlarga qarayman,
Osmonda kim bilan savdo qilasan,
Osmonlarga qaraganing so‘rayman!

Men yig‘layman yolg‘izlikda zor-zor,
Dushmanning elida bo‘lmay xor-zor,
Hammang birday tiklab turib qaraysan,
Jon jo‘ralar, bu osmonda nima bor?!

Ravshanbekning bu so‘zini eshitib, u bolalarning
ichidan birovi aytdi:

– Bu qanday o‘zbek edi, bu bachchag‘ar juda ko‘p baqira

---

¹ Yoningga.

berdi, juda ahmoq bachchag'ar ekan. Indamaygina keta bersa-chi! Vag'irlagani-vag'irlagan. Shovqimchil¹ ekan-ku. Bizlarni tomoshadan qoldirdi, – deb so'kina berdi. Shu vaqt, u bolalarning birovi ko'zi balandda, Ravshanbekka javob berib:

– O' o'zbek! Keta bersang-chi, bu gaplarni senga kim qo'yibdi? – deb, bir so'z dedi:

Yurgan yo'lim bo'tako'zli² jo'nag'ar³,
Nayza tegsa, oq badandan qon oqar,
Har kim bo'lsang, ket yo'lingdan qolmagin,
Bizlar bilan ishing nima, bachchag'ar...

Xabaring yo'q sening sog'-u so'lingdan,
Lop-u lop⁴ so'z chiqar sening tilingdan,
Bizlar bilan ne ishing bor, bachchag'ar,
Keta ber yo'lovchi, qolma yo'lingdan!

Kim aytdi, bizlardan shuni so'ragin,
Qanday nodon senga berdi daragin,
Bir lagancha tillang bo'lsa, sen kelib,
Bizlarday bo'p, undan keyin qaragin!

Sen o'zbek ekansan, yurgan sahroyi,
Har yerda vag'irlab yurgan har joyi,
Bir lagancha tilla olib qo'lingga,
Undan so'ng bizlarman⁵ bo'l-da hamroyi⁶!

Keta ber-keta ber, o'zbek, keta ber,
To'xtab turma, vag'irlamay o'ta ber,
Sen ham kelib qaraysanmi, o'larman,
Bozor borib, o'tiningni sota ber!..

¹ Shovqimchil – shovqin soluvchi.

² Bo'tako'z – binafsha yoki havorang gulli bir yillik begona o't.

³ Jo'nagar – tog'da bir yog'i balandlik, bir yog'i pastlik bo'lgan yolg'izoyoq mashaqqatli yo'l.

⁴ Maqtanchoqlik.

⁵ Bizlar bilan.

⁶ Hamroh.

Sening yurgan yering adir o'rama¹,
Oldi o'r kelganda otni urama²,
Keta ber, yo'lovchi, yo'ldan qolmagin,
Bepul kelib, bizlardan gap so'rama!

Bizlar, do'stim, o'ynamaymiz, kulmaymiz,
Shu qarashdan boshqa ishni qilmaymiz,
Keta ber, yo'lovchi, yo'ldan qolmagin,
Bizlar sening so'zlaringni bilmaymiz.

Baqirmay ket, baqirmay ket, baqirmay,
Bizdan so'z so'ramay, o'tkin chaqirmay,
Keta ber, yo'lovchi, yo'ldan qolmagin,
O'ta ber, harami, bizga gapirmay!

Sening ko'ngling bu gaplarman xush emas,
O'zbekka bizlar teng-u to'sh emas,
Keta ber, yo'lovchi, yo'ldan qolmagin,
Qarama, bu kambag'alning ishi emas.

Bu yigitlar noilojdan to'p bo'ldi,
Ko'p so'zladim, mening so'zim ko'p bo'ldi,
Qaramayin keta bergin orqangga,
Tekin ko'rib aytma, do'stim, muft bo'ldi.

Jon jo'ra, keta ber, qaytib kelmagin,
Yo'lovchisan, jo'ra, yo'ldan qolmagin,
Har kim bo'lsang, ket yo'lingdan qolmagin,
So'z so'rab alamim ziyod qilmagin!

Quloq solgin alvon-alvon so'zlarga,
Yo'lovchi, taassub qilma bizlarga,
Yo'lovchi, keta ber, yo'ldan qolmagin,
Bu savdoni kim qo'yibdi sizlarga!

---

¹ Chuqurlikmi?

² Uradimi?

Poralab, poralab go'shing o'silar,
Qochmoqqa qo'ymaslar, yo'ling to'silar,
Yo'lovchi, taassub qilma bizlarga,
Bizlarga qo'shilma, boshing kesilar!

Toza gulsan, oftob tegib so'Imagin,
Keta bergin, o'zbek, yo'ldan qolmagin,
Bizlarga qo'shilma, boshing kesilar,
Armon bilan, hasrat bilan o'Imagin?

Ana endi Ravshanbek polvon ularning bu so'zini eshitib, sherday hurpayib, yo'lbarsday chirpinib, qoplonday jimiyib, xezlanib-tezlanib, qahri kelib, ajdahor ilonday zahri kelib, bahodirliklari uyg'onib, o'tday yonib, olovday qobinib¹, bir quti gugurtday bo'lib, o't olib ketganday bo'ldi.

O'zi o'ziga aytdi:

«He, attang, musofirchilik ish emas ekan, he attang. Kelle, bugun indamay o'tib ketayin, ertaga anov olti otning birovini minib kelayin, yo'llarda yelayin, bularning barining bo'ynini qiyib, og'zi-burnini qumga to'ldirib ketmasammi», – deb yo'rtib qirning ustiga chiqdi.

Ravshanbek qarasa, bir qari chol bechora bir qo'yning kallasini olibdi, to'rt pochasini beliga suqib, qornini bir qo'liga, o'pka-yurakni bir qo'liga olib, kallaning bir qulog'idan tishlab, olib kelayotipti.

Shunda Ravshanbek:

– O' bobo, qayoqdan kelayotibsiz? – dedi.

Shunda bobo bechora qarab turib, og'izdan kallani yerga qo'yib:

– E bolam-ay, menga tashvish berding-ku! – dedi.

Ravshanbek: – Bobo, men bozorning yo'lini topolmay yuribman, shuning uchun sizga tashvish berdim, bobo, bozor yaqinmi? – dedi.

Bobo aytdi: – Bozor yaqin, mana kelding, yarim tosh qoldi-da; endi manov qirga chiqsang, Qoraxon podshoning qizi Zulxumor oyimning ko'shki ko'rinadi, bolam. O' bolam, sen bu

¹ Qobinmoq – qizimoq, tutamoq, alanglamoq.

yerning rasmi-rusumini bilmaydigan bolaga o'xshaysan. Bolam, endi meni yo'ldan qoldirding-ku, shunday ham bo'lsa, besh-olti og'iz so'zni senga aytib berib ketayin, sen bilmagan bola-da, senga yaxshi bo'ladi. Bu yerlar Qoraxon podshoga qaraydi. Shirvonga-tobe. Qoraxon podshoning Zulxumor degan bir qizi bor, o'g'li ham shu, qizi ham shu, bundan boshqa bolasi yo'q, shu qizdan boshqa ko'zining oq-qorasi yo'q. Endi bolam, podsholikda erka o'sgan chopson¹ zo'r qiz-da, shu yerdan bir baland ko'shk qilib, tevaragini o'xshatib, pishiq g'isht bilan imoratlar qilib, otasidan so'rab olib, bozor yurgizib qo'yibdi. Bugungi bozor Zulxumor qizning bozori. Har bozor kuni bo'lsa, Zulxumor betiga niqob tortmaydi, betini ochib o'tiradi. Zulxumor shu vaqt yigitlarga qalpoq rasm qildi, hali Zulxumorning qalpog'ining oldini ming tanga, orqasini besh yuz tangadan sotadi. Shu bugun bozor kuni, bizning elning boyvachchalari, bekvachchalari qo'liga bir la'li tilla olib, «yuz, ko'rim». deb Zulxumor oyni bir baland yerga chiqib tomosha qiladi. Qo'y-chi, o'g'lim, gap puli borniki. Hali Zulxumor g'ayrat qilayotgan emish: «Shu bozorni juda katta bozor qilaman, juda obod qilaman», – der emish. Obod qilsa qiladi-da, podshoning bir qizi bo'lsa, nima qilaman desa, qiladi.

Ana Ravshanbek endi bildi, yo'lda lagan ushlab osmonga qarab turganlar Zulxumorga qarab turgan ekan. Bobosidan bu so'zlarni eshitib, bilib oldi. Shu yo'l bilan otini chu deb yo'rtib, qirga chiqdi, soyga tushdi, qirga chiqdi, bozorning ustidan borib qoldi. Qarasa, bir kichkina bozor ekan odam g'ijillab yotipti.

Ravshanbek bozorning ustidan kelib qolib:

«Yorim Zulxumorjonni ko'raman», deb dimog'i chog' bo'lib, vaqti xush bo'lib, bozordagi odamlarga qarab, bir so'z aytib turibdi:

Uzoqdan kelayotibman,
G'amning loyiga botibman,
E yoronlar, birodarlar, birodarlar!
Men yorimni yo'qotibman.

---

¹ Chopson (chopchon) – tez, chaqqon.

E yoronlar, birodarlar, xaloyiq!
Men yorimdan adashibman.

So‘z aytarman mayin-mayin,
Aqli borlar qilar fahim,
E yoronlar, birodarlar!
Izlab yorim topolmayin.

Yurak-bag‘rim bo‘lgan kabob,
Izlarini qilsam tavof,
Men yorimdan adashganman, xaloyiq!
Yo‘lga solsang, katta savob.

Bog‘lardan tergan bodomlar,
Yorsiz menga doyim g‘amlar,
Men yorimdan adashibman, xaloyiq!
Bozordagi ko‘p odamlar!

Qayda bo‘lar yor makoni,
Otidir Xumor, makoni,
Man-ku yo‘ldan adashganman, yoronlar,
Do‘stlar, yo‘lga soling mani.

Elda davron surgan bormi?
O‘z davriman¹ yurgan bormi?
Bizning yordan ko‘rgan bormi?
Yor daragin bergan bormi?

Toblab zulfin o‘rgan bormi?
Yorman suhbat qurgan bormi?
Yoki birga yurgan bormi?
Bog‘idan gul tergan bormi?

Bizning yordan ko‘rgan bormi?
Yor daragin bergan bormi?

Birga bo‘p o‘tirgan bormi?
Bazmiga ketirgan bormi?

---

¹ Davri bilan.

Kengashin bitirgan bormi?
Hisobni yitirgan¹ bormi?

Bizning yordan ko‘rgan bormi?
Yor daragin bergan bormi?

Va‘dasida turgan bormi?
Qaytib, xudoy urgan bormi?

Suhbatiga borgan bormi?
Unga sirin yorgan bormi?

Bizning yordan ko‘rgan bormi?
Yor daragin bergan bormi?

E yoronlar, hay yoronlar,
Hammangiz menga qaranglar,
«Yoring kim?» – deng-da, so‘rganlar,
Mening kunimga yaranglar!

Bizning yordan ko‘rgan bormi?
Yor daragin bergan bormi?

Mening yorim qiz bolami?
Ko‘p achchig‘i tez bolami?
Ko‘zlari yulduz bolami?
Qoshlari qunduz bolami?

Bizning yordan ko‘rgan bormi?
Yor daragin bergan bormi?

Lablari qirmiz bolami?
O‘zi shirin so‘z bolami?
O‘zi nodon bo‘z bolami?
O‘zi jodu ko‘z bolami?

Bizning yordan ko‘rgan bormi?
Yor daragin bergan bormi?

---

¹ Yitirmoq – yo‘qotmoq.

Mening yorim oy boladi,
Ming qo‘yliday boy boladi.

Juda hotamtov boladi,
Shakli qarchig‘ay boladi,
Hurkak, asov toy boladi...
Ko‘p o‘zi bejoy¹ boladi,
O‘tkir, lochinday boladi.

Bizning yordan ko‘rgan bormi?
Yor daragin bergan bormi?

Mening yorim yorning yori,
Abasdir kuyganning bari,
Ko‘p oshiqlar intizori,
Ko‘zi – jodu, qosh-xanjari,
Jonni teshar kipriklari,
Teng bo‘lolmas hur-u pari,
Balki jannatning hurlari.

Unga shaydo elning bari,
Yigit tuva² qarilari,
Boylar tuva qashshoqlari.

Bizning yordan ko‘rgan bormi?
Yor daragin bergan bormi?

Majnun qildi bora-bora,
Oshiq bo‘lsa nedir chora,
Bir kuygur qildi ovora,
Topmadim men baxti qora.

Bizning yordan ko‘rgan bormi?
Yor daragin bergan bormi?

Qaniki, topilsa yorim,
Tasadduqdir harna borim,

---

¹ Xato, noto‘g‘ri.

² Tugul.

Qalamqosh, ko'zi xumorim,
Ko'rmadan ketdi madorim,
Mening shunda ixtiyorim,
Dunyoda yo'qdir xabarim,
Olgandi-sabr-u-qarorim.

Bizning yordan ko'rgan bormi, xaloyiq?!
Yor daragin bergan bormi?

Men izlab keldim izidan,
So'rsam labi qirmizidan,
Suyuldim qora ko'zidan,
Tirildim shirin so'zidan,
So'rasam shuning o'zidan
Bilmay qay shohning qizidan.

Bizning yordan ko'rgan bormi,
Yor daragin bergan bormi?

Yorimni ko'rsam deb keldim,
Bir dam o'ltirsam deb keldim.

La'li shakar lablaridan,
So'r desa, so'rsam deb keldim.

Shunday asov toyday yorni
Qo'lga keltirsam deb keldim.

Oshiqligim shu barnoga
Endi bildirsam deb keldim.

Eldan o'zgan chin suluvni
Ishqip¹ ildirsam deb keldim.

Izlab yurgan sarvinozni
Otga mindirsam deb keldim.

---

¹ Ishqilib.

Aytganima ko'nmasa-chi,
Aldab ko'ndirsam deb keldim.

Hurkak yorning qal'asini
Urrib sindirsam deb keldim.

Bizning yordan ko'rgan bormi,
Yor daragin bergan bormi?

Past-pastgina past ko'chalar,
Holin bilmas bir nechalar,
Bedov mingan boyvachchalar,
Boyvachchalar, bekvachchalar,
Qalpoq bozori qaysidi?

Oshiqning shavqi kechalar,
Ma'shuqni topsa muchalar.
Topolmay yurgan nechalar,
Ko'chada hindi bachchalar,
Qalpoq bozori qaysidi?

Dardiga topmay davolar,
G'amman¹ mehnat havolar,
Eshak haydagan bobolar,
Kalava sotgan momolar,
Qalpoq bozori qaysidi?

Bozor kelgan bozorchilar,
Yo'lni kezman guzarchilar²,
Tinmay elni kezarchilar,
Jo'n savdoni buzarchilar³,
Qalpoq bozori qaysidi?

Bozorga kelgan odamlar,
Bog'lardan tergan bodomlar,
Piyoda yo'lni qadamlar,

---

¹ G'am bilan.

² Guzar – yo'l. Guzarchi – yo'lovchi.

³ Buzarchi – buzuvchi.

Horigan qarri nadamlar,
Qalpoq bozori qaysidi?

Otin chopgan mast bolalar,
O'z tengiman¹ do'st bolalar,
Ishi garov, bas bolalar,
Polvon, nayzadast bolalar,
Qalpoq bozori qaysidi?

Bozor kelib yig'ilganlar,
Savdo deyishib uyulganlar,
Qo'y-serkalar so'yilganlar,
Qalpoq bozori qaysidi?

Mardikorlik – ish bozori,
Cho'yan bozor, mis bozori,
Manov pishiq g'isht bozori,
Qassob bozor, go'sh(t) bozori,
Qalpoq bozori qaysidi?

Changib yotgan un bozori,
Qo'qib² yotgan jun bozori,
Anov mursak³, to'n bozori,
Pichoq bozor, qin bozori,
Qalpoq bozori qaysidi?

Kalla sotgan kallapazlar,
Nag'magar nag'masin sozlar,
Shoirlar bo'taday bo'zlar,
Yo'lni bilmay kelgan bizlar,
Qalpoq bozori qaysidi?

Hunarmandlar hunarilar,
O'z ishiga jo'narilar⁴,

---

¹ Tengi bilan.

² Qo'qimoq – to'zimoq, sochilmoq, ivirsimoq.

³ Mursak – ayollar kiyadigan yengi kalta ustki milliy kiyim; yengsiz kamzul.

⁴ Jo'nari – epchil, bilardon.

Nashavandlar, ko'knorilar,
Choyman¹ suvning qanorilar,
Qalpoq bozori qaysidi?

O'yinchilar, darvozlari,
Shoiri xushovzlari,
Yig'ilgan ko'p-u ozlari,
Shoir qo'lida sozlari,
Qalpoq bozori qaysidi?

Qopda turgan ko'mir bozor,
Anov po'lat, temir bozor.
Savdong ko'p bo'p, semir bozor,
Menga kep, xabar ber bozor,
Qalpoq bozori qaysidi?

Bozor bilan har shaharlar,
Sop² benavo³, darbadarlar,
Masxaraboz, bohunarlar⁴,
Benavolar, mo'tabarlar,
Qalpoq bozori qaysidi?

Ishchi bo'lgan kambag'allar,
Savdo-sotiqqa dag'allar,
Gap topmay so'zni maqollar,
Yigitlari, oqsoqollar,
Qalpoq bozori qaysidi?

Anovi qovun bozori,
Baqqollik, sovun bozori,
Salloh sotib kalla-pocha,
Qassobga tovun bozori,
Qalpoq bozori qaysidi?

---

¹ Choy bilan.

² Sop – eng zo'r, asl.

³ Benavo – bebahra.

⁴ Bohunar – hunarsiz.

Chetda turgan qo‘y bozori,
Yilqi bozor, toy bozori,
Qurt bilan sarmoy¹ bozori,
Qog‘ozdagi choy bozori,
Qalpoq bozori qaysidi?

Anovi poda bozori,
Bolor² ham xoda bozori,
Paxta, uvada bozori,
Baland tepada bozori,
Qalpoq bozori qaysidi?

Shishada aroq bozori,
Xarroti taroq bozori,
Moychiman³ chiroq bozori,
Charx bilan o‘roq bozori,
Qalpoq bozori qaysidi?

U chetda tuya bozori,
Qimizga biya bozori,
Rang-bo‘yoq, kuya bozori,
Savdoni uy-a bozori,
Qalpoq bozori qaysidi?

Optovalar⁴, mis bozori,
Beda bozor, xas bozori.
Kadi⁵ bozor, nos bozori,
Moxxov bozor, pes bozori,
Qalpoq bozori qaysidi?

Qovunman⁶ po‘choq bozori,
Temirman⁷ o‘choq bozori,

¹ Sariyog‘, sariq moy.

² Bolor – imorat tomiga ko‘ndalangiga tashlanadigan yog‘och; to‘sin.

³ Moychi bilan.

⁴ Oftobalar.

⁵ Qovoq.

⁶ Qovuq bilan.

⁷ Temir bilan.

Ro‘molman¹ sochoq bozori,
Attorlik² – munchoq bozori,
Qalpoq bozori qaysidi?

Bo‘z bilan alak³ bozori,
Attorda elak bozori,
Rang-bo‘yoq, lok bozori,
Paranji, jelak⁴ bozori,
Qalpoq bozori qaysidi?

Bug‘doy ham arpa bozori,
Paxtali ko‘rpa bozori,
Qo‘y teri – surpa bozori,
Sersavdo, turpa⁵ bozori,
Qalpoq bozori qaysidi?

Novvoylikman non bozori,
Nonlari son-son bozori,
Paranjiman⁶ to‘n bozori,
O‘rovlari sim bozori,
Qalpoq bozori qaysidi?

Anovi qimiz bozori,
Manovisi muz bozori,
Oriq ham semiz bozori,
Qopdagilar tuz bozori,
Qalpoq bozori qaysidi?

Qayerda qalpoq bozori,
Qoziqda telpak bozori,
Qatlama, chalpak⁷ bozori,

---

¹ Ro‘mol bilan.

² Attor – upa-elik, turli dorivorlar, xushbo‘y narsalar va shu kabilar bilan savdo qiluvchi shaxs.

³ Alak – paxta ipdan qo‘l do‘konda to‘qilgan mato; silliq bo‘z.

⁴ Jelak – 1) ayollarning yengsiz, yelkaga tashlab qo‘yiladigan yengil kiyimi; 2) yaktak; 3) bola to‘ni kattaligidagi choponsimon ayollar yoping‘ichi.

⁵ Turli, turfa.

⁶ Paranji bilan.

⁷ Chalpak – qozonda yog‘da (ba‘zan yog‘siz) pishirilgan yupqa non.

Tupak¹ ham bargak² bozori,
Qalpoq bozori qaysidi?

Anovi tari³ bozori,
—Lo‘k⁴ bilan nori bozori,
Muz bilan qori bozori,
Turganning bari bozori,
Qalpoq bozori qaysidi?

Echki bozor, tana⁵ bozc
Sen izlasang, ana bozor,
Novvos⁶-juvona⁷ bozor,
Maddoh-devona bozor,
Qalpoq bozori qaysidi?

Kadidagi moy bozori,
Do‘ngdagilar qo‘y bozori,
Qog‘ozdagi choy bozori,
Baland bozor, o‘y bozori,
Qalpoq bozori qaysidi?

Sabziman⁸ piyoz bozori,
Nazirman⁹ niyoz bozori,
Qancha ko‘p-u oz bozori,
Savdo bilan soz bozori,
Qalpoq bozori qaysidi?

Echki ham uloq bozori,
Telpak ham tumoq bozori,

---

¹ Tupak – sochpopuk.

² Bargak – danagi olingan holda quritilgan o‘rik; o‘rik qoqi.

³ Tariq.

⁴ Lo‘k – erkak yosh tuya.

⁵ Buzoq.

⁶ Novvos – uch yashar erkak qoramol (ho‘kiz).

⁷ Juvona (juvana) – ikki yashar buqacha.

⁸ Sabzi bilan.

⁹ Xayr bilan.

Kavob¹, qovurdoq bozori,
Nasya emas, naq² bozori,
Qalpoq bozori qaysidi?
Qalpoq bozori qaysidi?

Ravshanbek mast bo'lib «qalpoq bozori qayerda», deb baqirib borayotir edi. Shu yerda bir nashavand turib edi, kayfi uchib ketdi.

Ravshanbekka qarab aytdi:

– Ey o'zbek! Muncha baqirasan, kayf degan narsadan qolmadi-ku! Sen o'zing burun ham hech bozorga boribmiding, ilgari bozorni ko'ribmiding? Anov changib yotgan un bozori, narigi qo'qib yotgan jun bozori, ho' anov, katta do'kon – to'n bozori, narigi turgan pichoq bilan qin bozori, undan o'tsang, telpak bozori, undan o'tding, qalpoq bozori-da, yurtni buzding-ku! – deyotir.

Ravshanxon bozorni oralab o'tdi, qalpoq bozoriga yetdi. Qarasa, qirq zinalik ko'shkning ustida Zulxumor oyim kanizlari bilan qalpoq sotib turibdi. Zulxumor betidan niqobini olib, ko'p kanizlar o'rtaga olib turibdi. Ravshanbek Zulxumorning jamolini, nav daraxt kamolini ko'rib, tomosha qildi. Ravshanbek qarasa, Zulxumorning kamoli, oyday jamoli, oq yuzida xoli, yangi to'lgan oyday ikki qoshi hiloli. Ravshanbek zehni qo'yib qarasa, yasangan hurday, tishlari durday, ko'zlari yulduzday, qoshlari qunduzday, lablari qirmizday, og'izlari o'ymoqday, lablari qaymoqday, ikki yuzi oyday, tarlon-qarchig'ay – uchadigan qushday, muhrlagan qog'ozday yalt-yult o'tiribdi. Zulxumoroyning bu yog'ida to'qson besh, bu yog'ida to'qson besh – o'n kam ikki yuz kokili bor, bir yog'ini tilla suviga botirgan, bir yog'ini kumush suviga botirgan, tong shamoliga qotirgan. Jamoli chillaning qoriday tinjirab³, yaltirab o'tiri⁴. Ana, Zulxumorning ko'zi jovdirab, zulfi shovdirab, zulfining shu'lasi betiga ursa, yarq-yurq etib, betining shu'lasi zulfiga ursa, yashin tushganday

¹ Kabob.

² Naqd.

³ Tinjiramoq – shu'la bermoq, jilolanmoq.

⁴ O'tiribdi.

bo'lib o'tiri. Ravshanbek qarasa, musicha, so'pito'rg'ay, g'azalay, pismachi¹ qushlar Zulxumorning jamoli jilvasiga chidamay, baland quyilib kelib, egniga, kiptiga tegib-tegib, uchib bora-yotipti.

Ravshanbek Zulxumoroyini bu sha'n-u shavkatda ko'rib, yuz jon-u dil bilan ishqiboz bo'lib, yuz jon-u dil bilan xaridor bo'lib, qarab qoldi. Qancha yosh barno kanizlar o'rtaga olib o'tiribdi. O'rta yashar bo'layin degan kanizdan, qartaygan-ko'hna-soltob² kanizlar past tushib, qalpoq sotib turibdi. Ravshan-bek qizlarni bunday ko'rgandan so'ng, ikki qulog'i bitib, hisobi yitib, og'zi ochilib – anqayib, nima qilarini bilmay, esi ketib qoldi. Shu vaqtda odam uymalashib-to'dalashib turibdi.

Ravshanbek chu, deb otni bir qamchi urib, o'rtaga kirib bordi. Baland qarasa, Zulxumorning betining shu'lasini oynani kunga tutganday yarq-yurq etib yerga urayotipti. Buni ko'rib Ravshanbek masti beixtiyor bo'lib, ikki qo'lini ko'tarib bulg'ab³, oyoqni uzangiga tirab, balandga qarab baqirib, qizlarni chaqirib, bir so'z aytadi:

Kuygan alvon-alvon so'zlar,
Ayrilgan bir-birin izlar,
Ko'shkida o'tirgan qizlar,
Baring birday botamizlar⁴,
Juringlar, Chambil ketamiz, o'lgurlar,
Juringlar, Chambil ketamiz!

Shirvon elning barnolari,
Suluvlarning podsholari.
Yigitlarning dilxohlari,
Yuzlari mehr-u mohlari,
Juringlar, Chambil ketamiz, kuygurlar,
Juringlar, Chambil ketamiz!

---

¹ Pismachi (pismachi, pismachqush) – zoologiya fanida tentakqush, ba'zi shevalarda beyoqim (bejog'im) deb ataladigan, daraxtzor, dasht va qirlarda kunduzi pisib yotib, oqshom uchuvchi, hasharotlar bilan tirikchilik qiluvchi tungi qush.

² Soltob – yoshini yashagan.

³ Bulg'amoq – qo'l harakati bilan chaqirmoq, qo'lni cho'zgan holda dam-badam bukib, qarshidagi kishini o'zi tomon kelishga undamoq; imlamoq.

⁴ Botamiz – odobli, aqlli-hushli.

Baring ko'shkidan turinglar,
Bir-biringman¹ xo'shlashinglar.
Qadrondoning ergashinglar,
Bizning otga mingashinglar,
Juringlar, Chambil ketamiz, sanamlar.
Juringlar, Chambil ketamiz!

Endi davron Chambilbelda,
Turmang qizlar Shirvon elda,
Bulbulning makoni gulda,
Har kim bo'lsa, sizga qul-da,
Juringlar, Chambil ketamiz,
Juringlar, Chambil ketamiz!
Turgan Shirvonning qizlari,
Saylangan jodu ko'zlari,
Bu elning botamizlari,
Bizning yorning kanizlari,
Juringlar, Chambil ketamiz,
Turinglar, Chambil ketamiz!

Qizning gavhar poralari,
Odam ko'rsa morolari²,
Bizning yorning jo'ralari,
Bir-biridan saralari,
Turinglar, Chambil ketamiz,
Juringlar, Chambil ketamiz!

Unda ham bor ko'shk-u ayvon,
Zarvaraqli oltin kayvon³,
Ziyodonlar alvon-alvon,
Chambilbelda bo'lsin davron,
Juringlar, Chambil ketamiz,
Turinglar, Chambil ketamiz!

---

¹ Biring bilan.

² Muborakbod etar.

³ **Oltin kayvon** – oltin naqsh bilan bezatilgan ko'shk; majoziy ma'noda yuksak.

Shirvon elning suluvlari,
Qo‘yni issiq – jiluvlari¹,
Yurtdan o‘zgan biluvlari,
Yaxshi borib keluvlari,
Juringlar, Chambil ketamiz,
Turinglar, Chambil ketamiz!

Ana qizlar, ana qizlar,
O‘zi vazir, dono qizlar,
So‘zlari afsona qizlar,
Ko‘lda suqsur-so‘na qizlar,
Juringlar, Chambil ketamiz,
Turinglar, Chambil ketamiz!

Zulfin toblab o‘rgan qizlar,
Elda davron surgan qizlar,
Kaptarday bo‘p yurgan qizlar,
Qalpoq sotib turgan qizlar,
Juringlar, Chambil ketamiz,
Turinglar, Chambil ketamiz!

Zarli ro‘mol o‘rashganlar,
O‘ragani yarashganlar,
Qiyalashib qarashganlar,
Bir-biriman talashganlar,
Juringlar, Chambil ketamiz,
Turinglar, Chambil ketamiz!

Shirvon elning uzuklari²,
Ko‘lda tilla yuzuklari,
Qizning ko‘zi suzuklari,
Ingichka bel, noziklari,
Juringlar, Chambil ketamiz,
Turinglar, Chambil ketamiz!

---

¹ Iliq.

² **Uzuk (o‘zuk)** – xipcha, nozik. Qomatning go‘zalligini belgilagan xipcha uzun ayol; beqiyos go‘zallik belgisi.

Ey qizlar, qizning barnosi,
Sizlar suluvning poshshosi,
Sizlar yigitning nash'asi,
Oshiqlarning andishasi,
Juringlar, Chambil ketamiz,
Turinglar, Chambil ketamiz!

Siz Shirvonning qalamqoshi,
Shirvon elining mahvashi,
Bizning yorning tengi-to'shi,
Sizlar Xumorning yo'ldoshi,
Juringlar, Chambil ketamiz,
Turinglar, Chambil ketamiz!

Tinmasdan izlab sizlarni,
Yangi men topdim qizlarni,
Iyartgin, Xumor, kanizlarni,
Buncha kuydirma bizlarni,
Juringlar, Chambil ketamiz,
Turinglar, Chambil ketamiz!

O'tirib, turishgan qizlar,
Urishib, yulishgan qizlar,
Charchamay olishgan qizlar,
Qaqirlab kulishgan qizlar,
Juringlar, Chambil ketamiz,
Turinglar, Chambil ketamiz!

Chaq-chaqqina chaqqon qizlar,
Matjon kumush taqqan qizlar,
Yigitlarga yoqqan qizlar,
Doim o'zin boqqan qizlar,
Juringlar, Chambil ketamiz,
Turinglar, Chambil ketamiz!

Qiyo qoshi xanjar qizlar,
Kiprik bilan sanchar qizlar,
Yigitlarni yanchar qizlar,

Borsang, qo‘ynin ochar qizlar,
Juringlar, Chambil ketamiz,
Turinglar, Chambil ketamiz!

Ro‘mollari zarli qizlar,
Satta¹ tovus parli qizlar,
Labi qirmiz, shakarli qizlar,
Bo‘yni to‘la zarli qizlar,
Juringlar, Chambil ketamiz,
Turinglar, Chambil ketamiz!

Kanizlar, yeting dodima,
Kelib mingashing otima.
Opketay² viloyatima,
Shunda yetay maqsadima,
Juringlar, Chambil ketamiz,
Turinglar, Chambil ketamiz!..

Ravshanbek balandga qarab, oyoqni uzangiga tirab, «Bizning bilan qaysing qo‘shilib borasan», deb qizlardan so‘rab, bir qo‘lini ko‘tarib bulg‘ab, ha deb chaqira berdi:

– Kelinglar-chi, kelinglar, darrov-tezroq bo‘linglar! Ha, juvonmarg o‘lgurlar, yashamagurlar, tez bo‘linglar, darrov kelinglar!

Unda hamma qizlar hayron qolib kulayotir, hammasi mazax-kalaka qilayotir. «Ho‘-ho‘», deyishib qarayotir. «Nega unday qiladi», deb bir-biridan so‘rayotir.

Shu vaqtda Zulxumor oyim, xulqi-xo‘yi muloyim:

– Ho‘ qizlar, o‘tirgan kanizlar, shu turgan sohibi tamizlar! Bu qiziq bo‘ldi, bu nima gap bo‘ldi? Yoronlar, meni bir ko‘rgan yigitlar bir la‘li tilla berib, yuz ko‘ruvga, deb o‘lib ko‘rolmay yuri³. Manavi o‘zidan o‘zi, ha deb chaqirib, «tez bo‘l-chi, tez bo‘l, ko‘shkdan tushinglar, bizning otga mingashinglar, biroving-biroving bilan xo‘shlashinglar, bir xillaring piyoda yiqilib, surinib ergashinglar, yo‘lda yetolmay pishnashinglar», deb

¹ Satta – zap zo‘r, eng sara.

² Olib ketay.

³ Yuribdi.

aytanasi chiqayotir. Voy-bo'y, beti qora, bu nima degan gap edi, – dedi.

Shunda bir kaniz aytdi:

– E buvishim, buning yuzi qursin, gapirgán so'zi qursin, balki bu tentakning o'zi qursin. Bu tentak. Buning ostidagi oti o'ziniki emas; birovning otini tilab olib minib kelgan. Bozorga kelgandan keyin bu ko'shkning ostiga kelgan, bu kanizlarni ko'rib, balandga qarab sizni ko'rib, buncha qizni ko'rib, bu yashamagur qutirayotir, tentakligi avj urib. Tentakning kasali-da, qizilkiyanni ko'rsa qutiradi, boshingni yegur, – deyisha berdilar.

Shunda Ravshan balandga qarab mast bo'lib:

«Tushchi-tush! Kel, ha kel! Bo'l, ha bo'!» – deyotir, qo'lini bulg'ayotir, otini depsib¹ tepinayotir. Tentaklikning ham ba'zi yerlarda nafi tegadi ekan, bu tentak, deb hech kim indamadi, yuz ko'rim ham ber demadi; Ravshanbek shu yerda qip-qizil tentakka chiqib qoldi.

Ravshanbek shu turgandan turib qoldi. Balandga qarab, qo'lini bulg'alab, izlarni chaqirib: «Tushinglar, bizning otga mingashinglar» – deb dabdaba qilib tura berdi. Shu turgandan kun botib, bozor tarqab ketib, ko'shkdan qizlar ham tushib ketdi. Bozorda bir odam ham qolmadi. Ravshanbek balandga qarab, hali ham qo'lini bulg'ab: «Tushchi-tush, bo'l, ha bo'!» – deb turibdi. Bir pilla Ravshanbek hushiga kelib qarasa, qorong'i bo'lib qolibdi, bozor tarqab ketibdi. Qizlar tushib ketibdi, Ravshanbekning o'zi qolibdi. Hech kim yo'q.

Ravshanbekning bir ishq ming bo'lib, jununi ko'payib, ishq zo'rlab, nima qilarini bilmay, o'zidan boshqa odam yo'q, qizlarni «Qayoqdan tushib ketdi», deb so'rab yuribdi, qizlarni qarab yuribdi. Qo'li bulg'arov bilan tolib qolibdi, o'zi horib qolibdi, o'ylasa, toza qip-qizil tentak bo'lib qolibdi.

U yoq-bu yoqqa qarab, qizlarning qayoqqa ketganini bilmay, bir dardi ming bo'lib, ichi g'amga to'lib, ilonday to'lg'anib, olovday tutanib, Zulxumorning o'tiga yonib, nima qilarni bilmay, kelgan yo'li bilan kela berdi. Nayaki² tortgan odamday

¹ Depsimoq – otni oyoq bilan urib, shiddat bermoq.

² Nasha.

gung-garang bo‘lib, qulog‘iga gap kirmay, ikki ko‘zi qizarib, ne pillalarda uyiga keldi. Otidan tushib, otini boylab uyiga kirdi.

Shunda kampir enasi:

– E bolam, bugun kechga qolding, nega unday qilding?

— deb so‘rayotir, u yer-bu yerini qarayotir, u yoq-bu yog‘ini ko‘rayotir.

Ravshanbek aytdi:

– E ena, mening bugun kechga qolganim: bir do‘stim uchta-to‘rtta mehmoni bor ekan, ularni ziyofatga aytgan ekan, meni ham to‘xtaysan deb qo‘ymadi. Shunday qilib, kechga qol, dim, – deb enasining ko‘ngliga tasalli berib, aldadi.

Enasi Ravshanbekning joyini solib berib, uxlagani joyiga o‘tib yotdi. Bolaning uyqusi qayoqdan kelsin, bolani ilon, chiyon chaqqanday Zulxumorning ishqiy kuydirib borayotipti. Uh deydi, bo‘lmaydi, uyqu kelmaydi, yotolmay tipirlab, qashinib, qichinib, uxlayolmay, oshib-tushib goh bu yog‘i bilan, goh u yog‘i bilan tipirlab yotib edi. Bir pilla uh deb dalaga chiqdi. Bolaning ko‘ziga dalaning shu‘lasi baland ko‘rindi. Tomning ustiga chiqib qarasa, katta yo‘l bilan boyagi ko‘shkda ko‘ringan qizlar, qancha kanizlar kelayotir. Ravshanbek buni ko‘rib, «ishing bo‘lmasin, topib oldim», deb dimog‘i chog‘ bo‘lib turdi. Shunday qarasa, ikki, yuzcha satta bo‘z bola katta xodalarning uchiga katta choponni boylab, moyga botirib, mash‘al qilib yoqib, ko‘tarib kelayotipti.

Qorong‘ida hamma yerni kunduzday yorug‘ qilib o‘ta berdi. Bularning orqasidan uch yuzta qizlar o‘ynashib, bir-birovi bilan olishib, bir-birovining bo‘yniga qo‘l solishib, barisi birday, bihishtdagi hurday bo‘lib, o‘ynab kulishib, bir-birini mushkanbar, sobunlar bilan urishib o‘ta berdi. Bularning orqasidan boyagi ko‘shkda ko‘rgan xossaki kanizlar bilan Zulxumor oyim o‘tib ketib borayotipti. Aravalarga mingan, yaxshi kiyimlar kiyingan, satta semiz xom qizlar kiyimlarini ko‘tarolmay iyingan¹, etakboshi yig‘ingan. Ana shunday etib bir zamzama² bilan o‘tdilar. Buni bek Ravshan ko‘rib, tomdan tushib, enasini

¹ Iyinmoq – buklanmoq, buklab olmoq.

² Zamzama – yoqimli mayin qo‘shiq.

uyg‘o-tib, bilmamish¹ bo‘lib, enasidan so‘rab, bir so‘z aytadi:

Boshima zarlidan dastor² o‘rayman,
Tush ko‘rganda yaxshilikka yo‘layman,
Hayron qoldim elatingning rasmiga,
Ena, sendan shu bir gapni so‘rayman.

Imo bilan qoshin qoqqan kim bo‘ldi?
Zulflariga gavhar taqqan kim bo‘ldi?
Jamoli yashinday oqqan kim bo‘ldi?
Qorong‘ida yo‘lga chiqqan kim bo‘ldi?
Hayron qoldim elatingning rasmiga,
Oqshomlari mash‘al yoqqan kim bo‘ldi?

Ko‘p kanizlar la‘l-u marjon taqinib,
Oladigan olg‘ir qushday qoqinib,
Bir ko‘rganlar boz³ ko‘rsam deb sog‘inib,
Qorong‘ida oqqan suvday oqinib,
Hayron qoldim elatingning rasmiga,
Ko‘rgan oshiq yonar o‘tday qobinib.

Suluv qizlar yasanibdi kiyinib,
Kiyimlarin ko‘tarolmay iyinib,
Chang bo‘ldi, deb etaklarin yig‘inib,
Sho‘xligidan bir-biriga teginib,
Ko‘chalarda sayron qilgan⁴ kim bo‘ldi?
Ko‘rgan yigit og‘zi ochilib, suyunib.

Har kim ko‘rsa, ena, qolar quvonib,
Oshiq bo‘lib qolar olovga yonib,
Ko‘rgan oshiq yonar o‘tga tutanib,
Bu qizlarga hech kim bo‘lmas ishonib,
Qorong‘ida yo‘lda yurgan kim bo‘ldi?
Buning bari hayitlarmi yasanib?

---

¹ Bilmamish – bilmaganday.

² Salla.

³ Boz – yana.

⁴ Sayron qilmoq – sayr etmoq, tomosha qilmoq.

Ena, ko‘p qiz ko‘chalarda jiyilgan¹,
Barisi yasangan, zulfi tuyulgan
Suluv qizlar, qosh-qovog‘i uyilgan,
Hayit, to‘yga borganday bo‘p kiyingan,
~~Ko‘chalarda hayitlagan kim bo‘ldi?~~
Yarashsin deb qora xollar quyilgan.

Enajon, keladi bir to‘da qizlar,
Bir to‘p bo‘lib satta suluv kanizlar,
Barisin qarasang, suluv, oy qizlar,
Ko‘rmayoq yuribmiz ekan-da bizlar,
Ko‘zlari quralay, qoshi qunduzlar,
Barisi boadab, sohib tamizlar.

Bari barno, suluv, labi qirmizlar,
Ko‘chada yuribdi ko‘p jod-u ko‘zlar,
Imoman² gap urar³ shu shirin so‘zlar,
Qorong‘ida kezib ul sarvinozlar,
Ko‘llarda yuzadi o‘rdak ham g‘ozlar,
Yo‘l bilan boradi bir to‘da qizlar,
Oqshomlari sayr etganlar kim bo‘ldi?
Yo‘lman borayotgan qanday azizlar?

Qora zulfin qora qilib tarashgan,
Jamoliga qaragan ko‘z qamashgan,
Ko‘chalarda bir-biriman talashgan,
Kiygan kiyimlari juda yarashgan,
Zarli ro‘molini qiya o‘rashgan,
Har kim ko‘rsa, bir ko‘rsam deb qarashgan,
Suluvligi juda haddidan oshgan,
Bir bo‘lak qiz yurur daryoday toshgan,
Mash‘al yoqib yo‘lda turgan kim bo‘ldi?
Jon ena, shu qizlar yo‘ldan adashgan?

---

¹ Yig‘ilgan.

² Imo bilan.

³ Gap urmoq – gapirmoq, gap otmoq.

Bir bo‘lak qiz kelayotir o‘ynashib,
Sho‘x qiz ekan choyjo‘shday bo‘p qiynashib,
Bari birday qizil kiyib, jaynashib,
Bir-biriga kulumsirab so‘ylashib,
Qorong‘ida qiyib yurur bo‘ylashib,
Bir-birin bo‘yniga qo‘lin taylashib,
Ena, bu yurganlar, aytgin, kim bo‘ldi,
Bunday yurur, ena haddidan oshib?

Ravshanbekning bu so‘zlarini enasi eshitib:

– Ha, bolasi qurg‘ur, qaramachi-qarama, ularni mendan so‘rama, ichkari kir, yota bergin joyingga, ha, bolasi qurg‘ur, kel uyga, qarama! – deb urishayotir.

Shunda kampir bechora, o‘g‘li Ravshanbekka qarab bir so‘z dedi:

Xudoyim yetkizsin, bolam, talabga,
Aqling bo‘lsa, zehningni qo‘y bu gapga,
Qaray ko‘rma kasofati buzuqqa,
Ichkari kir, yota bergin joyingga!

Inongin, jon bolam, mening gapima,
Har nechuk so‘zlarni olma o‘yingga,
Qaray ko‘rma kasofati buzuqqa,
Ichkari kir, yota bergin joyingga!

Elatimiz bilsang so‘zlar so‘zidir,
Shirvon elda men deganning o‘zidir,
Qaray ko‘rma kasofati buzuqqa,
Oti Xumor, Qoraxonning qizidir.

Shirvonning bir degan sarvinozidir,
Oldida yurganlar ko‘p kanizidir,
Qaray ko‘rma kasofati buzuqqa,
Oti Xumor, podshomizning qizidir.

Har zamon, har zamon bunda keladi,
Kechalari shunda sayr qiladi.

Har kimsa qarasa, ko'rsa ularni,
Yuz ko'rim¹ deb lagan tilla oladi.

Men enangman, ko'pdir qayg'u ham dog'im,
Sen-bilan-chog'-bo'lar-mening-dimog'im;
Ichkari kir, yota bergin joyingga,
Dim ularga qaray ko'rma,chirog'im!

Bolam, ular doim yomon tomondir,
Yaxshilarga ular oxir zamondir,
Ichkari kir, yota bergin joyingga,
Qarama, chirog'im, ular yomondir!

Sendirsan men sho'rning² ko'ngil xursandim,
Osoyishta aziz jonga payvandim.
Qaray ko'rma kasofati buzuqqa,
Ichkari kir, yota bergin, farzandim.

Ular yomon, bolam, o'ynab-kularga,
U badbaxtlar teng yo'q³, bolam, silarga⁴,
Ichkari kir, yota bergin joyingga,
Jonim bolam, qaramagin ularga!

Jon bolam, qarama, ular ko'rmasin,
Senga kelib, bolam, azob bermasin,
Ichkari kir, yota bergin joyingga,
Senga ham yuz ko'rim ber deb yurmasin...

Unda Ravshanbek aytdi:

– E ena, jon ena, bachchag'arning qizi yomon suluv ko'rinadi. Enajon, menga bir lagancha tanga bergin, men borib bir ko'zimni qo'lim bilan yopib, bir ko'zim bilan ko'rib kelayin, jon ena, jonim ena; bir ko'radigan qiz ekan, birgina ko'radigan

---

¹ Yuz ko'rim – ko'rmana.

² Sho'rlkning.

³ Teng emas.

⁴ Sizlarga.

qiz ekan, ena, bera qol-da! Ha ena, qizlar o'tib ketmasin, bir tura kel, ena! – deb yerni har tepindi, bo'ladigan emas.

Kampir bechora:

– E bolam-a, senga nima deyin, aytganimga ko'nmay-san, sen gapni bilmaysan, nodon bolam, nima deyin, nima deyin, – deb joyidan turdi. Kampir bechora siypalanib, «G'aznaning kalitini qayerga qo'ygan ekanman», deb izlay berdi. Topolmay yuribdi kampir. Qasdi shul edi; qizlar uzab¹ ketsin. Kampir bir lagan tilla tugul o'n la'li tillani Ravshandan ayamaydi; ko'nglida:

«Agar Ravshanxon Zulxumorni ko'rsa, kelmay ketadi», – deb Ravshanbekni ko'zi qiyamay, xazinaning kalitini topolmay yuribdi. Ravshanbek tom ustida, ikki ko'zi qizlarda:

– Ena, topdingmi? – deydi, enasi siypalanib: – Sabil qog'umi qayerga qo'ygan ekanman, – deb topolmaydi. Ravshanbek damba-dam: – Ena, topdingmi? – deb tom ustidan kelib so'raydi.

Enasi: – Topolmay yuribman, – deydi.

Shunday qila-qila, tong otdi, qizlar uzab ketdi.

Tong otgandan keyin ham: – Topdingmi? – dedi.

Enasi: – Topolmay yuribman, – dedi.

– O' ena! Kalitingni topolmasang, pulingni boshingga ur, – deb Ravshanbek tomdan o'zini tashlab, ketdi.

Kampir:

– Ha, bolasi qurg'ur, qayt-chi, qayt! – deb qichqira-qichqira qoldi. Ravshanbek piyoda yo'rtib, ko'chaning yuzi bilan, qizlarning izi bilan urib yugurib, qizlarni izlab keta berdi.

Kun chiqdi, olamga yoyilib kelayotir edi. Ravshanbek ham yo'l bilan zo'r berib borayotir edi, oldidan bir o'tli kela berdi. Ravshanbek qarasa, bir odam, yoldor, dumdor bir jiyron o'tni yo'rg'asiga solib selkillab, ha deb yo'rg'alatadi, oldingi bosgani orqasiga ketadi, yurgan yo'li o'ngmaydi, sakrab avvalgi o'rniga tushadi, keyin ketsa ketadi, ilgari o'tmaydi, shunday qilib qichab kelayotipti.

Ravshanbek qarasa, bir ko'sa, juda ko'hna bo'lib ketgan pir, uch yuzdan oshgan, to'rt yuzga yonashgan², juda qari ko'sa,

¹ Uzoqlashib.

² Yaqinlashgan.

bachchagʻar yildan adashgan, balki besh yuzga kirgan, Daqqi-yunus koʻrgan, jami el-xalqqa firib bergan; doim juvonbozlik, bedanabozlik bilan umrini oʻtkazgan uying kuygur. Chekkasidan tarlon ochgan, iyagining goʻshti qochgan, qoshlari oʻsgan, koʻzini bosgan; iyagining oʻrtasida bitta tuki bor ekan, u ham bir qarich boʻlib oʻsgan, bu yolgʻiz soqolga necha qimmat baho yaxshi toshlardan teshib osgan. Burnining suvi shoʻrgʻalab¹, min-gan oti yoʻrgʻalab, Ravshanbekning oldidan chiqqa keldi. Yaqin kelgandan keyin koʻzini ochib, Ravshanbekka qarab, koʻrgandan otning jilovini tortib toʻxtatib, bek Ravshanga qarab, bir soʻz deb turi koʻsa:

Ol-ol boʻlsin, ol-ol boʻlsin, ol boʻlsin,
Koʻngli suysa, yorning labi bol boʻlsin,
Sening tarzing bu ellarga kelmaydi,
Soʻylagin, haromi, senga yoʻl boʻlsin?

Oralasang, Shirvon katta el boʻlsin,
Soʻz aytmoqqa mayin, shirin til boʻlsin,
Sening tarzing bu ellarga kelmaydi,
Haromi bachchagʻar, senga yoʻl boʻlsin?

Koʻzlaring qambardir, bodom qovogʻing,
Bilaging temirdan, poʻlat timogʻing,
Soʻylagin, haromi, senga yoʻl boʻlsin?
Bu yerlikka oʻxshamaydi siyogʻing...

Maydon-maydon bedovingni yelgansan,
Yosh bolasan, shirin joning boʻlgansan,
Soʻylagin, haromi, senga yoʻl boʻlsin?
Men bilгимda Xumorjonga kelgansan!

Yosh bolasan daryoday boʻp toʻlgansan,
Sen juvonmarg bir shumlikni bilgansan,
Soʻylagin, haromi, senga yoʻl boʻlsin?
Tappa-tayin Xumorjonga kelgansan!

¹ Shoʻrgʻalamoq – ketma-ket oqmoq.

Menga ayt, haromi, to'g'ri so'zingni,
Hasanga o'xshatdim gulday yuzingni,
So'zlagin, haromi, qaydan bo'lasan?
Dalliga o'xshatdim qosh-u ko'zingni!

Ko'sa Ravshanbekka ko'ndalang bo'la ketdi, oldini ola ketdi. Ravshanbek ko'sadan bu so'zlarni eshitib, qahri kelib, ilonday zahri kelib, ichida aytdi:

«Bu la'nati ko'sani xudo urdi-ku. Bu bachchag'ar, uying kuygur, otamni dalada, yo urush-purushda ko'rsa ko'rgan chiqar, enamni qayerda ko'rgan ekan, bu la'nati it ko'sa. Kel-e, bunga to'g'risini aytganda qo'lidan bir ish kelarmi! Rost aytay, meni bir nima qilarmikin shu ko'sa», – deb juda achchig'i kelib:

– O' ko'sa! Nima deysan, bizlarda uch miring bormi? – deb bir so'z dedi:

Sen, ko'sa, o'zingni qilma barobar,
O'z oldima men ham yurgan zo'rabor,
O'larman, deb mard qavlidan¹ toyarmi?
Bizlarda uch miring bormi, bachchag'ar.

Befarzandning ko'rgan kuni zoyama²,
Yo'qchilik jo'martning³ ko'zin o'yama⁴,
Bizlarda uch miring bormi, bachchag'ar,
O'laman, deb mard qavlidan toyama⁵?
Rostin aytsam, men Chambilning yurtidan,
Qo'lingdan kelganin qilgin, ayama!

Tarzima qarasang nodon bolaman,
Qasd qilgan g'animni o'tga solaman,
Qo'lingdan kelganin qilgin, ayama!

Chambilbelda yo'lbarslardan bo'laman!
So'rasang, Chambildir o'sgan elatim,

---

¹ So'zidan.

² Uvolmi?

³ Jo'mardlik – tantilik, mardlik.

⁴ O'yadimi?

⁵ So'zidan toyadimi, qaytadimi?

Qayrilib sinmagay mening qanotim,
Qo'lingdan kelganin qilgin, ayama!
Chambilbelda yo'lbarslardan avlodim.

Men ham bir bog' chada bog'ning guliman,
Otam ham enamning joni diliman,
Otimni so'rasang, bek Ravshan deydi,
Chambilbelda Hasaxonning uliman¹.

Men ham Chambilbelda yurgan to'raman,
To'ralik vaqtimda davron suraman,
Ot ustida qila berma dabdaba,
Ayyor ko'sa, javobingni beraman!

Sen ko'sami, sen ko'sami, sen ko'sa,
Ana maydon, bo'l-chi menga teng, ko'sa,
O'laman, deb mard qavlidan toyarmi?
Kuching yetsa, yengib olgin, kel, ko'sa!

Senday ko'sa mening bilan teng emas,
Bir nechalar o'z holini chengamas²,
Ot ustidan qila berding dabdaba,
Sen aytgan qo'rqog'ing, ko'sa, men emas!

Sen olishsang, yetarmikin majoling,
Zolim ko'sa, yetgan ekan ajaling,
Bizlarga uch miring bormi, bachchag'ar?
Juda menga ko'p bo'ldi-ku janjaling.

Sen ko'sa, topibsan qo'rqoq kishingni!
Menga qarab tezlay berma tishingni,
Qo'rqoq o'zbek?! Sen anoying topibsan!
G'ing'g'illagin, kesib ketay boshingni.

Qarg'alarga yemtik³ qilay go'shingni,
Topibsan o'zbekdan qo'rqoq kishingni,

---

¹ O'g'liman.

² Chengamoq – o'lchamoq, hisoblamoq.

³ Yemtik – yemish.

Bilib qil-da, ayyor ko'sa, ishingni,
Oqizarman ko'zda qonli yoshingni!

Sen ko'saning mendan o'lging keldimi,
Yo bilmayman kuning oxir bo'ldimi,
Menga buncha qila berding do'qingni,
Yo bilmayman shayton vosvos qildimi?

Ko'sa qaqirlab kulib, dimog'i chog' bo'lib: «Ana endi mening kayfim chog' bo'lmay, kimning kayfi chog' bo'ladi», – deb, – ha juvonmarg, haromi, seni ongday topdim, mening kuygan pullarimni sendan undirib olsam kerak. Sening otang Hasanda besh yuz tilla pulim bor, shuni olaman. Juvonmarg, otangning qarzini berib ketgin! – deb ko'sa Ravshanxon o'g'longa bir so'z deb, pulini qichab turibdi:

Oralasang, shahri Shirvon elim bor,
Juvonmarg, o'zakli jonda o'lim bor,
Berib ket, juvonmarg, otang qarzini,
Xon Hasanda besh yuz tilla pulim bor.

Eshitib ol menday ko'sa arzini,
Sarg'aytarman senday bola tarzini,
Xon Hasanda besh yuz tilla pulim bor,
Berib ket, juvonmarg, otang qarzini!

Podsholar boshiga qo'yar tojini,
Eldan olar zakotini, bojini,
Xon Hasanda besh yuz tilla pulim bor,
Senga aytay arz bo'lganning vajini.

Otang kep bozorga soldi G'irotdi,
Do'st-dushmani tomoshaga qaratdi,
El bilmadi uning dushman ekanini,
«Asbi jallob sotar dedik bir otdi».

Men yig'ladim shu ot uchun zor-zor,
Shu ot uchun ko'sa bo'ldi xor-u zor,

Otang kep bozorga soldi G'irotdi,
Shu G'irotga ko'sa bo'ldi xaridor.

Men ko'sa ham gapni gapga uladim,
G'am kelganda g'amgin bo'lib yiladim¹,
Shu G'irotga ko'sa bo'ldi xaridor,
G'irko'k otni besh ming tilla tiladim.

Shu otini qizday qilib jiynatdi,
Nechovlarning yuragini qaynatdi,
Olib kelib xon Dallining ko'shkida,
G'irotini zolim otang o'ynatdi.

Kelgan ekan xon Dallining qasdiga,
Hiyla bilan xon Dallini opketdi.
Odamlar podshoga ayon ayladi,
Mirg'azab kep men ko'sani boyladi.

Menday ko'sa ko'chada voyvoyladi,
Kuyganidan necha alvon so'yladi.
Olib borib xon Dallining otasi,
Besh yuz tilla meni yorg'i ayladi.

G'irotga xaridor, ko'sa bo'laman,
Mavj urib daryoday toshib-to'laman,
Shu pulimni sendan bugun olaman,
Undan so'ng yer bilan yakson qilaman!

Oqizarman ko'zdan selob yoshingni,
Yig'latib ortingda qarindoshingni,
Shu pulimni sendan avval olaman,
Andan so'ng, kesarman tandan boshingni!

Sen bachchag'ar, mening qattiq dushmanim,
Shirvon elidadir davr-u davronim,
Sen juvonmarg, Xumorjonga kelgansan,
Seni o'ldirsam, dilda qolmas armonim!

---

¹ Yig'ladim. Shevada – jiladim.

Ravshanbek ko'saning bu so'zlarini eshitib aytdi:

– O' ko'sa bobo, meni aylantirma. Mening otam Chambilbelda hali tirik, o'lgani yo'q; puling bormi-yo'qmi, borib o'zidan ola ber, men bilmayman; «Qo'l qo'lni taniydi, shariat yo'lni taniydi», degan ekan, puling bo'lsa, otamga bor!

– O' o'zbek, men seni qo'yib, Chambilga otangga boramanmi? Xo'p qutulasan mendan, sen qutuladigan odamingga yo'liqqaning yo'q! Men seni qishloqlarning bolasiga soya-chiroq qilib o'ynatib, ham pulimni undirib olayin, sen «e, balli» degin, haromi, o'zbek, o'g'ri! – deb Ravshanning bo'yniga bir chilvirni solib oldi.

Taqimga bosib oldi, otini chu, deb bachchag'ar ko'sa yura berdi, yosh yigit emasmi, ikki qo'llab ipni ushlab, ko'saning orqasidan ergashib: «Ko'sa, qo'ya ber, ho' ko'sa, qo'y deyman!» – deb borayotir.

Unda ko'sa: «Ha, bobong qo'yadi, qo'yadigan odamingga yo'liqqaning yo'q!» – deb, otini chu deb, hu deb yura berdi.

Shunda Ravshan:

«Ha bobo, ha bobo, qo'ya ber», – deb o'n qadam yerga ergashib bordi, oldidan bir ko'prikchagina chiqdi, oldi o'r keldi, Ravshan oyog'ini yerga tirab, bir tortdi. Ko'sa taqqa tura berdi.

Ravshanbek: «Ho' ko'sa, tura bor deyman», – deb bir intildi, ko'saning o'ngiridan¹ ushlay ketdi. Yulpib bir tortdi. Ko'sa otning sag'risiga ag'darilib tushdi, yana bir tortdi. Yer qattiq, ko'sa ih-ih etib tushdi. Ko'sa boboning belida shopginasi² bor edi. Ravshan qo'lini uzatib, ko'saning shopini sug'urib olib, o'z shopi bilan kallasini g'archcha kesib olib, ko'saning «pulidan» shu yerda jovlik³ qutulib oldi. Ko'saning javobini berib, qulog'idan ushlab osmonga qarab otdi. Bachchag'arning kallasiyam, qurib qolgan quv⁴ kalla ekan, qanqillab havoga chiqib ketdi. Patta novvoy degan novvoyning tandırining ustidan borib tushdi. Patta novvoyning ko'zi tushdi, aqli shoshdi. Esidan adashdi. Chopib borib xotiniga:

¹ O'ngir – 1) bar (etak); 2) to'nning old tomon bo'yi.

² Shop (shof) – kalta qilich.

³ Jovlik – yoppa, yoppasiga, yalpi.

⁴ Quv – ayyor.

– Xo‘xotin. Ko‘rpa-to‘shakni bo‘g‘ib, orqangga ko‘tar-a ko‘tar, xun tushdi, – deb bechora novvoy uydan chiqib qochdi.

Ravshanbek ko‘saning ishini bir yoqli qilib, ko‘chaning yuzi bilan, qizlarning izi bilan yurib bora berdi. Bir qancha yo‘l yurib edi, oldidan chiqdi katta bir bog‘, bir yog‘i chorbog‘, juda katta-kalondimog‘, ko‘rganlar farog‘, shunday joyga borib qoldi. Qarasa, ko‘p qizlar, ancha sarvinozlar, beadam kanizlar haykallashib¹, o‘n bir, besh bir, to‘p-to‘p bo‘lib, bir xili oz, bir xili ko‘p bo‘lib, yuribdi sayilbog‘ qilib.

Ravshanbek bildi, kechagi qizlar shu yerga kelgan ekan. Dimog‘i chog‘ bo‘ldi. Qizlarning ko‘zini olib, astagina emaklab, devorning bir teshigidan boqqa kirdi. Qarasa, bir to‘p qizil gul bor ekan, bo‘yi o‘sgan, ariq yoqasida, odam ko‘rinmas ekan. Ravshanbek astagina pisib² borib gulning ichiga yashirindi. Qizlardan, mahrambachchalardan³ hech qaysining xabari bo‘lmadi, hech kim bilmadi, gulning orasida, bir tup gulning panasida yota berdi. Endi tomosha ning quyug‘idan chiqib qoldi.

Ravshanbek qarasa, bir katta bog‘, chir atrofi choppa-chog‘, bir yog‘i bog‘, bir yog‘i daraxtzor, katta-katta chinor, barisi katta daraxti soyador; ichi to‘la suv, g‘alt urib⁴ turibdi hovuzlar, pishib turibdi anor. Olmalar pishgan, to‘pillab ostiga tushgan. «Ana olma tushdi», – deb qizlar yugurishib, biri-biri bilan talashgan, qaragan ko‘z qamashgan, ichida yuribdi qiz bolalar jaynashgan, juda ham boqqa yarashgan, necha barno suluvlar qora zulfin tarashgan, «anovdan yaxshi bo‘pmanmi?» – deb oyna olib qarashgan: «undan men suluvman», – deb bir-biridan so‘rashgan.

Qizlarning qilgan ishiga, o‘tirish-turishiga, qaptarday gurullab yurishiga Ravshanxon qarab, erib yotir. Bog‘ning har yerida gullar ekilgan, xazon bo‘lib ostiga bargi to‘kilgan, shosupa ustiga suvlar sepilgan, katta-katta yakka mixlar qator-qator ko‘milgan, kichkinasi keliday, kattasi tuyaning beliday. Oq o‘rdalar, atlas, kimxob, zarbof soyabonlar, har bir katta imorat

¹ Haykallashmoq – tizilishmoq, bir-birining bo‘yniga qo‘l solishib tizilishmoq.

² Pismoq – bekinmoq, biqinmoq.

³ Mahram – xizmatkor, xos odam.

⁴ G‘alt urmoq – mavj urmoq, mavjlanib.

tomlar, oldi peshayvonlar, ganchlangan, gul kesgan, naqqoshlar naqshlab tashlagan, devorlarni g'ishtlagan, loyini juda ishlagan. Tovus, xurramlar quyrug'ini chotir qilib, o'z shavqi bilan chir aylanib, mast bo'lib, xiromon-xiromon yuribdi. Bog' ichida jami parranda – uchadigan qushning bari bor. To'tilar dam tortib, maynaga qarab chaq-chaq uchurgan, bulbullar qizil gulning zavqi-shavqida necha alvonda sayrab, g'azalxonlikda turibdi. Musicha, g'urraklar g'urullab, huv tortib, kaptarlar halqa bo'lib, haqqular haq-haq deb, qumrilar do'st tortib, g'azalaylar sayrab, har bir qush o'z ohang-shavqida ohang tuzib, nag'mada turibdi boqqa oroyish berib. Nag'masozlik bir munosib yarashib turibdi. Hech zamonda, sho'¹ vaqtda bunday farahmand, xushxayol joy hech yerda aslo yo'q, ko'rganlar farog', ko'rmaganlar dog', har qanday qurumsoq ko'rsa, dimog'i chog'. Ana bog', mana bog', Iramning bog'i buning oldida bedimog'.

Ravshanbek bunday joyni ko'rib, qo'rg'oshinday balqib erib, ko'p qiziq tomoshani bepul ko'rib yotipti. Shosupalarning ustida qizlar, satta sarvinozlar, necha jodu ko'zlar, lablari qirmizlar, shirin-shakar so'zlar, o'n bir bo'lak, besh bir bo'lak, o'n besh bir bo'lak o'ynashib yuribdi. Ana shu bog'da bitta ham erkak yo'q. Qizlar o'ynashib, qizg'aldoqday yashnashib, choy-jo'shday qaynashib, yilqi bo'lib kishnashib, bir-birovi bilan tishlashib, katta bog'da mushtlashib, bir xillari birov-birovining bo'yniga qo'lin tashlashib yuribdi. Ravshanbekka tomoshaning bari bir yoq, Zulxumor oyimning jamoli bir yoq bo'lib ko'rib yotipti, moyday bo'lib erib yotipti, o'zi gulning ichiga kirib yotipti, boshqa qizlar ham yaxshiku, ulardan jerib² yotipti.

Shunda qizlar bob-bobi³ bilan, o'z to'rida o'tirib o'ynab, choyni damlab, asbobini g'amlab, Zulxumor oyim qizlarni jamlab, darvozani berkitib, erkaklarni hurkitib, o'z zavqi-shavqida nag'ma qilib, daplarni⁴ chalib, qarsakchi qizlar qarsak urib, naychi qizlar nayni chalib, g'ijjak, balabon chalib, karnaychi qiz karnayni qo'yib, necha o'yinchi barnolar qo'l qoqib,

---

¹ O'sha.

² Jerimoq – tusamoq.

³ Teng-tengi.

⁴ Dap – childirma, doira.

o'rtaga tushib o'ynab turibdi. Qizlar bir bazmlar, tapur-tupur o'yinlar qilayotir, qizig'i keyin bo'layotir. Mast bo'lib, hech nima bilan ishi yo'q, qo'rqitadigan kishi yo'q, boshqa narsa bilan hushi yo'q, ko'pining aqli-hushi yo'q. Bazm avj urgan, daryoday bo'lib-mavj-urgan, necha-garov—bas-bo'lgan.

Bazm tarqadi. Bazmchilar, nag'machilar nag'masini qo'ydi, o'yinchilar o'yinini qo'ydi, liboslarini kiydi. Qizlarning qorni to'ydi, bir xili uxlagani boshini yastiqqa qo'ydi. Bir xil sho'x, kam uyqu qizlar jo'ra bo'lib, uchov bir, to'rtov bir, oltov bir bo'lib, gul termoqqa gulzorlarni oralab, yaxshisidan saralab, bir-birining orqasidan oralab, saralab g'unchasidan saylab, nimchasidan¹ dasta-dasta qilib, qo'llariga olib, bir xilini boshlariga sanchib, olamdan xabari yo'q, qaqqirlab-qiqirlab kulib, gulga talashib, birovining oldiga birovi chopib o'tib, «gulning yaxshisini men olaman», deb yugurgilashib, to'planishib o'nta qiz Ravshanbekning ustidan kelib qoldi.

Ravshanbek nima qilarini bilmay, «har gap bo'lsa bo'ldi», deb shunday boshini ko'tarib, qizlarga bir qaradi. Ravshanni ko'rgandan, ne balosi keldi, deb qizlarning rangi o'chib, chayladay buzilib, ipday tizilib, munchoqlari uzilib, bir xili qochdi uloqib². Qizlarning ongi ketib, ikki qulog'i chippa bitib, hisobi yitib, esankirab, bir xili ro'molini yo'qotib, entikib, halloslab, voy-voy solib, qochgan bo'yicha qochib, chuvlab³ Zulxumorning oldiga bordi. Zulxumor oyim, xulqi-ho'yi muloyim bu qizlarni ko'rib hayron qoldi.

Qizlarga qarab: — Nega muncha qo'rqdinglar, bog'da ilon bormikan, sizlarni bir nima quvdimi, nimaga bunday hurkib, qochib keldinglar, bog'da nima bor ekan? Borib suv ichinglar! — deb urishdi. Shunda qizlar damini rostlab olib, Zulxumor oyimga qarab, bir so'z deb turi⁴:

Bizlar sayr etgali bordik chorboqqa,
Odami yo'q gul ochilgan ovloqqa,

¹ Nimcha — endi ochila boshlagan g'uncha.

² Uloqmoq — tentiramoq, adashmoq, sinashta bo'lmagan yerga ketib qolmoq.

³ Chuvlamoq — chuvullamoq.

⁴ Turibdi.

Qizlar bilan gulni terib, jon buvim,
Qarab yurdik gulni terib har yoqqa.

Shohlarning oldida bo‘lar shotiri¹,
Yovcha bo‘lar yigitlarning botiri,
Yurib edik, gullar terib, buvishim,
Bir yigit u yerda pisib yotiri².

Barimizni ko‘rib yotir bir yigit,
Qalin gulga kirib yotir bir yigit,
Bir odam yotipti bog‘ning ichida,
Gullaringdan terib yotir bir yigit.

Bir yigitdir, yigitlarning tozasi,
Yomon ishning doim bordir jazosi,
Bir yigitni ko‘rib keldik gulshanda,
Barakalla, yigitlarning mazasi.

Biz ustidan borib qoldik banogoh,
Ming ofarin shuni tuqqan enaga.
Bir ta‘rif aylayin, kuygin buvishim.
Tanda jonim shu yigitdan sadaqa.

Yoshligida adab opti mulladan,
Bir zuvala ortiq kelgan Ollodan,
Zulfi zarafshonni³ ko‘rdim, buvishim,
Bir kokili nuqra⁴, biri tilladan.

Bir yosh yigit, yetishgandir kamoli,
Kunni xira qilar oyday jamoli,
Yuz ofarin shuni tuqqan enaga,
Yuziga yarashgan kelishgan xoli.

Paydo bo‘pti qanday gavhar donadan,
Parvoz qilib uchib⁵ manzilxonadan.

¹ Shotir – jilovdor, podsho jilovida yuruvchi navkar.

² Yotibdi.

³ Zarafshon – zar sochuvchi; tilladek tovlanuvchi; yarqirovchi, yaltiroq.

⁴ Kumush.

⁵ Uchibdi.

Yigitning me'rojin¹ ko'rdik gulshanda,
Unday yigit kam-kam tug'ar² enadan.

Bunday xushro'y bo'pti, haqning farmoni,
Uni ko'rganlarning ketar-darmoni.
Bir yigitni ko'rib keldik bog'ingda,
Unga tekkan qizning dim yo'q armoni.

Oyimlar o'tirar haykalin³ osib,
Bo'ynida mushk isi, anbarlar sasib,
Unga tekkan qizning dim yo'q armoni,
Shu yigitdir, buvim, senga munosib.

Zulflari tilladan, zarli kulosi⁴,
Topilmaydi shirin jonning hiylasi,
Bilmayman qayerdan kepti bog'ingga,
Qaysi yurtda qanday shohning bolasi.

Ko'zlari qambardir, bodom qovog'i,
Bilagi temirdan, po'lat timog'i.
Ko'nglida lekin ko'p qayg'i ham dog'i,
Bu yerlikka o'xshamaydi siyog'i.

Qaysi yurtda qanday shohning chirog'i,
Rangin sarg'aytibdir yo'lning yirog'i,
Husnin ko'rsang, yaxshi odam tarmog'i⁵,
Oralasa, shunga lozim chorbog'i.

Quloq solgin menday kaniz so'ziga,
Bunday yigit ko'rinmagan ko'ziga,
U yigitlar arzimaydi iziga,
Shunday yigit loyiq shohning qiziga.

---

¹ Me'roji – sarasi, yaxshisi, balandi.

² Tug'ilar.

³ Haykal – ko'krakka osiladigan metall tumor, marjon.

⁴ Kulo (kuloh) – qalpoq. Qalandarlar qalpog'i.

⁵ Tarmoq – 1) avlod, nasl (ko'chma ma'noda); 2) tomir, qon tomiri.

O'ynatib o'tirsang olib tizinga¹,
Ko'zing to'ysa qarab gulday yuziga,
Hech kim alishmaydi shohlar qiziga,
Jonim qurbon qoshi bilan ko'ziga.

Kokilingning bandin tuygin, buvishim,
Yarashiqqa turli kiygin, buvishim,
«E» degan so'zingni qo'ygin, buvishim,
Erga tegsang, shunga teygin, buvishim!

Qirg'iy degan qushlar bo'lar qiyoda,
O'limcha yomon ish bormi dunyoda,
Erga tegsang, shunga tekkin, buvishim,
Suluvligi, volloh, sizdan ziyoda.

Dunyoda bearmon o'tayin desang,
Bir mardning etagin tutayin desang,
Erga tegsang, shunga tekkin, buvishim,
Olmaday iskalab² yotayin desang.

Jon buvishim, boshqani qo'ygin, buvishim,
Erga tegsang, shunga teygin, buvishim!

Zulxumor oyim, xulqi-ho'yi muloyim, kanizlaridan muncha ta'rif, tavsiflarni eshitdi, o'zi ham qizishib ketdi, bazo'r entikib, joyidan bir qo'zg'alib o'tirdi. Ko'ziga shu vaqt bir xil yigitlar yaxshi ko'rinadigan bo'lib qolib edi. Qizlar bilmasin, deb o'zini bosdi, yuragi hovliqib qoldi. Zulxumor oyim bir entikdi. Qizlarga ko'p otashin bo'la berdi.

– O'uchangdan urgurlar! Nima balo bo'ldi sizlarga?

Bir odamni shuncha maqtaysizlarmi, e o'la qolgurlar, nima balo bo'ldi, beti qoralar! Suluvligi mencha bo'ladi-da, mendan ham suluv bo'ldimi? Shoshgan o'jarlar, o'lganlaring yaxshi, – dedi.

Shunda kanizlarning yoshginalari, undan boshqalari

¹ Tizzangga.

² Iskalamoq – qayta-qayta hidlamoq.

ham: – Ho‘ buvishim, bizlar ham ko‘rdik-ku, moxov bo‘layin, qiyshiq bo‘layin, unga ko‘nmasang, pes bo‘layin, sizdan suluv, – deyshayotir.

Unda Zulxumor oyimga juda yoqib:

– Esa, Oqqiz, borib sen ham ko‘rib kel-chi! Qo‘lingga laganni ol, oldiga bor, qanday odam ekan, nimaga kelgan ekan, qaysi yurtdan bo‘lar ekan, bu bog‘da nima qilarsen?

Sen aytgin:

«Bu boqqa erkak, jin, jondor kelmaydi. Bu podshoning qizining bog‘i, sen qayoqdan kelding?» – deb so‘ra, agar mehmon bo‘lsa, bizlarni bilmay kelgan odam chiqar; bizni ko‘ribdi, bir la‘li tilla yuz ko‘rim bersin, bo‘lmasa qanday odam ekan, nimaga yurgan ekan? Bor, Oqqizjon, tayinini bilib kel! – deb vazir qizini yubordi.

Oqqiz bilqillab, inqillab, shinqillab joyidan turdi, qo‘liga laganni olib, gullarni oralab, moralab, bek Ravshanni qoralab bora berdi.

Oqqiz shunday qiz edi: oti Oqqiz, Zulxumorga naq¹ qiz. Oqqiz o‘zi oq qiz, o‘zi to‘lgan sog‘ qiz, o‘rta bo‘yli chog‘ qiz, o‘ynagani bog‘ qiz, uyquchi emas, sog‘ qiz, eri yo‘q – o‘zi toq qiz, ko‘p kalondimog‘ qiz, yaxshi tekil bo‘z bolani ko‘rsa, esi yo‘q – ahmoq qiz, qora qiz, bodom qovoq qiz, sinli²-siyoq qiz, o‘zi semiz – turishi yog‘ qiz; o‘yinga qulayroq qiz, to‘g‘ri ishga bulayroq qiz, o‘zi anqov olayroq³ qiz, tanasi to‘sh qo‘ygan keng qiz, sag‘risi do‘ng qiz, urushqoq emas – jo‘n qiz, a‘zosi bari teng qiz; yaxshilardan so‘ng qiz, et ko‘targan go‘shdor qiz; biqini tor, to‘shdor qiz, aqli kam, hushdor⁴ qiz. Oq yuzin ko‘rsang, oyday, hurkak-asov toyday, olg‘ir-qarchig‘ayday qiz; yuvoshligi qo‘yday, semiz emasmi, yoysang, eriydi sarig‘ moyday. Shunday oq qiz edi: sayroqli, kachkil bet, pas burun, kulcha betli, o‘rta bo‘yli, qizil chiroyli, keng manglayli, tor biqinli, qobirg‘ali, go‘shdor, to‘shdor, olchaglaman, boybicha monand, og‘ir ko‘chgan, qulog‘i yuqa, iyagi sergo‘sh, qoshi ko‘proq, bir-biriga ushlar, ko‘zi

¹ Naqd.

² Sin – 1) xulq, fazilat; 2) ichki xislat; qad-qomat. Sinli – qaddi-qomati kelishgan.

³ Olayoq – angranuvchan, ovsarroq.

⁴ Hushdor – hushli.

qisiqnamo qiz edi.

Bir-bir bosib, Ravshanning oldiga kelib, saddi- bastiga, baland-pastiga qarab, «xo‘p yigit ekan», deb Oqqiz ko‘p behuzur bo‘ldi. Bunga ham yoqib qoldi. Ko‘nglida aytdi:

«Buvishim qursin, kimni ko‘rsa, yuz ko‘rim bersin deydi-da; shu bolalardan ham yuz ko‘rim olsa bo‘larmi. Bu hirszi dunyo to‘qol-da¹; bo‘lmasa shu bolalarni uch kun, to‘rt kun mehmon qilsang, shuni er qilsang, boshqani sadqayi sar qilsang, topganingni shunga kiydirsang, oqshom ham, kunduz ham o‘zingni suydirsang», – deb Oqqiz ham yaxshi ko‘rib qoldi.

Oqqiz kulib, iljayib: – Hormang, yaxshi yigit, qayoqdan bo‘lasiz, bu boqqa qayoqdan kelib qoldingiz? – deb savol so‘rab, bek Ravshanga bir so‘z aytib turibdi:

– Tarzingga qarayman, nodon bolasan,
Qasd qilgan g‘animni o‘tga solasan.
Yurting qayer, qaysi eldan kelasan,
Zulfi zarafshonim, qaydan bo‘lasan?

– Men bilmayman makonimni, yurtimni.
Kinga aytay, oy qiz, ichki dardimni,
Darbadar yurganga elat nimishlar!
Bilmayman, Oqqizjon, viloyatimni.

– Oyim qizman, zarli ro‘mol o‘rayman,
Taroq olib qora zulfim tarayman,
Zulfi zarafshonim, qaydan bo‘lasan?
Tarzing ko‘rib makoningni so‘rayman.

– Bu judolik meni qildi sargardon,
Ayriliqdan yurak-bag‘rim to‘la qon,
Mening dardim qo‘zg‘ay berma, Oqqizjon,
Oshiqda bo‘lmaydi manzil ham makon.

– Rostin aytgin sen, diyoring qaysidir,
Unib-o‘sgan ul shaharing qaysidir,

---

¹ To‘qol – qisqa, kalta.

Vallamatim, azamatim, yosh bachcha,
Qilib yurgan kasb-koring qaysidir?

– Zotim o‘zbek, men bilmayman xeshimni,
O‘zim-nodon, haq-o‘ngargay ishimni,
Dunyoda kasbim yo‘q, ixtiyorim yo‘q,
Bir xudo, deb olib chiqqan boshimni.

– Polvon to‘ram, sen yashirding siringni,
So‘rayman, aysang-chi o‘sgan yeringni,
Harna darding bo‘lsa menga so‘ylagin,
Ko‘nglingdan olayin zang-u kiringni.

– Mening sirim, ixtiyorim menda yo‘q,
Bir yerda turmoqqa qaror menda yo‘q.
Oshiq ixtiyori ma‘shuq qo‘lida,
Bu bog‘da o‘zimdan xabar menga yo‘q.

– Bir bog‘chada olmamidi, normidi,
Mard yigitga avliyolar yormidi,
Sendan buvim yuz ko‘rining tilaydi,
Polvonim, kissangda puling bormidi?

– Quloq solgin turli-turli namaga,
Yaxshi so‘zdan odam bo‘lar sadag‘a,
Musofirman elatingga, bo‘yingdan,
Bir safarga tushib turgin oraga.

– Mehring bilan sen qaragin yuzima,
Ko‘nglingni qo‘ya qol qora ko‘zima,
Bir safarga tushsam tushay o‘rtaga,
Kirasiga ne berasan o‘zima?

– Sen tila, qatorda beray norimni,
Nor ustiga yuklab beray zarimni,
Bir safarga tushib turgin oraga,
Undan so‘ngra olgin har darkoringni.

– Qizlar bilan o‘ynagali bog‘ yaxshi,
Bahorda salqinli sovuq tog‘ yaxshi,
Necha-necha nasiyangdan kuyganman,
Harna bersang, to‘ram, bizga naq yaxshi.

– Mard o‘g‘lonman, ishim haqdan ko‘rayin,
O‘lmasam dunyoda davron surayin,
Nasiyadan kuygan bo‘lsang, bo‘yingdan,
Esa tila, maqsadingni berayin.

– Sening husning mening aqlim oladi,
Suratlaring bir xayolga soladi.
Mol-u dunyong darkor emas Oqqizga,
O‘xshatib bir muchchi¹ olsang bo‘ladi.

– Esa, Oqqiz, aytganingni qilayin,
Kuygan qulman, gapni gapga ulayin,
Shu mavridga ko‘ndirib kel Xumorni,
Bir muchchi yo‘q, to‘qqiz muchchi olayin.

– Zolim Xumor yuz ko‘rimni o‘tarmi,
To‘qqiz muchchi hali senda yotarmi,
Polvon to‘ram, hech nishonang yo‘qmidi,
Esa to‘ram, lagan quruq ketarmi?

Musofir qulingni qilmagin qalloch²,
Talabli har bandangning baxtin och,
Mamlakatga bermaydigan niginni
Ravshanbek laganga soldi noiloj.

Ana endi Oqqiz dikillab yuzukni olib, qo‘liga solib,
laganni qo‘liga olib ketdi, Zulxumorning oldiga yetdi. Zulxumor
oyim aytdi:

– Ho‘, Oqqiz, mehmonning hech nimasi yo‘qmi ekan,
laganni quruq olib kelding?

---

¹ Bo‘sa.

² Kambag‘al.

Oqqiz aytdi: – Uning o‘zi qursin, bo‘zargan ko‘zi qursin, «hech nimam yo‘q», deb yerga tiklab o‘tirsam, men nima deyman, hech narsasi yo‘q ekan.

Zulxumor aytdi: – Hech narsa ham bermadimi, ko‘p gaplashib o‘tirding, bir nishona ham bermadimi?

Unda Oqqiz:

– Bitta pul yuzugi bor ekan, shuni berdi, – dedi.

Zulxumor oyim: – Qani, men ko‘rayin, – dedi.

Oqqiz qo‘lini ichiga olib yashirib: – Ha, senga bizlar shunday xizmatkor-da, bizlarga bir pul yuzukni ham ko‘zing qiymaydi, shuni ham olib qo‘yasan, – dedi.

Zulxumor oyim aytdi:

– Ho‘ beti qora, borgan kirangga yuzukni senga berdim; shunchaki, ko‘rayik, ne nishonasi bor ekan. Bizning muddaomiz: shu yigit aslzodami yo bir bekszoda, poshshozodami, xonzodami, xo‘jazodami, albatta, bir yerda nishonasi bo‘ladi, har kimning o‘ziga yarasha belgisi bo‘ladi, shuni ko‘rib beraman, bo‘lmasa yuzuk o‘zingniki.

Oqqiz achchig‘i kelib, «o‘zi pul yuzuk ovorasi», deb qo‘lidan chiqarib otib yubordi. Boyagi asl yuzuk jingirlab un berib, yumalab borib tuproqqa botib turdi. Shunda Zulxumor oyimning o‘zi turib borib, yuzukni olib, tozalab qarasa, yuzukning xati bor. Zulxumor oyimning ham sharro-shar savodi bor. Zulxumor yuzukni ko‘rsa, olam mamlakatga bermaydigan xosiyati bor, jamiy dev, parini bandiga olgan bandi bor. Har qayerdagi yaxshi, suluv, barno qizlarning oti bor, bir burchida o‘zining oti bor, ham surati bor.

Shunda Oqqizga qarab:

– Shunday yuzukni ham odam otarmi, pul yuzuk shumi? O‘lganing yaxshi emasmi, – deb Oqqizga qarab, Zulxumor oyim bir so‘z dedi:

Ayo Oqqiz, daryoday bo‘p to‘lmading,
Ajalginang yetib, sen bir o‘lmading,
«Zarning qadrin zargar bilar» har yerda.
Oqqiz-a, niginning qadrin bilmading!

Shundayin niginni odam otarmi,
Shunday nigin tuproqqa ag'nab yotarmi,
Agar bunga baho qo'ysa egasi,
Olaman deganman¹ kuchim yetarmi?
Oqqiz-a, niginning qadrin bilmading!

Oydayin ochilgan mening baxtimdi,
Daftarimda nasiyamdir, naqdimdi,
Agar bersam bunga gavhar taxtimdi,
Oqqiz, bo'lmas bilgin nisfi bahosi,
Oqqiz-a, niginning qadrin bilmading!

Endi senga aytay ichki dardimni,
Sinamoqchi nomardimni, mardimni,
Agar bersam shunga Shirvon yurtimni,
Shunda ham bo'lmaydi nisfi² bahosi,
Oqqiz-a, niginning qadrin bilmading!

Oqizsam ko'zimdan qonli yoshimni,
Eshitgin, Oqqizjon, bu nolishimni,
Agar bersam bunga qora boshimni,
Sarf aylasam qavmim bilan xeshimni,
Shunda ham bo'lmaydi nisfi bahosi.
Oqqiz-a, niginning qadrin bilmading!

Ko'rmasanmi bu niginning xati bor,
Dev-parini bandiga olgan bandi bor,
Har kimsa bir ko'rsa muhabbati bor,
Olamga bergisiz xosiyati bor.
Oqqiz-a, niginning qadrin bilmading!

Niginning egasi nomdor ekandi,
Bir shaharga shohi tojdor ekandi,
Har kimni desang, shuncha bor ekandi,
Shu bachcha to'ra e'tibor ekandi,
Oqqiz-a, niginning qadrin bilmading!

---

¹ Degan bilan.

² Teng.

Bunday nigin bo‘lar katta shohlarda,
Yer yuzining ishidan ogohlarda,
Qayoqda bir necha kadxudolarda,
Sira tegmas nigin sendaychalarga¹.
Oqqiz-a, niginning qadri bilmading!

Qizlar aytdi: «Sendan ziyod kelbati,
Endi bildik, baland ekan davlati,
Xor qilmanglar, bir azizning farzandi,
Biz siyladik shu niginning hurmati.
Oqqiz-a, niginning qadri bilmading!

Nomardga ketmasin bir mardning ori,
Kuyganlarning chiqar oh bilan zori,
Bir yurtning to‘rasi, elning qo‘chqori,
Bizning uchun kelgan bir el nomdori.
Oqqiz-a, niginning qadri bilmading!

Eshitgin, Oqqizjon, yig‘laganimni,
Sabil qilay Shirvondayin shahrimni,
Niginning hurmati bag‘ishlay tanimni,
Izzat bilan keltir pahlavonimni.
Oqqiz-a, niginning qadri bilmading!

Bog‘da bo‘lar toza gulning lolasi,
Topilarmi shirin jonning hilasi²,
Xor qilmanglar, bir azizning bolasi,
Kelib bo‘lsin toj-u baxtim egasi.
Oqqiz-a, niginning qadri bilmading!

Quloq solgin Zulxumorning so‘ziga,
Bir nechalar yetolmaydi iziga,
Har yuzukni kim qo‘yibdi bizlarga,
Obborib ber omonatin o‘ziga.
Oqqiz-a, niginning qadri bilmading!

---

¹ Sendaylarga.

² Hiylasi.

Kanizlar, boringlar, bekni siylanglar,
Poyandozga yaxshi libos taylanglar¹,
Yaxshi mehmon ekan, xizmat aylanglar,
Kiyintiring, yasantiring, shaylanglar.
Oqqiz-a, niginning qadrin bilmading!

Boqqa kepti mening aziz mehmonim,
Unga fido bo'lsin tandagi jonim,
Yurtimning egasi, davlatli xonim,
Shafqati ko'p, mumvvatli sultonim.
Oqqiz-a, niginning qadrin bilmading!

Oqqizdan qancha qizlar bilan, necha jodu ko'zlar bilan, shirin-shakar so'zlar bilan, xizmatkor kanizlar bilan niginni berib yubordi. Oqqiz niginni olib, boshqa qizlar palos, gilam ko'tarib, adras, atlas ko'rpachalar, par yostiqlar olib kelib qoldi. Ravshanbekning tevaragini qizlar olib qoldi. Qizlar daryoday bo'lib to'lib qoldi, nechovining ichi kuyib, o'lib qoldi. Qizlar Ravshanni bir yaxshi yerga ergashtirib borib, ko'p qizlar girdini olib, yaxshi paloslar solib, Ravshanbekni o'tqizib, qand ustiga novvot, shira ustiga sharbat, shakar ustidan asal, yong'oq ustidan bodom, pista ustidan rusta², mayiz ustidan oftobi, uning ustidan objo'shi miska mayiz; sho'rva ustiga palov, choy ustiga shirchoy, uning ustiga sarimoy, ziyofat ustiga ziyofat tortayotir, ortganini opketayotir³, daladagi qizlar yeb ketayotir, ko'rgan qizlar «ha, senimi», deb ketayotir.

Kun kech bo'ldi, oftob botdi, yer yuzi qorong'i bo'ldi. Qizlar bek Ravshanni yasatib, o'rdaga olib jo'nadi. Qizlar bari g'arroq⁴ mast bo'lib, bir turli sozlarni qo'yib, har usulga nag'ma qilib, har tusli o'yindan o'yinchilar o'ynaytir.

Qizlar taloto'p bo'lib, o'z vaqtidagi rasm-rusmlari, hangama, kulgilari bilan Ravshanbekni Zulxumor oyimnng oldiga olib bordi. Katta qizlar o'rtaga olib, «kampir o'ldi⁵», «it

¹ Tashlanglar.

² Rusta – ichiga mag'iz solingan parvarda.

³ Olib ketayotibdi.

⁴ G'arroq – g'irt.

⁵ Kampir o'ldi – to'ydagi urf-odat, kuyov chimildiqqa kirishdan oldin bir kampir o'zini

hurullar¹», «soch siypatar²», «qo‘l ushlata³»larini qilib o‘tkardi. Ikkovini tilla taxt ustida tizdan⁴ ko‘rpa, beldan dostiq qo‘yib, qizlar chiqib ketdi.

Ravshanbek Zulxumor oyim bilan ikkovginasi bir ovloq uyda o‘tirib qoldi. Shunda Zulxumor oyim to‘rasining saddi-bastiga, baland-pastiga qarasa, Ravshanxon so‘ylaydi alvon-alvon, yag‘rini yoziq polvon, yuzlari olmaday pishgan, zarkokil irg‘olib⁵ gardaniga tushgan, ko‘rganning aqli shoshgan, suluvligi haddidan oshgan, kiygan to‘ni, o‘tirish-turishi juda ham yarashgan. Ikki yog‘ida ikki to‘p kokili bor, el-yurtdan ziyod aqli bor, bir yog‘ini nuqra suviga botirgan, bir yog‘ini tilla suviga botirgan, tong shamoliga qotirgan; Yunus pari bilan Misqol pari o‘rgan, kuniga o‘n uch-o‘n to‘rt ko‘rgan, bir yeri zehniga yoqmasa, buzib qaytadan o‘rgan.

Zulxumor ichida aytdi: «Bu to‘ram har qanday odam bo‘lsa, bu tilla kokil nima ishlaydi. Ulay-bulay odamda tilla kokil, bu yuzuk tushib qolibdimi? Bu bir asl – tegdor⁶, xonzodami», – deb joyidan turib, qo‘l qovushtirib, qoshini kerib, labini burib, chikkabel⁷ bo‘lib, qaqqayib turib, bir so‘z aytadi:

Kelbating, savlating lochin qarchig‘ay,
Shohlar chiqsa, tortiladi nuqra nay.
Yaxshi kelding, to‘ram, toza kelibsan,
Xush kelibsiz, ana manzil, ana joy.

Endi siznikidir davr-u davronim,
Ko‘rgandan emrandi⁸ tandagi jonim,

---

o‘lgan qiyofasiga soladi, «kampir o‘lgan»i uchun kuyov tomon pul to‘laydi.

¹ It hurullar – to‘ydagi urf-odat, kuyov kelin oldiga kirishdan oldin chimildiq yonida kampirlar itga o‘xshab irillab beradi.

² Soch siypatar – nikoh kechasi yanga tomonidan kuyov qo‘lidan ushlab kelin sochini yuqoriga qarab siypash odati va rasm-rusumi.

³ Qo‘l ushlata – kuyov bilan kelinni nikoh kechasi qo‘l ushlatib tanishtirish odati va rasm-rusumi.

⁴ Tizzagacha keladigan qalin ko‘rpa.

⁵ Irg‘olmoq – silkinmoq, sollaranoq.

⁶ Mashhur zotli.

⁷ Chikka bel – ingichka, nozik bel, xipcha bel.

⁸ Emranmoq – ezilmoq, o‘rtanmoq.

Oyog‘ing ostida taxti ravonim,
Xudo bergan menga aziz mehmonim,
Xush kelibsiz, ana manzil, ana joy.

Sizga bo‘lsin tanimdagi bu jonim,
Siz erursiz mening orzu-armonim,
Men kanizing bo‘lsam, ayo sultonim,
Meni izlab kelgan aziz mehmonim,
Xush kelibsiz, ana manzil, ana joy.

Ega bo‘p¹ so‘ragin Shirvon ellarni,
Qush solib ovlagin oydin ko‘llarni.
Ko‘ngil ketsa quching xipcha bellarni,
Sayron qilgin tar ochilgan² gullarni,
Xush kelibsiz, ana manzil, ana joy.

Ot chopilar baland tog‘ning pastiga,
Quloq soling gapimning payvastiga,
Qarab bo‘lmas chin botirning bastiga,
Qo‘ygan qadamlaring diydam ustiga,
Xush kelibsiz, ana manzil, ana joy.

Men sizga munosib ko‘rdim o‘zimni,
Eshitgin, mard to‘ram, aytgan so‘zimni,
Xizmatkor qilg‘aysan ko‘p kanizimni,
Telmurtma, mard to‘ram, shahlo ko‘zimni,
Xush kelibsiz, ana manzil, ana joy.

Endi to‘ram, senikidir bu joylar,
Tilladan naqqoshli³ oltin saroylar,
Xizmatingda yuzi bir to‘lgan oylar.
Rang-barang taomlar, turli sarpoylar.
Xush kelibsiz, ana manzil, ana joy.

Olib iching bir piyola berdim choy,
Mehri bilan kosa berdi Xumoroy.

---

¹ Ega bo‘lib.

² **Tar ochilgan** – yangi ochilgan.

³ **Naqqoshli** – naqshlangan.

Ravshanbek Zulxumor oyimning qo‘lidan choyini olmadi.

Ravshanbek Zulxumor yorining oldida aytdi:

– Sening uchun Chambilday diyorimni, otam – Hasan mardday ajdahorimni, enam – xon Dalliday g‘amguzorimni tashlab, elimdan, yurtimdan chiqib. musofir, g‘arib bo‘lib, tanimagan kishining yurtiga shuncha alamlar, sitamlar, ranj-u mehnatlar tortib keldim; ana seni topdim, murod-maqsadimga yetdim. Lekin sening otang – Qoraxon zolim bir podsho; sen otang bilan bo‘lib, menga vafo qilmaysan, – deb qo‘rqaman.

Unda Zulxumor oyim bir so‘z dedi:

Agar suysang, qo‘yningdagi yoringman,
Sening uchun doim intizoringman,
Har so‘zingdan tanda jonim aylansin,
Mening uchun xafa bo‘lma, bo‘yingdan.

Men gulingman, bulbulimsan, to‘rajon,
Sen mening jon-u dilimsan, to‘rajon,
Yorim bevafo deb xafa bo‘lmasin,
Xohlab tekkan ko‘nglimsan, to‘rajon!

Qiyomatli hamrohimsan, to‘ramjon,
Xohlab olgan dilxohimsan, to‘ramjon,
Tanda jonim jasadindan aylansin,
Tan mulkida podshoyimsan, to‘ramjon.

Ko‘zimning yorug‘i, tanim rohati,
Jonimning huzuri, belim quvvati,
Vallamatim, saltanatli polvonim,
Zulxumorning sening bilan davlati!

Er dedim, etaging tutdim men endi,
Boshqaning bahridan o‘tdim men endi,
Sen na yo‘lda bo‘lsang, ketdim men endi,
Sening bilan vatan etdim men endi.

Sensan mening endi orzu armonim,
Sening bilan o'tsin davr-u davronim,
Meni deb kelgan aziz mehmonim,
Zulxumor haqiqatli yoring, polvonim.

Men yoringman, sensan umrimning guli,
Sening bilan bo'lsin umrim hosili.
Zulxumorning sensan ham joni, dili,
Doim senda sevar yorning ko'ngili.

Senga yarashsin-da gulzor manzili,
Mening gulzorimda sayrar bulbuli,
Sizning, jon to'ram, Shirvonning eli,
Dabdala bo'lmasin mardning ko'ngili.

Ravshanbek Zulxumor yoridan bu so'zlarni eshitib, gul-
gul yonib, quvonib, yorini suyib, ana-mana degancha o'n besh,
yigirma muchchini olib, Zulxumor oyingning dimog'i chog' bo'lib,
to'rasini o'ziga ishtiyok qilib, bir so'z dedi:

Ana, sen so'rasang, Shirvon seniki,
Mulk-u davlat, alvon-alvon seniki,
Zulxumorday chaman, bo'ston seniki,
Sura ko'rgin, yorim, davron seniki.

Bahra olgin, to'ram, shirin so'zimdan,
Oshiq bo'lsang, qolma mening izimdan,
To'lganligi ravshan oyday yuzimdan,
O'pa ko'rgin, yorim, davron seniki.

Xina qo'ygan nozik qo'ldan ushlagin,
Suyib-suyib oq betimdan tishlagin,
Menday suluv bilan vaqtning xushlagin,
O'ynasha ko'r, yorim, davron seniki.

Bog'bon bo'lib uzgin toza gulimdan,
Oshiqning parvoyi bo'lmas o'limdan,
Qo'rqma, yorim, mening Shirvon elimdan,
Sura ko'rgin, yorim, davron seniki.

Mening gulzorimni sayron aylading,
Gulzorimda bulbul bo‘lib so‘ylading,
Mening to‘shim sening doim yayloving,
Yaylay ko‘rgin, yorim, davron seniki.

E to‘ram, siz hali: «Zulxumorga oshiqman, meni kuydirdi, yondirdi», – deb yurgansiz; hali siz bilmaysiz; Zulxumor sizga oshiq, sizning undan xabaringiz yo‘q-da. Bo‘lmasa, men boya qizlar – kanizlarga buyurib, urishib, quvlatib yuborganda, nima qilar edingiz? Siz ham urishib-urishib ketar edingizda. Men sizga, sizdan oshiqroq uchun qizlarni yuborib, olib kelib, silab-siypab, yangi yuvoshib oldim; siz hali ham hurkib turibsiz. «Oshiq degan ilgaridan bir ko‘hna qo‘shiq». Hali siz yosh bola, oshqlikni nima bilasiz. Oshqlikning ma‘nosin Zulxumordan so‘rang, sizni men uyg‘otib qo‘yayin. Hali siz oshiq bo‘ldingizmi, biz ma‘shuq bo‘ldikmi? Ana endi, to‘ram, biz sizniki bo‘ldik, siz bizniki bo‘ldingiz! – dedi.

Necha kun o‘tdi. Ravshanbek Zulxumor bilan bo‘lib ketdi. Anov qizga «men o‘rtaga tushsam, nima berasan», deganda to‘qqiz muchchi va‘da bo‘lib edi.

Oqqiz shu to‘qqiz muchchini bugun olar, bugun olar, deb o‘tdi. Oqqiz qaradi, Ravshanbek Zulxumorning shavqiga g‘arq bo‘libdi, Oqqizdan dim so‘ramasa ham ajab emas, juda beparvo, Oqqizga qaramay ketib boradi. Oqqizga turib-turib bu ish o‘tdi, achchig‘i kelib turib ketdi. Uyiga yetdi.

Oqqizning enasi bor edi, Shirvon eli mastonlarining ustodi edi, barisidan baland edi. Oqqiz to‘g‘ri borib, enasiga voqeani bir-bir aytib berdi.

Oqqizning enasining qahri kelib, ilonday zahri kelib, bir katta oq eshagi bor edi, opkep¹ to‘qimlab, eshakni teskari minib, Qoraxon podshoning oldiga qarab bora berdi. Qoraxon podsho davlati bilan o‘tirib edi, katta maston Qoraxon podshoga qarab bir so‘z deb turibdi:

So‘rasang, shaharing, elingdir Shirvon,
Shirvonning elida davr ila davron,

¹ Olib kelib.

So‘zima quloq sol, bayon aylayin.
Katta maston arzga keldi Qoraxon...

Shirvonga vallamat deydi o‘zingni,
O‘zing o‘lmay dushman bosib¹ izingni,
Hammaga adolat qilding, Qoraxon,
Tergamading buzuq, battol qizingni.

Qizing turkman eldan birov topibdi,
Qizing ko‘ngli shu turkmanga og‘ibdi,
Tergamading, shohim, battol qizingni,
O‘ylagin, Shirvonga balo yog‘ibdi.

Arkoni davlating bari qoshingga,
Qo‘l quvshirib² turur tegra-toshingga³.
Yovmitning elidan birov kelibdi,
Battol qizing, xonim, yetar boshingga.

Qiz degan o‘ylasang, xonim, dushmandir,
Dushmanligi dushmanlarga tushgandir,
Sening qizing o‘zbaklarman⁴ bir bo‘lib,
O‘ylagin, qasdingga sening tushgandir.

Yurtingga e‘tibor bo‘lgin, Qoraxon,
Doimo tojdor bo‘lgin, Qoraxon,
Quloq solgin katta maston so‘ziga,
Qizingdan xabardor bo‘lgin, Qoraxon.

Qizing buzar shaharingni, yurtingni,
Vayron qilib ketar mamlakatingni,
Sening qizing o‘zbak bilan bir bo‘lib,
Shohim, barbod bermasin davlatingni.

Qiz deganning ko‘zini o‘y, Qoraxon,
Yoshlikdan birovga ber qo‘y, Qoraxon,

---

¹ Bosibdi.

² Qovushtirib.

³ **Tegra-tosh** (dosh) – tevarak-atrof.

⁴ O‘zbeklar bilan.

Ana katta qilding, topdi dushmanni,
Olib kelib tezroq so'y, Qoraxon!

Qizingga ishonsang, yurting ketadi,
Axir boshingga shu qiz yetadi,

Battol qizing, xonim, yetar boshingga,
Axiri shohlikni barbod etadi.

Armon bilan bilmaganin bildirgin,
Xanjar chekib¹, bag'rin qonga to'ldirgin,
Yomon qizing axir yetar boshingga,
Qizingni ham qo'shib, shohim, o'ldirgin!

Oqizgin ko'zidan selob yoshini,
To bilmasa, sinab bo'lmas kishini,
Qoraxon, ko'rdingmi qizning ishini,
Ikkovining birday kesgin boshini!

Poralab-poralab go'shi o'silsin²,
Qochmoqqa qo'ymasin, yo'li to'silsin,
Qizing bilan ikkovini bir ushlab,
Ikkovining boshi birday kesilsin!

Karvon yursa, katta chiyir³ yo'l bo'lar,
G'afatiga qayg'u-vahm mo'l bo'lar,
Ikkovining birday kesgin boshini,
Xonim, senga aytgan so'zim shul bo'lar...

Men aytdim, xabardor bo'lg'in o'zingdan,
Shirvon elda, bilsang, so'zlar so'zingdan,
Xonim, endi dushman bo'pti bir qizing,
Xonim, xabardor bo'l Xumor qizingdan!

Bir yigitni Zulxumoring topibdi,
Xumorning Shirvondan ko'ngli sovibdi,

---

¹ Chekmoq – urmoq, solmoq.

² Titishlansin.

³ Chiyir – iz. Cho'lda yurganda uzoqdan uzoq tushib qolgan oyoq (tuyoq) izi.

Shu qizingdan xabardor bo‘l, Qoraxon,
Qizing ko‘ngli boshqa yurtga og‘ibdi.

Men aytdim, Qoraxon, xoh qil, qilmagin,
Qilmayin so‘ng ko‘p pushaymon bo‘lmagin,
Ehtiyot bo‘l, shohim, battol qizingga,
Hay attang, deb barmoq tishlab qolmagin.

Qoraxon podshoning qahri kelib, ilonday zahri kelib,
podsho emasmi:

– Borib shu beadabni boylab, siynasini dog‘lab, tayoqlab
haydab, oldilaringga solib olib kelinglar! – deb birdan besh yuz
jallod to‘rt yuz mirg‘azabni buyurdi.

Jallod, mirg‘azablar yura berdi. Bularning orqasidan
qancha mahram, yasovul¹, ugach², shig‘ovul³, qancha soqchi-
qorovul – barisi borayotir.

Podshoning achchig‘i kelgan, shunday buyurgan: «Ikko-
vini bir-biriga qo‘shmay, ikki bo‘lak qilib haydaysizlar», – deb
farmon bo‘lgan.

Ot chopib, birdan podsholikdan odam borib qoldi. Be-
chora kanizlar, boshqa qizlar shoshib xabar berolmay qoldi.
Mirg‘azablar qarasa, ikkovi katta to‘shakning ustida uxlab yotib-
di. Mirg‘azablar Ravshanbekni olib, oldiga solib haydab, ikki
qo‘lini boylab, urib tayoqlab, siynasini dog‘lab, o‘ldirmoqqa
chog‘lab, haydab keta berdi. Ravshanbek dushmanlarga bandi
bo‘lib, ichi g‘amga to‘lib, rangi gulday so‘lib keta bersin. Zulxu-
mor oyim to‘rasining bandi bo‘lib ketganini bilmay qoldi.

Oqqiz qilgan ishlariga pushaymon bo‘lib, nima qilarini
bilmay, attang, deb ko‘p afsuslar yeb, bek Ravshanga ichi achib,
o‘ziga-o‘zi aytdi: «Kel-e, endi Ravshanbek o‘ladi, Zulxumor
qoladi, podshoning yolg‘iz bolasi emasmi, buni nima qiladi;
«menga bildirmabsan», deb o‘pkalab yurar, deb Zulxumor oyim-

¹ **Yasovul** – O‘rta Osiyo xonliklari davrida yuqori mansabdagi amaldorlarga xizmat qiluvchi qurolli soqchi, posbon.

² **Ugach (o‘gach, o‘gachi)** – shoh (xon) saroyida maslahatchi.

³ **Shig‘ovul** – O‘rta Osiyo xonliklarida elchilarni kutib olish, ularni xon huzuriga olib kirish, saroydagi qabul marosimlarini boshqarish va nazorat qilish bilan shug‘ullangan mansabdor shaxs.

ga xabar berib, yorining ketganligini aytib, bir soʻz dedi:

Dushman oldi sening teng-u toʻshingni,
Falak ogʻir qildi sening ishingni;
Uyquning kasoti koʻpdir kishiga,
Buvushim, gʻaflatdan koʻtar boshingni!
Dushmanlar oqizdi koʻzdan yoshingni,
Falakka chiqardi bu nolishingni,
Shohdan farmon boʻldi, keldi mirgʻazab,
Och koʻzing, gʻaflatdan koʻtar boshingni!

Shohdan farmon boʻldi, mirgʻazab keldi,
Sen gʻaflatda qolding, toʻrangni oldi,
Shohdan farmon boʻldi, keldi mahosil¹,
Uyqudan, Zulxumor, tursang ne boʻldi?!

Oyimlar shonaman² zulfin oʻradi,
Ishi tavakkal yaratgandan koʻradi,
Och koʻzing uyqudan, koʻtar boshingni,
Seni deb bir yoʻlbars oʻlib boradi.

Ot chopmoqqa qoyim³ dashtning dalasi,
Topilmaydi shirin jonning hilaysi,
Seni deb bir yoʻlbars oʻlib boradi,
Yovmit elda bir podshoning bolasi.

Savdo tushdi mard toʻraning boshiga,
Falak titrat uning u nolishiga,
Och koʻzing uyqudan, koʻtar boshingni,
Uyquning kasoti koʻpdir kishiga...

Foni⁴ dunyo barcha quldan oʻtarmi,
Kuysin oʻlim, barchani yigʻlatarmi,

¹ Mahosil (maxozil) – nazardan tushgan, kamsitilgan, koʻmaksiz, tashlab ketilgan, gʻarib.

² Shona (taroq) bilan.

³ Qoyim –1) juda qulay, mos, tekis; 2) turgʻun, bir hol yo bir holda turuvchi vaziyat.

⁴ Foniy – oʻtkinchi.

Och ko'zing uyqudan, ko'tar boshingni,
Uxlaganman¹ maqsadiga yetarmi?

Sening ahvolingga men qildim g'azab,
Sening omonliging ayladim talab,
Uxlagan qul maqsadiga yetarmi?
Shohdan farmon bo'ldi, keldi mirg'azab.

Bahorda ochilgan chamanda guldi(r),
Gulga shaydo bo'lgan to'ti, bulbuldi(r),
Och ko'zing, g'aflatdan ko'tar boshingni,
Sen to'rangdan xabar olsang ne bo'ldi?

Mergan otar suvsiz cho'lning g'ozini,
Kim ko'tarmas sanam yorning nozini,
Eshitib Oqqizning aytgan so'zini,
Zulxumor uyqudan ochdi ko'zini.

Zulxumor oyim ko'zini ochib qarasa, qoshidagi jo'rasi,
uxlab yotgan to'rasi, ko'zining oq-u qorasi, shu yig'inning sarasi
yo'q. Qizlardan so'rab yuru², to'rasini qarab yuru.

Kanizlar aytdi: – E buvishim, shohdan odam keldi,
to'rangni jallod, mirg'azablar ikki ko'zini boylab, oldiga solib
haydab, aziz jonini qiynab, boshiga qor-yomg'irday qamchi urib,
bandi qilib, oldiga solib haydab ketdi.

Shunda Zulxumor oyim bechora devordan osilib qarasa,
bir to'p odam – sipoyilar urib, qiynab, haydab ketib borayotibdi.
Buni ko'rib, to'rasining orqasidan yugurdi. Shunda kanizlari ham
orqasidan yig'lab kelayotir.

Zulxumor oyim kelib, odamlarga aralashib qoldi. Odam
to'da bo'lgan, to'p bo'lib Zulxumoroyga yo'l bermaydi; tomo-
shabin juda qalin, Zulxumor to'rasiga yetolmay, odamlarga
po'sht-po'sht, deb bir so'z dedi:

Qo'ldan ketdi davr ila davronlarim,
Sabil bo'lib naqqoshli ayvonlarim,

---

¹ Uxlagan bilan.

² Yuru – yurur, yuribdi.

O'lganning nesin¹ qilarsiz tomosha?
Po'sht-a po'sht, tomoshabin jonlarim!

Ko'nglimda ko'p orzu-armonlarim,
Xazen-bo'lib-beg'ila-bo'stonlarim,
O'lganning nesin qilarsiz tomosha?
Yo'l beringlar, tomoshabin jonlarim!

Ko'kka chiqar yorim deb afg'onlarim,
Ayriliqqa tushgandir, yoronlarim,
O'lganning nesin qilarsiz tomosha?
Yo'l beringlar, tomoshabin jonlarim!

Yorim kepti necha tog'lardan osha,
Ikki zulfi gardaniga yarasha,
Yo'l beringlar, tomoshabin jonlarim,
O'lganning nesin qilarsiz tomosha?

Men to'ramning oldida dod aylayin,
Doddan o'tib necha faryod aylasin,
Po'sht-a po'sht, tomoshabin jonlarim!
Yo'l bering, to'ramni ozod aylayin!

Savdo tushgan Zulxumorning boshiga,
Kim rahm etar ko'zdan oqqan yoshiga,
Yo'l bering, to'ramni ozod qilayin,
Yo'l qo'yinglar, borib olay qoshiga!

Turgan elga juda tashvishlar tushdi,
Bir-biriga «Xumor keldi» deyishdi,
To'p bo'p turgan tomoshabin – xaloyiq,
Bu so'z bilan to'sh-to'shiga qochishdi.
Saf bo'p turgan Qoraxonning elati,
Xumor oyga endi yo'lni ochishdi.

---

¹ Nimasini.

Yomon savdo kasot qilar kishiga,
Savdo tushar jo‘mart o‘g‘il boshiga,
«Xumor keldi», – dedi, elat qochishdi,
Bo‘zlab bordi to‘rasining qoshiga.

Qon to‘kilib bek Ravshanning qo‘yniga,
G‘aflat vaqtda dushman tushib keyniga,
Bo‘zlab borib to‘rasining qoshiga,
Qo‘lin soldi bek Ravshanning bo‘yniga.

Zulxumor qarasa, Ravshanbekning qo‘lini bog‘lab, siy-
nasini dog‘lab, o‘ldirmakka chog‘lab, haydab borayotibdi. To‘ra-
sining boshiga birdan uch yuz, to‘rt yuz qamchidan tushadi,
boshi-ko‘zi demay urib borayotibdi. Bir necha qamchi-tayoq
Zulxumorga ham tegib qoldi. Shunda Zulxumor, o‘ziga tekkan
tayoq ko‘ziga ko‘rinmay, bir so‘z dedi:

Uzoqda to‘ramning manzili-joyi,
Otasi, enasi falakning mohi,
Meni o‘ldir, to‘ramni ozod aylanglar
Bu ishda to‘ramning yo‘qdir gunohi!

Qonlar oqsin mening ikki ko‘zimdan,
Hay attang-a, pardam ketdi yuzimdan,
Bu ishda to‘ramning yo‘qdir gunohi,
Qancha gunoh bo‘lsa, mening o‘zimdan.

Men bebaxtning ko‘nglini shod aylanglar,
To‘ramning hurmatin ziyod aylanglar,
Bu ishda to‘ramning yo‘qdir gunohi,
Meni o‘ldir, to‘ramni ozod aylanglar!

Quloq sol jallodlar qilgan dodima,
Qaytayin¹, yetmay o‘ldim maqsadima,
Meni o‘ldir, to‘ramni ozod aylanglar,
Bir polvon o‘lmasin kasofatima!

---

¹ Qanday qilay.

Quloq soling Zulxumorning tiliga,
Bulbul oshna bo‘lar bog‘ning guliga,
Meni o‘ldir, to‘ramni ozod aylanglar,
Musofirdir, eson ketsin eliga!

Beklar minar bedov otning tolmasin,
Bemahal o‘limni mardga solmasin,
Meni o‘ldir, to‘ramni ozod aylanglar,
Kasotima bir mard nobud bo‘lmasin!

Bu ishda to‘ramning yo‘qdir gunohi,
Uvoli mening bo‘ynima qolmasin!

Unda jallodlar, mirg‘azablar:

– Mana bunga qara, bachchag‘ar, Shirvonday yurtda,
shunday bir o‘zbek yo‘qmikan, o‘ yoronlar, qizi qursin, qiz boq-
qanning yuzi qursin, ilkisdan birovga ko‘ngil berib, bo‘zarib
turgan ko‘zi qursin, ana unga qara, tag‘in ayirib olaman deyapti.
Hay attang, podshomizni yerga ko‘mdi-da, – deb o‘lguday qattiq-
roq urib jo‘nadi.

Shunda Ravshan yoriga qarab: – Nega tutasan? – deb
so‘rab, jallodlarga elanma, deb tasalli berib, bir so‘z aytadi:

Ayo, nozim, bir gapim bor, anglab ol,
Men gapiray, zehningni qo‘y, quloq sol,
Jallodlarga elanmagin, bo‘yingdan,
Gavharni ne bilsin ushalgan sopol!

Befarzandning ko‘rgan kuni zoyami¹,
Yo‘qchilik jo‘martning ko‘zin o‘yami²,
Jallodlarga elanmagin, bo‘yingdan,
Sen «qo‘y» degan bilan jallod qo‘yami³?

Yomonning qarori bo‘lmas bir yerda,
Kishiga kasoti tegar tor yerda,

---

¹ Zoyemi?

² O‘yarmi?

³ Qo‘yarmi?

Gavharni ne bilsin ushalgan sopol,
Zarning qadrin zargar bilar har yerda.

Omonat, bo‘yingdan, tandagi jonim,
Seni oldim, yo‘qdir, endi armonim,
Jalldlarga elanmagin, bo‘yingdan,
Sen yig‘lasang, ketar mening darmonim.

Paydo bo‘ldim ikki gavhar donadan,
Parvoz qilib uchdim manzilxonadan,
O‘lim uchun g‘am yemayman, bo‘yingdan,
Bir armonim, yolg‘iz edim enadan.

Belimda boylangan zarli po‘tadan,
Kamligim yo‘q edi atlas, kimxodan¹.
O‘lim uchun g‘am yemayman, bo‘yingdan,
Bir armonim, yolg‘iz edim otadan.

Belima boylagan olmos qiyog‘im,
G‘am bilan sarg‘aygan gulday siyog‘im,
Bir armonim, yolg‘iz edim otadan,
Attang-a, qolmadi biror tuyog‘im.

Otadan to‘rtni yarat, beshni yarat,
Birov qilma, ikov ham uchni yarat,
Bir armonim, yolg‘iz edim otadan,
Yolg‘izni yaratgancha, toshni yarat.

Biri o‘lsa, to‘rti yilar² boshiga,
Yolg‘iz sho‘rning kimi kelar, qoshiga?
O‘lim uchun g‘am yemayman, bo‘yingdan,
Yolg‘izligim asar qildi boshima.

Elimda davri davronim bo‘lmadi,
Men shuningday bandi bo‘lgan kunimda,

---

¹ Kimxob.

² Shevada aytilishi jilar.

Bu ishlardan pushaymonim bo‘lmadi.
«Voy bolam», der otajonim bo‘lmadi.

Attang-a, Chambil diyorim bo‘lmadi,
Jon achirim, ichkuyarim bo‘lmadi,
Men shuningday bandi bo‘lgan kunimda,
Mehribonim, enam nochorim bo‘lmadi.

Chambilday o‘sgan elatim bo‘lmadi,
Yolgizlikda bir madatim bo‘lmadi,
Men shuningday bandi bo‘lgan kunimda,
Bek Go‘ro‘g‘li vallamatim bo‘lmadi.

Attang-a, Chambil diyorim bo‘lmadi,
Jon achirim, g‘amguzorim bo‘lmadi,
Men shuningday bandi bo‘lgan kunimda,
Qirq yigitim – ajdahorim bo‘lmadi.

Daryoday bo‘p to‘lar bo‘ldim men endi,
Armon bilan o‘lar bo‘ldim men endi,
Qaytayin, tayin mozorim bo‘lmadi,
Toza gulday so‘lar bo‘ldim men endi.

Armon bilan o‘lar bo‘ldim men endi,
G‘arib mozor bo‘lar bo‘ldim men endi,
Qora cho‘lda¹ qolar bo‘ldim men endi,
Bemurabbiy bo‘lar bo‘ldim men endi,
Yolgiz ne qilar bo‘ldim men endi,
G‘arib bo‘lib qolar bo‘ldim men endi,
Yakka mozor bo‘lar bo‘ldim men endi,
Armon bilan o‘lar bo‘ldim men endi.

Ravshanbek bu so‘zlarni aytdi, yig‘lamagan odam qolmadi, hech bir odam tob-u toqat qilib turolmadi. Shunda Ravshanbek zor-zor, chun abri navbahor yig‘lab, o‘zining yakkalik-

---

¹ Qora cho‘l – quruq cho‘l.

yolgizligiga ko'p afsus-nadomatlar qilib borayotir. Zulxumor bechora qancha kanizlari dod, deb yishlashib, orqasidan ergashib borar edi. Bekni ko'rgan birorta odamning ko'ngli o'ldirmoq u yoqda tursin, urmoqqa qo'li bormas edi. Ravshan o'z ahvolini aytib borayotir.

Bek Ravshanning yig'lab qilgan afsuslari:

Yig'lay-yig'lay odo bo'ldim,
Elatimdan judo bo'ldim,
Armon bilan pano bo'ldim,
Barisidan sivo¹ bo'ldim.

Chambilbelday elatimdan,
Ulug' arkon davlatimdan,
Netay sin-u sumbatimdan,
Bul quvvatim – madatimdan,
Dushmanga siyosatimdan,
G'animlarga haybatimdan,
Ham urug'im – ajdodimdan,
Go'ro'g'li vallamatimdan,
Qiblagohdan judo bo'ldim.

Chambilda o'sgan joyimdan,
Mening pushti panohimdan,
Tojdorim kaj² kulohimdan³,
Ko'p sirdosh sipohimdan,
Mard Hasan, qiblagohimdan –
Bir otamdan judo bo'ldim.

Ayrildim kulbaxonamdan,
Joni chiqqan ul tanamdan,
Duogo'y pushti panomdan,
Boshimdagi parvonamdan,
Kecha-kunduz hamxonamdan,

---

¹ Sivo (suvo) – ayri, judo, ajralgan.

² Kaj – egri, teskari, ters, chappa.

³ Mol-davlatim ma'nosida kelgan bo'lsa kerak.

Men joniman, ul tanamdan,
Chidamsiz sho‘r enamdan,
Mehribondan judo bo‘ldim.

Chambilday diyorimdan,
Necha xesh-u tabarimdan,
Necha og‘a-jigarimdan,
Elimda e‘tiborimdan.
Qatorda yurgan norimdan.

Sog‘inganda xumorimdan,
Qirq yigit ajdahorimdan,
Barisi jonsiporimdan¹,
Ravshanga xizmatkorimdan.

Daraxti soyadorimdan,
Haybatli ul chinorimdan,
Har ish desam, tayyorimdan,
Ravshanga xaridorimdan,
Yigitlardan judo bo‘ldim.

Chambilda qarindoshimdan,
Sir aytarga sirdoshimdan,
Necha bir teng-u to‘shimdan,
Og‘a-ini – qardoshimdan.

Aylanib, ketmay qoshimdan,
Xabari yo‘q bu ishimdan,
Qancha vafodor kishimdan,
Barisidan judo bo‘ldim.

Yovmitdayin elatimdan,
Takaday mamlakatimdan,
Ko‘p fuqaro elatimdan,
Bel quvvatim holatimdan,
Barisidan judo bo‘ldim.

---

¹ Jonsipor – jon ayamasi, jonini qurbon qiluvchi, fidokor; samimiy yo‘ldosh.

Minadigan tulporimdan,
Soladigan shunqorimdan¹,
Tog²da asov olqorimdan²,
Har nima yo³g³-u borimdan,
Qatorda yurgan norimdan,
Tillali g³aznakorimdan³.
Barisidan judo bo⁴ldim...

Birga yurgan jo⁴ralardan,
Necha qoshi qoralardan,
Bir-biridan saralardan,
Asl gavhar poralardan,
Xizmatkor, fuqarolardan,
Halolxo⁴r bechoralardan,
Barisidan judo bo⁴ldim.

Judo bo⁴ldim beklarimdan,
Qancha nor-u lo⁴klarimdan⁴,
Or-nomus, keklarimdan,
Qancha og⁴ir yuklarimdan,
Barisidan judo bo⁴ldim.

Judo bo⁴ldim bo⁴stonimdan,
Ochilgan gulistonimdan.
Zahmatlar o⁴tdi jonimdan,
Balli, manzil-makonimdan,
Bulbulim-g⁴azalxonimdan,
Sayrovchi xush alhonimdan,
Barisidan judo bo⁴ldim.

Oltin edim, cho⁴pon bo⁴ldim,
Dona edim, somon bo⁴ldim,

---

¹ **Shunqor** – lochinsimonlar oilasiga mansub yirtqich qush. Odamlar uni ov uchun qo⁴lga o⁴rgatishadi.

² **Arxar (olqor)** – juft tuyoqlilar turkumiga mansub yovvoyi qo⁴ylarning umumiy nomi; tog⁴ qo⁴yi.

³ **G⁴aznakor** – xazinador, xazinabon.

⁴ **Lo⁴k** – boshi kichik, bo⁴yni uzun-uzun bir o⁴rkachli tuya.

Qimmat edim, arzon bo'ldim,
G'amga qolgan Ravshan bo'ldim,
Yuragi to'la qon bo'ldim,
Avvaldan namoyon bo'ldim,
Yangi oyday pinhon bo'ldim,
Hay attang-a, hay attang-a,
Barisidan judo bo'ldim.

Bandi bo'ldim bilmaganga,
Meni ko'zga ilmaganga,
Manzur nazar qilmaganga,
Bedov minib yelmaganga,
Daryoday bo'p to'lmaganga,
Mardlik bilan o'lmaganga.
Hay attang-a, hay attang-a.

Bu ne bilsin qimmatimni,
Mening qancha holatimni,
Qayoqdagi elatimni,
Mening qanday savlatimni,
Mening arzon-qimmatimni.

Bandi bo'ldim bilmaslarga,
Meni ko'zga ilmaslarga,
Manzur nazar qilmaslarga,
Biron o'ynab-kulmaslarga,
Araq ichgan mastlarga,
Maydon bilmagan naslarga.

Bandi bo'ldim beboshlarga,
Mehri yo'q, ko'ngli toshlarga,
Boylanib qizilboshlarga.
Qo'lda xanjar, otim bo'lsa,
Bir tushmadim savoshlarga¹,
Mingiga bas bo'lar edim,

---

¹ Savash – urush, jang.

«Botir» boʻlgan beboshlarga.
Bularda aql boʻlmasa,
Gap bilmas bekengashlarga.

Endi Ravshan oʻlar boʻldi,
Qizil gulday soʻlar boʻldi,
Armon bilan maydon qilmay,
Ichi gʻamga toʻlar boʻldi.
Dushman elda, gʻarib yurtida
Yakka mozor boʻlar boʻldi.
Armon koʻp qoldi, yoronlar,
Uxlab qolib boʻldim bandi.

Qoldim yuz tuman armonda,
Bandi boʻlmadim maydonda,
Menday bandi boʻlgan qanda?
Qoʻlda qilichim boʻlganda,
Nima jon bor edi sanda!

Maydon boʻlsa, koʻrar eding,
Ne hunar boʻlsa Ravshanda!
Meni uyquda bandi qilding,
Sen ham endi botirsan-da?!

Seni koʻrsa boʻlar edi –
Yov-yarogʻim boʻlsa menda.
Armon bilan Ravshan oʻldi,
Yuz tuman gʻamman¹ armonda,
Bearmon odamzod qayda?

Ravshanbek qoʻli bogʻli, siynasi dogʻli haydalib bora-yotir. Tomoshaga yaxshi-yomon, yugrukchabon, xurd-u kalon, qiz-u juvon, shahri Shirvonda qancha odam boʻlsa, bari chiqdi. Tomlarning ustiga, daraxtlarning ustiga, baland joylarga odam bosib chiqib ketgan. Guzarlarni, shaharlarni tomoshabin odam

---

¹ Gʻam bilan.

bosib, hech yerda odam o'tiradigan joy yo'q. Hammaning ikki ko'zi Ravshanbekda. Ravshanbekning kamolini, oyday jamolini, qaddi niholini ko'rgan odamning bari: «Hay attang, yosh bola ekan, juda yaxshi bola ekan», – deb ko'p afsuslar yedi. Yosh-u qari, ko'rganing bari katta mastonga la'nat aytadi.

Zulxumor oyim qaddi bukilib, ko'zidan yoshi to'kilib, to'rasining dog'iga kuyib, ikki betini yulib, dod deb borayotir. Uni ko'rgan beaql odamlar kalaka qilib kulayotir:

«Anov bachchag'arga qarang, shu bachchag'arning kasofatiga shunday bola o'lib ketib borayotipti, bo'lmasa, bunga er topilmay yotibmidi! O'lasanmi, bachchag'ar, otang birovga bergancha xotirjam o'tirsang», – deyishadi.

Unda bir xili aytadi:

«Unday dema, bekor birovning uvoliga qolma! Zulxumor har kim bilan keta beradigan ahmoq qiz emas. Anov bolaga qara, o'n uch yo o'n to'rtida kamoli bor, oyday jamoli bor, eldan ziyod aqli bor, tilla-nuqradan kokili bor. Esa, sen devonaning bo'lasi debmiding? U ham bir katta podshoning bolasi.

Bo'lmasa, nuqra, tilla kokil har kimga tushib qolibdimi?! U ham ulug'zoda-da. Bo'lmasa, Zulxumor tanimasa, u bilan nega yursin. Bilib, ko'ngli to'lib oshna bo'lgan, shunga tekkan; bo'lmasa, sen ham borib hazillashib ko'r-chi, ko'rayin», – deganning ham soni yo'q.

Bir xili aytadi: «Asli Zulxumorning shu ishi ayb». Har kim har tusli gapirib yotipti.

Ravshanni dorning ostiga olib bordi. Podshoning oldidagi kattakon vazirlar, amaldorlar, bakovul¹, yasovullar, asabador², tug'dor³, qozi, muhrdor, mahram, hudaychi⁴, shig'ovul, qorovul – jami el kattalari, Shirvonning foyda-ziyonlari, yaxshiyomonlari, yugruk-chabonlari – hammasi yig'ilib kelib, bek

¹ **Bakovul** – podshoh, xon va lashkarlarga ovqat tayyorlash ustidan nazorat olib boruvchi, hukmdorga taom tortishdan oldin uni avval o'zi tatib ko'ruvchi mansabdor; bosh oshpaz (XV asr va undan keyingi davr), oshpaz, dasturxonchi.

² **Asabador** – shoh saroyida bosh kiyimlari amaldori.

³ **Tug'** – bayroq, qo'shin bayrog'i. **Tug'dor (tug'begi)** – podshohlikning tug'-bayroqlarini nazorat qiluvchi mansabdor.

⁴ **Hudaychi (udaychi)** – xon va amirning huzuriga ish va arz bilan kelganlar haqida xon, amirga xabar beruvchi va xon, amirning javobini ularga yetkazuvchi amaldor.

Ravshanning qabatida yig‘lab turgan Zulxumor oyimni ko‘rib, barisi «hay attang» deb afsus, nadomat qila berdi. Ikkiovara¹, uchovora² shivir-shivir, odamlar shivirlasha berdi. Oq ko‘ngilroq odam tipirlasha berdi, chet-chetdagilar kufurlasha³ berdi. Gapga tushunmagan odamlari shobirlasha⁴ berdi. Podshoning inoq⁵, e‘tiborli odamlari, Shirvonning kattalari, podshoga yaqinlari – barisi jallod bilan mirg‘azabga:

– Ey, to‘xta! Bizlar borib podshoga bir maslahat qilayik, undan keyin senga buyuramiz, sen ungacha turasan! – deb turib ketdilar.

Barisi podshoning oldiga borib, arz qildi:

– Taqdir podshohim, bizlar sizga arzga keldik. Arzimiz shuki, bugun hukmikushga⁶ buyurgan odam juda yosh bola ekan. Jallodlar dorning ostiga haydab keldi. Bizlar borib ko‘rdik, taqdir podshohim, asli odamning ko‘zi qiyadigan bola emas. Shunday barno bir yosh bola o‘lib ketmasin. Sizga arzimiz shulki, shu bolaning yoshi o‘n uch, o‘n to‘rt ekan, tilla kokili bor ekan, bir ulug‘ odamning bolasi chiqar. Juda yosh ekan, yosh ham bo‘lsa, Zulxumorga oshiq ekan, Zulxumor ham unga oshiq ekan. Endi shohim, oshiqqlarni o‘ldirmoq shohlarga ayb bo‘ladi. Yana sizdan tilaymiz: qirq kun muhlat bersangiz, shu bolani zindon qilsak, qirq kundan keyin shu bolani chiqarib so‘rasak:

«E bola, sen o‘zing yosh bola ekansan. Qoraxon podshoning o‘g‘il bolasi yo‘q. Zulxumor oygaga oshiq bo‘libsang, Zulxumor deb shu shaharga kelibsang, Zulxumorga chin oshiq bo‘lsang, otasi Qoraxon podshoning diniga kirsang, lotga iqrorga bo‘lsang, mantotga tobe bo‘lsang, tana xudoga⁷ tag‘i iqrorga bo‘lsang, oftobga⁸ ko‘nsang, otashga bo‘ysunsang, shisha

¹ Ikkalashib.

² Uchlashib.

³ Kufurlashmoq – yomon o‘yga bormoq, yomonlamoq.

⁴ Shobir – 1) sharpa; 2) tovush; 3) javob sadosi. Shobirlashmoq – 1) shovqin solmoq; 2) gaplashmoq.

⁵ Inoq – xonlikda podshoning buyruq va topshiriqlarini joylardagi amaldorlarga yetkazib turuvchi katta amaldor.

⁶ Hukmikush – 1) o‘limga hukm etish; 2) jallod.

⁷ Lot, manot, tana xudo – butparastlar sig‘inadigan but haykallar.

⁸ Oftob – butparastlarning quyosh ma‘budi.

payg‘ambarlarga¹, nuqra choryorlar², qalayi avliyolarga³ iqrор bo‘lsang agar, Zulxumorni senga beramiz, podshoga kuyov o‘g‘il qilamiz», desak. Shu aytganimizga ko‘nsa, yosh bola ekan-ku, ko‘nar, ko‘nsa qizing Zulxumorni shu bolaga berib, kuyov qilib qo‘lingga olsang, ham kuyoving, ham o‘g‘ling bo‘lsa; bizlarning senga ko‘rsatgan maslahatimiz shu, – deb podshosiga ma’qul qildi.

Qoraxon aytdi: – Unday bo‘lsa, yaxshi aytdinglar, juda yaxshi bola bo‘lsa, ko‘nsa ham ko‘nar. Esa, jallodlar so‘yib qo‘ymasin, tezroq borib qo‘lidan olinglar, zindonga solinglar! Lekin Zulxumorni ham urmanglar, so‘kmanglar, bir yo‘llik⁴ olib borib qamang; tag‘i undan boshqa gap chiqib yurmasin, shuni ehtiyot qilinglar, endigi gap shunda, – dedi.

Podshodan bu gaplarni eshitib, chopqillab kelib, bek Ravshanni qirq kunlik qilib zindonga olib bordilar. Zulxumor bechorani ham bir mahkam hovliga olib borib, qizlari bilan, balki jami kanizlari bilan qamab tashladilar. Zulxumorning tevaragiga besh yuz sarboz⁵ qorovul qo‘yib, juda ehtiyot qilib yota berdilar.

Zulxumor oyim bir hovlida qamalib, yo o‘zi, yo qirqin kanizi dalaga chiqolmay qoldi, to‘rasidan nima gap o‘tganini bilmay, xabar ololmay qoldi. Shunda Zulxumor kanizlarini dar-cha teshikdan chiqarib, qorong‘ida bir yerdan bir-ikki lahimchini toptirib kelib, lahimni kovlatib, o‘n to‘qqiz kun deganda zindon labidan chiqdi.

Zindon labidan, to‘rasining ustidan pastga qarab, holi ahvolini so‘rab turu⁶, pastda bek Ravshan yorining kelganini bilib javob berayotir:

– Men zulfimni toblab-toblab o‘rgali,
Ilojim yetmaydi jonim bergali,
Zindonning ichida, to‘ram, bormisan?
Baxti qora yoring keldi ko‘rgali.

¹ Shisha payg‘ambar – butparastlarning shishadan quyilgan ma‘bud haykali.

² Nuqra choryor (kumush choryor) – butparastlar ta‘limotiga sodiq va unga eng yaqin safdoshlarning kumush haykali.

³ Qalayi avliyo – butparastlarning qalaydan quyilgan oddiy ma‘bud haykali.

⁴ Yo‘llik – yo‘la. Bir yo‘llik – bir yo‘la.

⁵ Sarboz – amir, xon qo‘shinining oddiy piyoda askari; askar.

⁶ Turibdi.

– Tor zindonda yotib doim huv dedim,
Kim o‘tsa boshimdan osh ham suv dedim,
Omonat yor, yo‘lay ko‘rma qoshima,
Ajalning otini mindim, chu dedim!

– Sening bilan doimgiday yurgali,
Zolim falak menga shikast bergali,
Zindonning ichida, to‘ram, bormisan?
Zulxumorday yoring keldi ko‘rgali.

– Yov bo‘lsa, qo‘limda yashil tuv¹ edim,
Qo‘rqoq bo‘lsa, «nega uytadi² bu?» – dedim,
Omonat yor, aslo kelma qoshima,
Ajalning otini minib, chu dedim!

– Bir bog‘chada olmamisan, normisan,
Sen ham menday menga intizormisan,
Baxti qora yoring keldi ko‘rgali,
Zindonning ichida, to‘ram, bormisan?

– Savdo tushdi yoshligimdan boshima,
Kim rahm etar ko‘zdan oqqan yoshima,
Ravshan bo‘lsa o‘lgan kishi, bo‘yingdan,
Sen omonat, yo‘lay ko‘rma qoshima.

– Maydon bo‘lsa yo‘lbars bilan shermisan,
Zulxumorni yorim bo‘lsa dermisan,
Zulxumoring yangi keldi ko‘rgali,
Zindonning ichida, to‘ram, bormisan?

– Sen omonat, menga yo‘qdir yorliging,
Mening uchun bekor intizorliging,
Yigirma kun mening umrim qolibdi,
Undan so‘ng bekor-da vafodorliging,
Omonat yor, aslo kelma qoshima!

---

¹ Tuv – tug‘ – bayroq.

² Unday qiladi.

– Yigirma kun sening umring bor bo‘sa¹,
Yigirma kungacha Xumor yor bo‘sa,
Sen ketgan so‘ng bu yoring bekor bo‘sa,
Nima qilar, ayt-chi, vafodor bo‘sa,
Zindoning ichida, to‘ram, bormisan?

– Mening umrim yigirma kun qoladi,
Va‘da tamom bo‘lsa, to‘rang o‘ladi,
Men o‘lganman senga nima qiladi,
Suluv qizsan, yana birov oladi,
Omonat yor, aslo kelma qoshima!

– Mening uchun o‘lib ketsang bayakbor,
Sening uchun o‘lmasmikin Zulxumor,
Bir xotinning eri bitta bo‘lmasmi,
Meni olgan erim – Ravshanday shunqor,
Zindoning ichida, to‘ram, bormisan?

– Ayrilarsan suyib tekkan do‘singdan²,
Harna degan ko‘nglingda havasingdan,
Men o‘lgan so‘ng seni birov oladi,
Olgan vaqtda chiqar-ketar esingdan,
Omonat yor, aslo kelma qoshima!

– Sening husning mening aqlim oladi,
Xulqing ofat, har xayolga soladi,
To‘rasi o‘lgandan Xumor o‘ladi.
Men o‘lsam, mard to‘ram, qanday o‘ladi,
Zindoning ichida, to‘ram, bormisan?

– Suluv qizsan, senga tolib³ ko‘p bo‘lar,
O‘ydan-qirdan necha tusli gap bo‘lar,
Ko‘p gapirsa, shuning o‘zi jup⁴ bo‘lar,
Ravshan o‘lgan kuni g‘ami yo‘q bo‘lar,
Omonat yor, aslo kelma qoshima!

---

¹ Ushbu banddagi bo‘sa so‘zlari bo‘lsa so‘zining shevadagi talaffuzi.

² Do‘stingdan.

³ Talabgor.

⁴ Juff.

– Sen aytasan: Xumor g‘ami yo‘q bo‘lar,
Sensiz Xumor yonib turgan cho‘g‘ bo‘lar,
Sening ishqing oy Xumorga o‘q bo‘lar,
Sensiz yoring g‘ami ortiqroq bo‘lar,
Zindonning ichida, to‘ram, bormisan?

– Men bo‘lmasam, sening qanday g‘aming bor,
Menday tolib sening ming odaming bor,
Ering bo‘lsa, sening nedan kaming bor,
Ravshansiz ham, sening ko‘p hamdaming bor.
Omonat yor, aslo kelma qoshima!

– Mening erim sensan, boshqa er bo‘lmas,
Endi Xumor boshqalarman¹ bir bo‘lmas,
«Ering bo‘lsa, kaming yo‘q», – deb aytda-da,
Sening g‘aming menga mingdan bir bo‘lmas,
Zindonning ichida, to‘ram, bormisan?

– Toza gulsan, oftob tegib so‘lmagin,
Bundan bo‘lay meni izlab kelmagin,
Sening to‘rang o‘lgan kishi, bo‘yingdan,
Keta ber, Xumorjon, yo‘ldan qolmagin,
Omonat yor, yo‘lay berma qoshima!

– Sen so‘lsang, to‘ramjon, Xumor so‘ladi,
Sen bo‘lmasang, Xumor darrov o‘ladi,
Sen tiriksan – Xumor tirik, polvonim,
Seniman² barobar umri to‘ladi,
Zindonning ichida, to‘ram, bormisan?

– Sanam qizsan, qora zulfing tugundi,
To‘rang g‘oyib eranlarga³ sig‘indi,
Mendan qolsang, seni birov oladi-da⁴,
Xumorjon, o‘lmaklik juda qiyindi.
Omonat yor, aslo kelma qoshima!

---

¹ Boshqalar bilan.

² Sen bilan.

³ G‘oyib eranlar – aziz avliyolar.

⁴ Talaffuzda: olatta

– Xumor qizning qora zulfi tuguldi,
Sening uchun qosh-qovog‘i uyuldi,
Sen bo‘lmasang, kim oladi Xumorni,
O‘lgan oson, tirik ayrilmoq qiyindi,
Zindonning ichida, to‘ram, bormisan?

– Men o‘lgan so‘ng senga ne bir er chiqar,
Mendan ziyod necha na‘ra sher chiqar,
Mening uchun xafa bo‘lma, Xumorim,
O‘yin-kulgi, ne bir huzurlar chiqar,
Omonat yor, aslo kelma qoshima!

– Zulxumoring sendan judo bo‘larmi,
Sendan qop¹ birovning yori bo‘larmi,
Yo birovman² o‘yin-kulgi qilarmi,
Xazon urgan gulda hech is bo‘larmi,
Zindonning ichida, to‘ram, bormisan?

– Endi mendan umid uzgin, bo‘yingdan,
Avvalgi va‘dangni buzgin, bo‘yingdan,
Boshqa bilan vatan tuzgin, bo‘yingdan,
Ishratman³ dunyoni kezgin, bo‘yingdan,
Omonat yor, aslo kelma qoshima!

– Vatanim buzildi, ishrat sop bo‘ldi,
Zulxumorning g‘ami qator qoq bo‘ldi,
Zulxumorning endi eri op bo‘ldi,
Zulxumor endi o‘limga bop bo‘ldi,
Zindonning ichida, to‘ram, bormisan?

– Unday dema, omon bo‘lgin, Xumorjon,
Qora qoshi kamon bo‘lgin, Xumorxon,
Bir er qil, shodmon bo‘lgin, Xumorjon,
Ilgarigiday bo‘ston bo‘lgin, Xumorjon,
Omonat yor, aslo kelma qoshima!

---

¹ Qolib.

² Birov bilan.

³ Ishrat bilan.

– Omon edim, sen ham omon bo‘lganda,
Sensiz Xumor holi yomon bo‘lgan-da,
Xumor bo‘ston edi, Ravshan bulbuli,
Oy Xumorga oxir zamon bo‘lgan-da,
Zindonning ichida, to‘ram, bormisan?

– Mening uchun Xumor tortma alamni,
Kuydirmayin senday qoshi-qalamni,
Endi mendan umid uzib er qilgin,
Kim olmaydi senday barno sanamni?
Omonat yor, aslo kelma qoshima!

– Men er qildim, boshqa erim bo‘lmaydi,
Boshqa mardga, to‘ram, ko‘nglim to‘lmaydi,
Menga kerak sening aziz joningdir,
Sen ketsang, Xumor ham sendan qolmaydi.
Zindonning ichida, to‘ram, bormisan?

– Mening uchun jabr qilma joningga,
Falak titrar sening yig‘laganingga,
Davron surgin, Xumorim, makoningga¹,
Rozi bo‘l, kulishib, o‘ynaganingga,
Omonat yor, aslo kelma qoshima!

– Sensiz Xumoroyga davron haromdi,
Sen bo‘lganda Xumoroyga ne g‘amdi?
Sening bilan edi ayshi mudomdi,
Ming marta Xumoring rozi bo‘lgandi.
Zindonning ichida, to‘ram, bormisan?

– Xo‘sh endi, Xumorim endi, xo‘sh endi,
Ko‘p baloga qolgan g‘arib bosh endi,
G‘ariblikda oqdi ko‘zdan yosh endi,
Omon bo‘l, suydigim², qolding, xo‘sh endi.

– Bir bog‘chada olmamidi, normidi,
Mendan o‘zga sening g‘aming yermidi,

---

¹ Makoningda.

² Suydik (suyduk) – suyukli, sevimli.

Bir xabar yuborsam Chambil yurtiga,
Izlab kelguday rahbaring bormidi?

– Foni dunyo barcha quldan o‘tadi,
Darvishlar bo‘yniga solgan po‘tadi,
Xabar qilsang elatimga, bo‘yingdan,
Xabaring uch oyda borib yetadi,
Xon otam kelgancha oltoy o‘tadi;

Yigirma kun qolgan mening muhlatim,
Men o‘lgan so‘ng otam kelib netadi?
Omonat yor, aslo kelma qoshima!

– Sen bandisan, yo‘qdir sabr-u qarorim,
To‘ram deymen, chiqar oh bilan zorim,
Izlab kelar odam sizda bor bo‘lsa,
Shu bugun tong otmay yetsin xabarim.

– Qodir mavlon sening aqling olmasa,
Seni agar bir xayolga solmasa,
Tong otmayin qanday yetar xabarim,
Uchar qush qanotli hayvon bo‘lmasa?

– Sen bandisan, ko‘zda oqqan yoshim bor,
Sening uchun mening ko‘p nolishim bor,
Agar izlab kelar odam bor bo‘lsa,
Xabarchiga mayna degan qushim bor.

– Suluv qizlar kunda ko‘rar oynani,
Orqaga borganlar ko‘rar foydani,
Kelmaklikka menda rahbar topilar,
Unday esa chopson¹ jo‘nat maynani.

Uzoq eldan yaxshi tulpar chopilar,
Yovni ko‘rsa, botir qalqon jomilar²,
Unday bo‘lsa chopson jo‘nat maynani,
Kelmaklikka menda rahbar topilar.

---

¹ Chopson (chopchon) – tez, chaqqon.

² Jomilmoq – o‘ranmoq, yopinmoq. Qalqon jomilmoq – qurol zarbidan badanni saqlash uchun qalqon bilan o‘zini himoya qilmoq.

Otga yo‘l bermaydi tog‘ning o‘rlari,
Jabr qilsa, chiqib otning terlari,
Kelmaklikka menda rahbar topilar,
Ilg‘ab yetar chin turkmanning sherlari.

Qatorda yuk tortar norcha, lo‘klari,
Nor deganning og‘ir bo‘lar yuklari.
Kelmaklikka menda rahbar topilar,
Ilg‘or bo‘p kep qolar turkman beklari.

Dam shu damdir, o‘zga damni dam dema,
Shukur qilgin, davlatingni kam dema,
Kelmaklikka menda rahbar topilar,
Kep qolar yo‘lbarlar, yorim, g‘am yema.

Eshitsa turolmas turkman erlari,
Ilg‘or qilib yetar na‘ra sherlari,
Chin botirlar kelib qolar, bo‘yingdan,
Bek Ravshanning qirqta ajdahorlari...

Otin chopar o‘zbek elning yigiti,
Barining belida keskir po‘lati,
Otning bari yo‘lda qolsa yetolmay,
Ilg‘ab yetar Go‘ro‘g‘lining G‘iroti.

G‘am yema, Xumorjon, rahbar kep qolar,
Shirvon elda ko‘p taloto‘p bo‘p qolar,
Hech bo‘lmasa yetar bobomning oti,
Botirman deganlar qilich yeb qolar.

Qochmoqqa qo‘ymaslar, yo‘li to‘silar,
Poralab-poralab go‘shi o‘silar.
G‘am yema, kep qolar turkman sherlari,
Kep qolsa otangning boshi kesilar.

Ne bir erlar, vo Ravshan, deb kelar-a,
Umid qil, to‘rangni ayrib olar-a,
Xabaringni yubora ber, bo‘yingdan,
Ichkuyarlar kelib qirg‘in solar-a.

Sen maynani tezroq ketkiz, Xumorjon,
Tong otmay Chambilga yetkiz, Xumorjon.
Unday bo'lsa, tezroq jo'nat, bo'yingdan,
Elatimga xabar yetkiz, bo'yingdan.

Zulxumor oyim bechora zor-zor, abri navbahor yig'lab, to'rasining ahvolini ko'rib, ko'ngli qo'rg' oshinday erib, muncha g'am-u g'urbatni ko'rib, yig'lab, to'rasidan javob olib, lahim bilan joyiga keldi.

Zulxumor oyim bechora o'z qo'li bilan bir xatni bitdi, shunday qilib bitdi:

«Hasan mardning o'g'li, xon Dallining joni-dili, oti bek Ravhan, Shirvon mamlakatiga, Qoraxon viloyatiga kelib bandi bo'ldi. Qirq kun muhlat qilib, zindonga soldi. Shu qirq kunning o'n to'qqiz kuni o'tganda shu xat bo'ldi, nomozshomda bitildi. Tong otmay, Chambilbelga, to'ramning eliga yetadi. Nomozi bomdod shu xabar bo'lsa, Ravshanning murabbiylari bo'lsa, kelsa, ayirib olsa. Shu xat tekkandan so'ng yigirmanchi kunida Shirvon shahrining bozori, bozorining o'rtasida dori, shu yerda Ravshanbekning osilib o'ladigan yeri. Agar Ravshanbekning xesh-tabarlari, g'amguzorlari, ichkuyarlari bor bo'lsa, kelib Ravshanbekning gavda-suyagini olib ketsin, deb xat bitildi.»

Xatni mahkam qildi; o'rab berkitib, bir narsa zarar qilmasday, yog'in-yomg'ir bo'lsa o'chmasday qildi. Shu xatni mayna qushning bo'yniga mahkam boylab, berkitib, tushib qolmasday qilib, maynaga necha bir so'zlarni tayin qilib, mayna jonivor ham oqshom uchmoqqa g'ayrat taraddud qilayotir.

Jonivor mayna Chambilbelga, Yovmitning eliga Ravshanbekdan elchi bo'lib borayotir. Zulxumor maynasiga: «E jonivor, mening boshimga mushkuldan mushkul ish tushib qoldi, aqlim shoshib qoldi. Shunday kunda sen yarasang, men ham bergan tuzimga, ko'pmi-ozmi rozi bo'laman qancha xizmatima. E jonivor, agar omon-eson Chambil borsang, shu xabarni omon-eson yetkazgin. Agar shulardan birov-ikov kelib, to'ramni o'l-may ayirib olar zamon bo'lsa, undan keyin seni men jonim bilan

barobar ko‘raman, tepamga ko‘taraman», – deb maynasiga ko‘p so‘zlarni aytayotir, qayta-qayta tayin qilayotir: «Mabodo yo‘lda lochin, bahrin duchor kelmasin, shu mehnatim zoye bo‘lmasin, zindonda yotgan mard nobud bo‘lmasin, shu ish oro yo‘lda qolmasin».

Ziyrak mayna Zulxumor oyimning aytgan so‘zlarini ko‘p takror bilib turibdi.

– E jonivor mayna! Ish qichov¹, qofiya tang: tag‘i adashib boshqa elga ketma! Agar omon-eson Chambilbelga borsang, mard to‘ramning xabarini bersang, ishni bitkazib kelgaysan, meni o‘zingdan xushnud qilgaysan, e jonivor, vafodor, – deb Zulxumor bechora maynasiga elanib, bir necha so‘zlarni aytdi.

Zulxumorning so‘zlarini mayna aql bilan xo‘p eshitib oldi.

Zulxumor oyim maynani osmonga uchirib, dod deb, far-yod deb, «Jonivor! To‘ramning xon Dalli enasiga, ikki pari enasiga salom degin», – deb zor-zor yig‘lab, maynasiga aytgan so‘zi:

Oqar ko‘zdan qonli yoshim,
Cho‘h savdog² qolgan boshim,
Arzim eshit, mayna qushim,
Bor, Chambilning xoni kelsin,
Yovmitning beklari kelsin!

Dushman olgan tegra-doshim,
Xasim³ bo‘lib tengi to‘shim,
So‘zim eshit, mayna qushim,
Bor, Chambilning xoni kelsin,
Yovmitning erlari kelsin!

Yig‘lamoqlik mening ishim,
Holim so‘rar yo‘qdir kishim,
Arzim eshit, mayna qushim,

---

¹ Qichov – qistov, qistalang.

² Ko‘p tashvishga.

³ Xasim (xasm) – dushman.

Bor, Chambilning xoni kelsin,
Yovmitning sherlari kelsin!

Qattiq bo'ldi mening ishim,
Kun-kundan-ortar-koyishim,
Arzim eshit, mayna qushim,
Bor, Chambilning xoni kelsin,
Yovmitning beklari kelsin!

Bu dardimning davosiga,
Baland tog'ning havosiga,
Arzimni yetkaz, maynajon,
Mard to'ramning bobosiga,
Bor, Chambilning xoni kelsin,
Yovmitning beklari kelsin!

Belda zarli po'tasiga,
Qilgan ishning xatosiga,
Arzimni yetkaz, maynajon,
Mard to'ramning otasiga,
Bor, Chambilning xoni kelsin,
Yovmitning sirtloni¹ kelsin!

Kuygan kulbaxonasiga,
Joni chiqqan tanasiga,
Arzimni aytgin, maynajon,
Ikki pari enasiga,
Bor, Chambilning xoni kelsin,
Yovmitning sirtloni kelsin!

Yetgan gavhar donasiga,
Ayab boqqan panosiga,
Arzimni yetkiz, maynajon,
Xon Dalliday enasiga.
Bor, Chambilning xoni kelsin, maynajon!
Yovmitning sirtloni kelsin!

---

¹ Sirtlon – eng kuchli bahaybat afsonaviy it, bo'ringing katta bir turi. Qo'rqmas, botir (ko'chma ma'noda).

Borgin Chambil elatiga,
To‘ramning mamlakatiga,
Bir arzim bor, aytgin, mayna,
Qirq yigit azamatiga,
Bor, Chambilning xoni kelsin,
Yovmitning sirtloni kelsin!

Qatorda nor-lo‘klariga,
Satta og‘ir yuklariga,
Arzimni aytgin, maynajon,
Yovmit elning beklariga.
Bor, Chambilning xoni kelsin,
Yovmitning sirtloni kelsin!

Yetgan gavhar parasiga,
Bandi baxti qorasiga,
Arzimni yetkiz, maynajon,
Bek to‘ramning jo‘rasiga,
Bor, Chambilning xoni kelsin,
Yovmitning sirtloni kelsin!

Yo‘q savdo tushdi boshiga,
Hech kimi yo‘qdir qoshiga,
Arzimni yetkiz, maynajon,
To‘ramning qarindoshiga,
Bor, Chambilning xoni kelsin,
Yovmitning sirtloni kelsin!

Qanotingga to‘kkin kuching,
Yo‘llarda ko‘rmasin lochin,
Mushtiparman, mening uchun,
Chohda yotgan begim uchun, Bor,
Chambilning xoni kelsin,
Yovmitning sirtloni kelsin!

Bandi to‘ram rahmin etgin,
Yo‘lning tanobini tortgin,
Tong otmay Chambilga yetgin,

To‘ram qavm-u qarindoshin,
Tong otmayin xabar etgin,
Bor, Chambilning xoni kelsin-
Yovmitning polvoni kelsin!

–Jonivor Chambilbelga sog‘-salomat bor, deb qo‘yib yu-
bordi. Mayna Chambil qayoqdasan, deb osmonga chiqib ketdi.
Zulxumor zor-zor yig‘lab qola berdi. Ana maynadan eshiting,
mayna uchib borayotir.

Quloq soling turli-tuman na‘maga,
Kim rahm etmas Ravshanbekday bolaga;
Namozshomda parvoz aylab shu mayna,
Esli mayna chiqib ketdi havoga.

Borayotir elchi bo‘lib davoga,
So‘z aytsa bo‘larmi bodi saboga¹,
Uchib chiqib Zulxumorning qo‘lidan,
Esli mayna chiqib ketdi havoga.

Bulbul oshna bo‘lar bog‘ning guliga,
Iqbol bersin bek Ravshanning o‘ziga,
Kuysin o‘lim, kim chidaydi hiliga²,
Quloq soling suxanvarning tiliga.
Borayotir obro‘ ber deb havolab,
Elchi bo‘lib jonivor Chambil eliga.

Jonvor havolab balandga oladi,
Shirvon eli ancha uzoq qoladi.
Qorong‘ida parvoz aylab shu mayna,
Chambilbelga elchi bo‘lib keladi.

Jonvor mayna g‘ayrat qilib uchadi,
Jonvor mayna qichagandan qichadi,
Havolab boradi ko‘kning yuziga,
Hech ne ko‘rinmaydi qora kechadi.

---

¹ Tonggi shamol.

² Hil – o‘t, olov.

Parvoz qip qanotin mayna ochadi,
Jonvor mayna suvdaiy terin sochadi,
Elchi bo'lgan mayna Chambil eliga
Yetsam deydi, qorong'ida uchadi.

Ko'rinmaydi qorong'ida hech narsa,
Chambilni tasmollab jonvor uchadi,
Parvoz qilar goh balandda, pastadir,
Bir xil ishlar bo'lar asta-astadi.

Yetsam deydi tong otmayin Chambilga,
Jonvor mayna yana g'ayratman qistadi.
Esli mayna uchmoqlikka ustadi,
Elchi bo'lib Chambilbelni istadi.
Tong otmayin yetsam deydi Chambilga,
Jonvor mayna yana g'ayratman qistadi.

Bir qush yetmagaydi [uni] quvalab,
Borayotir osmon bilan havolab,
Yetsam deydi tong otmayin Chambilga,
Jonvor mayna tasmol bilan chamalab.

Jonvor shu mayna qistab xezlaydi,
O'zini uchmoqqa jonvor sozlaydi.
Tomosha qing haqiqatli maynaga,
Yetsam deydi, Chambilbelni izlaydi.

Jonvor mayna unutgandir o'zini,
Chambil qarab tikkan ikki ko'zini,
Qorong'ida jonvor mayna uchadi,
Haqlayman deb Zulxumorning tuzini.

Shod qilmoqchi Qoraxonning qizini,
Esidan chiqarmay aytgan so'zini,
Kelayotir elchi bo'lib Chambilga,
Haqlayman deb Zulxumorning tuzini.

Mergan otar suvsiz cho‘lning g‘ozini,
Kim ko‘tarmas sanam yorning nozini,
Elchi bo‘lib kelayotir Chambilga,
Haqlayman deb Zulxumorning tuzini.

Ko‘rsam deydi Zulxumorning yuzini,
Surma qilsam deydi bosgan izini,
Shu bo‘z mayna haqlamoqchi tuzini,
Chambilbelga elchi qildi o‘zini.

Zulxumorga aytgan mayna rozini,
Nima sir eshitsa, ko‘pi-ozini,
Quvontirsa Qoraxonning qizini,
Chambilbelga elchi qildi o‘zini,
Qabul qildi egasining so‘zini,
Haqladi shu mayna yegan tuzini.

Necha-necha bandargohdan¹ o‘tsam deb,
Xatarli yerlardan o‘tib ketsam deb,
«Elchiga o‘lim yo‘q, egam, sog‘ qilgin»,
Omon-eson Chambilbelga yetsam deb.

Jonvor mayna yozibdi qanotini,
Chiqarib Xumoroyning hojatini,
Chambilbelni ko‘zlab uchib boradi,
Yetkizsam deb uning omonatini.

Kinga aytsin ko‘ngildagi dodini,
Ko‘rsam deydi Chambil viloyatini,
Jonvor mayna sarf aylab g‘ayratini,
Yetkizsam deb Zulxumorning xatini.

Jonvor shu mayna g‘ayrat qiladi,
Havolab o‘zini ko‘kka oladi,
Qistov ishga yaragandir shu mayna,
Tusmollab Chambilni izlab keladi.

---

¹ Bandargoh – cho‘l, dasht va tog‘li yerlarda qo‘nib o‘tiladigan joy.

Mabodo adashib, keyin qolmay deb,
Jonvor yulduzni nishon oladi.
Havolab, balandga olib o'zini,
Tusmollab o'zini yo'lga soladi.

Fahmdan, taxmindan ko'p ham bor edi,
Zulxumorga juda xizmatkor edi,
Qorong'ida qattiq qistab shu mayna,
Jonvor mayna uzoq uchib, horidi.

Qorli tog'da qalin bitgan archadi,
Boyvachchalar kiygan to'ni parchadi,
Juda qattiq g'ayrat qildi uzoqqa,
Jonvor uzoq uchib juda charchadi.

G'ayrat qildi jonvor mayna qo'nmay deb,
Uchgan bilan Chambil yetmay qo'ymay, deb,
Parvoz qilib baland olib boradi:
Baland tog'ning bellariga tegmay deb.

Oldi o'r kelganda og'ir oshadi,
Baland tog' kelganda mayna shoshadi,
Qanoti bo'isa ham jonvor charchadi,
Baland uchaman deb pastga tushadi.

Yer bag'irlab ucha berdi shu mayna,
Shirin jondan kecha berdi shu mayna,
G'ayrat bilan qistab ketib boradi,
Pardan terin socha berdi shu mayna...

Ucha-ucha jonvor holi qolmadi,
Biror dam bir yerda orom olmadi,
Tong otmay Chambilga mayna yetsam deb,
Dam olay deb aslo ko'ngil qilmadi.

Yetmay qo'nmasman deb Chambilbeliga,
Yetsam deydi Ravshanbekning eliga,

Borayotir g'ayrat qilib shu mayna,
Yetmay qo'yamayman deb Chambilbeliga.

Maynada uchardan armon qolmadi,
Qorong'ida uni hech kim bilmadi,
G'ayrat qilib ucha berdi shu mayna,
Hech yerda jonvor damin olmadi.

Beklar minar bedov otning sarasin,
Yaxshi tulpar uzoq yo'lga yarasin,
Qichay berdi jonvor mayna g'ayratman,
Sahar vaqti oldi Chambil qorasin.

Ot chopilar baland tog'ning pastiga,
Quloq soling gapimning payvastiga,
Sahar bordi mayna Chambilbeliga,
Borib qo'ndi bir hovlining ustiga.

Uchmoqdan maynada armon qolmadi,
Biror yerda mayna damin olmadi,
Borib qo'ndi bir hovlining ustiga,
Har paridan chakillab ter tomadi.

Mayna bir hovlining peshtoqiga qo'ndi, har paridan chakillab suv tomayotir. Chir atrofiga qarang: «Hasanning hovlisi qayoqda ekan», – deb zehn qo'yib, taxminlab o'tirdi. Endi gapni Hasan marddan eshiting.

Hasan mard Ravshanbek o'g'lini darvozabon do'stining oldida ko'rib, oq fotiha berib qolib edi. Kech bo'ldi, uyg'a bordi.

Xon Dalli:

– Ravshanxon nimaga kelmadi ekan, – deyberdi.

Hasanxon aytdi:

– E yorim, sevgilim, obod ro'zg'orim! Bek Ravshan katta ishni qilib, senga kelin izlab, o'zini sozlab, Shirvon mam-lakatiga, Qoraxon podshoning yurtiga, Qoraxonning qizi Zulxumorni izlab ketdi, – deb bo'igan voqeani bir-bir aytib bayon qildi.

Xon Dalli bu so'zlarni eshitib, yuragida tim toqati

qolmay, eri – mard Hasanga qarab:

– Seni xudo urgand ekan, qibladan tovir turgan ekan, sen miyangni yeb qo‘yibsan. Hali u dalaga chiqqan bola bo‘lmasa, loaqal, bozorga borgan bo‘lmasa, senga nima balo bo‘ldi, ko‘zing bo‘zarib qola bergancha bu yerga qaytarib olib kelsang bo‘lmasmi? Agar Ravshanbek qaytmasa, o‘zing birga borsang bo‘lmasmidi? Bu nima degan so‘zing menga?! U endi qayoqqa adashib ketdi?! Shirvon qayoqqa, Qoraxon podshoning yurti, uning Zulxumor qizi qayoqda? – deb erini ko‘p urishib, shundan beri eri bilan gaplashmas edi.

Ana endi sahar vaqti xon Dalli yolg‘iz bolasi, ko‘zining oqi-qorasi, umrining mevasi, ko‘ngil havasi, Ravshan bolasini sog‘inib dalaga chiqib bora turib:

«Voy Ravshan», – dedi.

Buni jonivor mayna eshitib, shul ayol xon Dalli, Ravshanbekning enasi ekanligini bilib, bir qaqirlab, juda qattiq sayradi.

Buni xon Dalli eshitib, yuragi qaynab, maynaga qarab, bolasini so‘rab, bir so‘z deb turu¹:

Sahar vaqti, mayna, gulday jaynading,
Osoyishta tanda jonim qiynading,
Hayron qoldim dovushingdan, maynajon,
Ne sababdan, mayna, bunday sayrading?

Sen bunday sayraysan, jonim olasan,
Meni endi har xayolga solasan,
Ne sababdan, mayna, bunday sayrading,
Joningni achitib dovush qilasan?

Bu sayroving meni qildi sargardon,
Omon bo‘lsin qayda bo‘lsa Ravshanjon!
Yomon xabar opkelganday, maynajon,
Ne sababdan joning qiynab sayraysan?

---

¹ Turibdi.

Kuymasin hech kimning kulbaxonasi,
Sarg'aymasin g'amdan gulday tanasi,
Yomon xabar opkelganday sayraysan,
Men bo'laman bek Ravshanning enasi!

Mayna, senga birov xabar qildimi,
Sening bunday sayroving ko'p bo'ldimi,
Kashal ketgan mening bolam o'ldimi,
Men bebaxtning kuni oxir borimi?

Xon Dallining kuni to'lgan o'xshaydi,
Yig'layin, qiyomat bo'lgan o'xshaydi,
Ochilganda gulim so'lgan o'xshaydi,
Shu mayna xabarga kelgan o'xshaydi.

Mana dunyong bari yolg'on o'xshaydi,
Judolikni menga solgan o'xshaydi,
Bek Ravshandan xabar kelgan o'xshaydi,
Mana mayna elchi bo'lgan o'xshaydi.

Dallining ajali yetgan o'xshaydi,
Esankirab, esi ketgan o'xshaydi,
Dallining hisobi yitgan¹ o'xshaydi,
Qo'lidan davroni ketgan o'xshaydi.

Dod deb yig'lar yo'qlab gavhar donasin,
Kuygan qullar aytar tasbih sanosin,
Esli mayna aniqladi, fahmladi,
Xo'p tanidi bek Ravshanning enasin.

Jonvor shu mayna joyidan uchdi,
Baland uchdi-da, pastroqqa tushdi,
Qanot yozib uchib jonvor, yoronlar,
Parvoz qilib xon Dalliga yetishdi.

---

¹ Yitmoq – yo'qotmoq.

Bulbul oshna bo‘lar bog‘ning guliga,
Mayna yetdi talab qilgan eliga;
O‘tirgan joyidan uchib shu mayna,
Kelib qo‘ndi xon Dallining qo‘liga.

Xon Dalli qarasa, qushning dodi bor,
Ko‘p uzoqdan qistagan holati bor,
Xon Dalli qo‘liga olib qarasa,
Maynaning bo‘ynida arza xati bor.

Xon Dalliga toza bo‘ldi qiyomat,
Vo bolam, deb qilib qayg‘u-nadomat,
Tavof qilib, siypab jonvor maynani:
Jonvor, bek Ravshan bormi salomat?

Jonvor, Ravshanni o‘zing ko‘rdingmi,
Bek Ravshandan menga xabar berdingmi,
Jonvor mayna, Ravshan bormi salomat,
Bek Ravshanman¹ gaplashdingmi, ko‘rdingmi?

Vo bolam, deb na‘ra tortib yig‘ladi,
Bebaxt Dalli tinmay nolish qiladi,
Hay attang, qiyomat bo‘lgan ekandi,
Mayna nega elchi bo‘lib keladi?

Savdo tushdi xon Dallining boshiga,
Yoqasi ho‘l ko‘zdan oqqan yoshiga,
Vo bolam, deb uvvos tortib xon Dalli,
Bo‘zlab bordi to‘rasining qoshiga.

Xizmatkorlar xon oldidan joy oldi,
Banda degan – fikr, vasvas xayoldi,
Xon Dallining yig‘laganin eshitib,
Yo pirim deb Hasan polvon o‘yondi².

---

¹ Ravshan bilan.

² Uyg‘ondi.

Necha soat o'tar tuqqan oyidan,
Mard yigitlar qaytarmikan ra'yidan,
Suyar yorin yig'laganin eshitib,
O'yonib¹ Hasan mard turdi joyidan.

Qarasa, Dallining ko'zda yoshi bor,
Bolam, deydi, yig'lagan nolishi bor,
Vo bolam, deb o'zin urib yig'laydi,
Dallining qo'lida bitta qushi bor.

Vo Ravshan, der, sening uchun o'ldim, der,
Armon bilan sen uldan² ayrildim, der
Voy-voy, deydi, o'zin urib bo'zlaydi,
Ketganingni, bolam, bilmay qoldim, der.

Dalli yig'lar: — Qavmim yo'q ham xeshim yo'q,
Bu Chambilda mening teng-u to'shim yo'q,
Sendan boshqa bir murabbiy kishim yo'q,
Ravshandan boshqaga mening ishim yo'q.

Mening bolam toza nodon bolami,
Enasiga shunday o'tlar solami,
Ravshan agar omon-eson bor bo'lsa,
Menga mayna elchi bo'lib kelami?

Maynani yuborgan Ravshanday polvon,
Yig'lay-yig'lay enang bo'ldi sargardon,
Sendan nima kunlar o'tdi bilmayman,
Kishining yurtida qolding, Ravshanjon!

Ne sababdan xat yubording, chirog'im,
Qani senga xon Dalliday mehribon!
Sening ichkuyaring bormi Shirvonda?
Otang o'lsin urib yotar osh ham non.

---

¹ Uyg'onib.

² O'g'lidan.

Hay attang-a, uzoq ekan orasi,
Uzoq yurtda qolding, bolam Ravshanjon!
Ne sababdan xat yubording, nodonim,
Bu xatingda nima deding, bolamjon,
Enang o'lsin, ne qilarin bilmaydi,
Ravshanjon der, Ravshanjon der, Ravshanjon!

Shunda mard yigit hovliqmaydi, lekin «Yolg'iz bola yovdan yomon», o'zi ham xavotirda, ne qilarini bilmay yurib edi. Xon Dallini bunday bezovta ko'rib, bola qanday narsa, mard Hasan ham yig'lay berdi. Mayiblarday ingranib, yuragi olovday yonib, yolg'iz farzandining o'tiga tutoqib, ikki ko'zidan yoshi oqib, aqlidan adashib, nima derini bilmay, aqli shoshib, yolg'iz bolaning o'tiga pishib, yig'lab, yorining oldiga kelib, qaddi buki-lib, ko'zining yoshi to'kilib, xon Dalliday yoriga qarab, nima bo'ldi deb so'rab, bir so'z aytayotipti:

Kuyganlarga dod bilan oh-voy berdi,
Bu ishingga Hasan aqlin boy berdi,
Ne sababdan zor yig'laysan, bo'yingdan,
Chopson gapir, ne alomat ro'y berdi?

Sevar yorim, senga bir gap bo'ldimi,
Shirvon eldan yo bir xabar keldimi,
Ne bo'ldi, g'amxona ko'ngling buzildi,
Kashal ketgan yolg'iz bolam o'ldimi?

Nargas-nargas xumor ko'zlar suzildi,
Sen yig'lading, jonim tandan uzildi,
Saylangan sevdigim, nozim, ne bo'ldi,
Ne bo'ldi, g'amxona ko'ngling buzildi?

Sen yig'lading, menda toqat qolmadi,
Jonimda, xon Dalli, rohat qolmadi,
Ne bo'ldi, g'amxona ko'ngling buzildi?
Gapirgin, bo'yingdan, holat qolmadi.

Gapirgin, bo'yingdan, men ham bilayin,
Bir bolam, deb yo shu yo'lda o'layin.
Ne sababdan zor yig'laysan, bo'yingdan?
Kuchim yetsa, ilojini qilayin.

Ravshan desa, mening bag'rim ezilar,
U bo'lmasa, mening uyim buzilar.
Chopson gapir, nega bunday yig'laysan?
Sen yig'lasang, jonim tandan uzilar.

Bilmayman Ravshandan xabar keldimi,
Shirvon ketgan yolg'iz bolam o'ldimi,
Ne sababdan bunday qaqshab yig'laysan,
Senga biror yomon xabar bo'ldimi?

Menga bildir, menda toqat qolmadi,
Jonimda, bo'yingdan, rohat qolmadi,
Ne sababdan bunday qattiq yig'lading?
Aytsang-chi, xon Dalli, fursat qolmadi.

Men bilmayman shirin jonning do'sini,
Dalli, mendan yashirasan nesini?
Nima bo'lsa, bildirsang-chi, bo'yingdan?
Bunday yig'lab, olding to'rang esini.

Hasan kuygan bolasining o'tiga,
Chidamaydi xon Dalli faryodiga.
Nima xabar bo'lsa, menga aytsang-chi,
Men chopson jo'nayin Shirvon yurtiga.

Bo'yingdan, bildirib so'ngra bo'zlagin,
O'zing pastda, baland yerni ko'zlagin,
Ne gap bo'lsa, bildirsang-chi, bo'yingdan,
Bo'lgan gapni bir-bir menga so'zlagin!

Xon Dalli Hasan mardning bu so'zini eshitib, dod deb:
– Menga sen qilaringni qilgansan, Ravshanday go'dak

bolani jo'natib yuborgansan, sening iching achiydimi? Iching achisa, shunday qilarmiding, senga Ravshan nima qilib edi? Sening Ravshanxonda ololmay yurgan o'ching bor ekan! Ana endi ko'nglingdagi bo'ldi. Ravshan endi sob bo'ldi. Chambil senga, jovlik o'zingga qoldi, – deb avval-avval urishib, so'ng chiday olmay. – Voy Ravshan, – deb yig'layotir. Mard Hasan bechora nima derini bilmay turibdi.

Shunda xon Dalli bechora yuragi yonib, eriga qarab, nima qilasan, – deb so'rab, bir so'z dedi:

Shirvonning elidan xabar kelibdi,
Volloh a'lam Ravshan bandi bo'libdi,
Vallamatim, quloq solgin, aytayin,
Elchi bo'lib bitta mayna kelibdi.

Maynaning bo'ynida tugun xati bor,
Ravshanday bolaning qilgan dodi bor,
Volloh a'lam Ravshan bandi bo'libdi,
O'ldim degan bek Ravshanning oti bor.

Endi sening toza guling so'lgandi,
Men Dalliga kun qiyomat bo'lgandi,
Shu mayna kelibdi bolang Ravshandan,
Quruq emas, bir xabarga kelgandi.

Quloq solgin xon Dallining tiliga,
O'zi musofirdir Chambil eliga,
Shirvondan shu mayna – elchi kelibdi, –
Dedi-da, maynani berdi qo'liga.

Hasan ochib o'qib ko'rdi xatini,
O'ldim degan bek Ravshanning dodini,
Hay attang, deb yig'lay berdi mard Hasan,
Xatda o'qib bolasining otini.

Ana endi Hasanxon xatni o'qib ko'rsa, xatda aytibdi:
«Ravshanbekni qirq kunlik bandi qilib zindonga soldi, qirq kun-

dan so'ng dorga osmoqchi, boshini kesmoqchi, go'shtini poralab o'smoqchi. Zindon qilgandan so'ng Zulxumor oyimni ham bir hovliga qamab, besh yuz soqchi qo'yib, dalaga chiqarmay qo'ydi. Zulxumor axiri chidayolmay, bir lahimchini topib, hovlining ichida lahim urib, zindon boshidan chiqdi. Yigirma kun o'tganda zindonda gaplashib, shu maynani yigirmanchi oqshomda uchirdik. Agar shu yigirma kunning ichida kelgan odam bo'lsa, Ravshanni ko'rib qoladi, bo'lmasa yo'q. Yigirma birlamchi kuni Shirvonning bozori, bozorning o'rtasida dori, shu yerda Ravshanning osilib o'ladigan yeri. Agar Ravshanda umidi bor odami bo'lsa, Ravshanbekning gavda-suyagini yig'ib olib ketsin», – debdi.

Ana endi mard Hasan: «Hay, attang, hay attang», – deb soniga urib yig'lay berdi.

Shunda xon Dalli: – Nega yig'laysan? Ertaroq jo'nasangchi, tezroq Shirvonga yetsangchi, Ravshanxonni ayirib oluvning fikrini qil! – dedi.

Hasan mard boshini chayqab yig'laydi, bir so'z aytadi:

Uchayin desam qanotim bo'lmasa,
Turmoqqa sabr-u toqatim bo'lmasa,
Yigirma kun kalta, qopti muhlati,
Hay attang, bormoqqa otim bo'lmasa.

– So'ragali Chambilday elating bor,
Kam emassan arkon davlating bor,
«Otim yo'q», – deb qalay aytding, e nomard,
«Ot yo'q», – deysan, tabla to'lgan oting bor!

– Parilar maskani Ko'hiqofidir,
Suv tubida yurgan odamobidir,
Bu qichovga bu otlaring bo'lmaydi,
Tulpar emas, buning bari yobidir¹.

– Kuygan qulmiz, gapni gapga ulayik,
Ravshan deb tinmasdan nolish qilayik,

¹ Yobi (jobi) – hatto yurishga ham tuzuk quruq yaramaydigan oddiy, xashaki ot.

Bu qichovga yaramasa boshqa ot,
Jur, esa otangning otin tilayik.

– Bilmaysan, ahvolim qanday bo‘ladi,
Taqotim yo‘q, yurak-bag‘rim yonadi,
Borgan bilan otam bermas otini,
Bo‘yingdan, aytganman so‘zing o‘ladi.

– Ravshan holin Go‘ro‘g‘liga aytayik,
Yolborayik, G‘irotini so‘rayik,
Shu mavridga bermasa-chi otini,
Chambilbelda nimang qolar, e nomard,
Qo‘l ushlab Vayanganga ketayik.

Hasanxon polvon o‘zi yolg‘iz bolasining o‘tiga kuyib turib edi, tirikchilik joniga tegib turibdi edi, o‘zi o‘ziga aytdi: «Shuni xotin yaxshi aytdi, xon Dallining shu so‘zi to‘g‘ri so‘z. Mening ko‘zimning oq-u qorasi yolg‘iz bir bolam bor ekan, bu Chambilda ekkanim-tikkanim yo‘q. Endi shu mavridga otam otini bermasa, hayt, deyin-da, Vayanganga ketayin», – deb belini ikki yerdan boylab, mayiblarday ingranib, xon Dalli bilan ikkovi voy bolam, deb zorzoriyig‘labborayotipti.

Go‘ro‘g‘libek tahorat qilmoq uchun dalaga chiqqan ekan, qulog‘iga bir odamning «voy bolam», degan dovushi yetdi, lekin dovush zo‘r dovush.

Go‘ro‘g‘libek:

«Vo ajab, sahar vaqtida bolasi o‘lgan kim bo‘ldi?» – deb shunday qarasa, joniga o‘lchab barobar ko‘rib yurgan mard Hasan o‘g‘li, qavatida oy ko‘rmagan xon Dalli kelini dod deb, voy-voylab kelayotir. Buni ko‘rib, hushi uchib, yig‘lab borayotgan bolasi bilan ko‘rishib, mayiblarday ingranib, Ravshanbekning o‘tiga yonib, Hasanxon o‘g‘liga bir so‘z dedi:

Oh urding, g‘amxona ko‘nglim buzildi,
Hasratingdan yurak-bag‘rim ezildi,
Hasan bolam, Dalli kelin, ne bo‘ldi,
Ne bo‘ldi, g‘amxona ko‘ngling buzildi?

So‘ylagin, mard Hasan, bir gap bo‘ldimi,
Ravshanning xabari senga keldimi,
Hasan bolam, Dalli kelin, ne bo‘ldi,
Bolam deysan, nodon Ravshan o‘ldimi?

So‘rarga, farzandim, darmon bo‘lmadi,
Sen yig‘lading, menda toqat qolmadi,
Vo bolam, deb zor yig‘laysan, Hasanxon,
Bek Go‘ro‘g‘li nega burun o‘lmadi.

Sen eding Go‘ro‘g‘libekning quvvati,
Ravshan edi ko‘ngil to‘qi, madadi,
Nima bo‘ldi, vo bolam, deb yig‘laysan.
Ravshandan ne so‘z bor, Chambilning mardi?

Sen yig‘lading, yurak oshday qaynadi,
Osoyishta tanda jonim qiynadi.
Ne xabar, ne so‘z bo‘libdi, Hasanxon?
Vo bolam der, Hasan, nega buytadi¹?

Aytolmaydi polvon Hasan dodini,
Qo‘liga berdi bek Ravshanning xatini,
Bir-bir aytib Go‘ro‘g‘liga bildirdi,
Go‘ro‘g‘li buyurdi G‘irko‘k otini.

Bor, Hasanxon, G‘irko‘kni egarla, – dey berdi. Hasanxon polvon chopib borib tosh tabladan G‘irko‘kni egarlab, yuganlab, olib keldi. Unga dovur Go‘ro‘g‘libek namozini shu yerda o‘qib oldi.

Jami yov-yarog‘ini parilarga buyurdi:

– Olib kelib xurjunga sol, – dedi.

Shunda parilar Dallini o‘rtaga olib turibdi.

Go‘ro‘g‘libek: – Bismillo, ollohu akbar, – deb uzangiga oyog‘ini qo‘yib, otiga minib, parilarga aytdi:

– O‘ parilar! Men endi Shirvonga ketdim, sizlar xolis duoda yod qilib turinglar! – deb bir necha gapni shoshib, surunib, tayinlab, jo‘namoqchi bo‘ldi. Parilar Go‘ro‘g‘libekning bu ishiga

---

¹ Bunday qiladi.

hayron bo'ldi. Hasan mard ham indayolmay qoldi.

Go'ro'g'libekning yori – Og'a Yunus pari, Misqol pari xatdagi gaplarni o'qib, va'dadan yigirma kun qolganini bilib, Misqol pari kelib, Go'ro'g'libekning jiloviga tarmasha ketdi.

Aytdi: – E vallamat, otingdan tush, G'irotni Hasanga ber; otni minsin, o'zi borsin, bearmon bo'lsin. Sen ketsang, Hasan qolsa, omon-eson olib kelsang, xo'b yaxshi; muhlat yomon yaqin qolibdi, agar yetolmasang, Hasanga ko'p yomon bo'ladi, oda bo'lmas armon bo'ladi. U, yo'q, bir yetolmay qolsa ham, bearmon bo'ladi.

Hasanning boshiga bo'pti qiyomat,
Vo bolam, deb tortar qayg'u-nadomat,
Otdan tush, otingni bergin, vallamat,
Bolasi o'lib, bag'ri kuygan Hasan mard.

Omonat, vallamat, odamning joni,
O'lmasa, shuncha xalq hammasi qani?
Sen otni o'ziga bersang, vallamat,
Qolmasin-da mard Hasanning armoni.

Maydon-maydon beklar otin yelmasmi,
Mard o'g'lonlar o'ynamasmi, kulmasmi,
Yigirma kun buning qopti muhlati,
Sen borguncha lodon¹ Ravshan o'lmasmi,
Agar bir gap bo'lsa, qolsang yetolmay,
Hasanning ko'ngliga bir gap kelmasmi?

Yetolmasang bu muddatga, vallamat,
«Otam otin qichamagan», demasmi?!
Otdan tush, otingni bergin, vallamat,
Bolasi o'lib, bag'ri kuygan Hasan mard.

Vo bolam, deb yo'lda bo'lsin sargardon,
Bu Chambilda turolmaydi Hasanxon.

---

¹ Lodon – voyaga yetmagan yosh bola.

Otni bersang, yetolmasa yo'llarda,
Shunchaki xon Hasan bo'lar bearmon.

Otdan tush, otingni bergin, vallamat,
Bolasi o'lib, bag'ri kuygan Hasan mard.

Quloq solgin oy Misqolning so'ziga,
Jimma-jimma yoshi to'lgan ko'ziga.

Iqbol bersin bek Ravshanday qo'ziga,
Qichab yetsin, Hasan bo'lsin bearmon.
Vallamat, otingni bergin o'ziga...

Otdan tush, otingni bergin, vallamat,
Bolasi o'lib, bag'ri kuygan Hasan mard.

Otingni ber, o'zi borsin, qolmasin,
Bunda qop¹ Hasan armonli bo'lmasin,
Yetmay qolsang shu xonada, vallamat,
«Otam otin qichamagan», – demasin,
O'ziga ber, yetmasa ham, bearmon,
Bolamning ko'nglida armon qolmasin.

Omon-eson olib kelsin Ravshanni,
Mard Hasanda so'nggi armon bo'lmasin.

Otdan tush, otingni bergin, vallamat,
Bolasi o'lib, bag'ri kuygan Hasan mard.

Yovmit deydi o'sgan mamlakatingni,
Turkman elda shahanshoh der zotingni,
Bu xonada sen qilma g'ayratingni,
Hasanning o'ziga bergin otingni.

Otdan tush, o'ziga bergin, vallamat,
Bolasi o'lib, bag'ri kuygan Hasan mard.

---

¹ Qolib.

Ravshanning ustida ko‘p ekan xatar,
Mard Hasanning ko‘ngli yig‘lovman o‘tar,
Xon Hasanning o‘zi jonini sotar,
O‘zi borsa, armon qolmas ko‘nglida,
Sen qo‘ygin, Hasanxon borsin bu safar.

Otdan tush, otingni bergin, vallamat,
Bolasi o‘lib, bag‘ri kuygan Hasan mard.

Mard Hasanning o‘zi borsin, qolmasin,
Hasanxonning ichi g‘amga to‘lmasin,
Bu yerda mard Hasan g‘amman¹ o‘lmasin,
O‘zi borsin-da, so‘ng armonli bo‘lmasin.

Ochilganda toza gulim so‘lmasin,
Bir bolamga hamma g‘amni solmasin,
Omon bo‘lsin bolam, Ravshan o‘lmasin.
Otingni ber, Hasan borsin shu safar,
Bolamning ko‘nglida armon qolmasin.

Otdan tush, otingni bergin, vallamat,
Bolasi o‘lib, bag‘ri kuygan Hasan mard.

Mard edi, bolamning ko‘ngli cho‘kmasin,
Vo bolam, deb Hasan yoshin to‘kmasin,
Yosh yigit bolamning dog‘in chekmasin,
Vo bolam, deb bosolmaydi o‘pkasin.

Otdan tush, otingni bergin, vallamat,
Bolasi o‘lib, bag‘ri kuygan Hasan mard.

Vallamat, o‘ylagin, bu ish yomondi,
Ravshan o‘lsa, toza oxir zamondi,
O‘zini yuborgin Hasan polvondi,
Ravshan uchun ichi to‘lgan armondi.
Mard Hasanga bersin endi darmondi,
Omon-eson olib kelsin Ravshandi.
Ayriliqning barin menga solgandi.

---

¹ G‘am bilan.

Sen otingni berib, duo qilmasang,
Sening ota, mening ena bo'lganim,
Shu xonada yubormasang, yolg'ondi.

Otdan tush, otingni bergin, vallamat,
Bolasi o'lib, bag'ri kuygan Hasan mard.

Quloq solgin parilarning dodiga,
Hasan minsin G'irko'k tulpar otiga,
Qichab yetsin Shirvon mamlakatiga,
Nayza tegar mard o'g'lonning etiga,
Qaramasin G'irko'k otning betiga,
Kuysin Hasan bu alamning o'tiga,
Ishonmasin mard Hasan g'ayratiga,
Yetmay, deb qo'ymasin Shirvon yurtiga,
Kim chidabdi yolg'iz farzand o'tiga.

Kim sherik Hasanning ichki dardiga,
Yolg'iz bir bolaning muhabbatiga,
Achchiq qamchi bera bersin otiga,
Ot chidamas polvonning g'ayratiga,
Vallamat, ko'nmading nasihatiga.

Otdan tush, otingni bergin, vallamat,
Bolasi o'lib, bag'ri kuygan Hasan mard.

Go'ro'g'li Misqol parining bu so'zini eshitib, o'ziga ma'qul bo'lib, otidan tushib, Hasan o'g'liga:

– Kel, bolam, otni tez min, yo'lga ravona bo'l, aslo hayallama, tushma, gidirma¹, birov bilan gaplashma, kuning bekor-ga o'tib ketmasin! – deb Hasanxon o'g'liga G'irko'k otni berdi.

Hasanxon yo'lbarsday bo'lib chirpinib, sherday bo'lib ingranib, qoplonday xezlandi.

Shunda Go'ro'g'li parilarga aytdi:

– E parilar, sizlar shu safar menga ko'p yaxshi maslahat

¹ Gidirmoq – 1) bir joyda siljimay turmoq; 3) otni to'xtatmoq; 4) sekinlamoq.

berdinglar, pok bo'lmasa¹, Ravshanxon g'ami bilan Hasanxon polvonga ishim bo'lmay, o'zim ketab borayotibman. Agar yetolmay yo'lda qolsam, agar bir o'sal ish bo'lsa, Hasan mardning ko'nglida armoni qolardi. Rost, «Otam otini qistamagan», deyari rost. Bu bormoq Hasanxonning o'zining ishi ekan, men bilmabman, – deb Go'ro'g'libek shoshib surunib, vag'irlyotir, shoshib dobirlayotir².

Hasanxon polvon yov-yarog'ini xutjunga solib, G'irko'k tulparni minib, etak-boshini yig'inib, qirg'iyday bo'lib qiyilib, qosh-qovog'i uyilib, mayiblarday iyinib, otasidan oq fotiha tilab, Go'ro'g'libekka qarab, bir so'z deb turibdi:

Kuygan qulman, gapni gapga ulayman,
Ravshan deyman, turolmayman, yilayman³.
Ota, sizdan ko'nglim to'ldi, vallamat,
Endi sizdan oq fotiha tilayman.

Bedov minsam, yol-kokilin silayman,
Taqdirda shu bo'lsa, nima qilay man,
Otni berding, endi o'pkam qolmadi,
Ota, sizdan oq fotiha tilayman.

Ravshanxon, deb, ota, qurbon bo'lay man,
Javob bersang tezroq yo'lni olay man,
Maqsadim shu, otni berding, otajon,
Endi sizdan oq fotiha tilayman.

G'animga sho'r g'avg'oni solay man,
Qasd etgan zolimning jonin olay man,
Qiblagohim, vallamatim, quloq sol,
Endi sizdan oq fotiha tilayman.

Otim mard Hasan, men o'zim qalayman?
Bek Ravshan, deb daryoday bo'p to'lay man,

¹ Pok bo'lmasa – sal, bir oz bo'lmasa.

² Dobir – oyoq, tuyoq zarbidan paydo bo'ladigan tovush.

³ Shevada talaffuzi – jilayman – yig'layman.

G'irko'k otni berding, ko'nglim topildi,
Ota, sizdan oq fotiha tilayman.

Maydon-maydon bedov otim yelay man,
Omon-eson Ravshanni olib kelay man,
Maqsadim ot edi, berding, vallamat,
Ota, sizdan oq fotiha tilayman.

Dushmanlarni nayza bilan olay man,
G'anim bo'lsa qora bag'rin tilay¹ man,
G'irotimni berding, ota, kamim yo'q,
Ota, sizdan oq fotiha tilayman.

Ochilar bog'larda gullar har sahar,
Savdogarlar yukin ortar har shahar.
Ketib borayotir o'g'ling ajdahor,
Duo qil, ota, xolis har sahar.

Otajon, alamim bo'ldi ziyoda,
Bo'z tarlon charqillar baland uyada,
Duo qiling, ota, turib har sahar,
Jonim ota, bo'ling doim duoda.

Duo qilgin, ota, bo'lsin mustajob,
Bu ahvolim mening bo'ldi ko'p ajab,
Xolis duo qiling kunda, otajon,
Ravshanxonni izlab ayladim talab.

Hasanxonning bir joniga duo qil,
Ravshandayin polvoniga duo qil,
Gap bilmagan o'g'loniga duo qil,
Omon-eson kelganiga duo qil!

Go'ro'g'libek bechora, dovdirab: .

– O' parilar, Dalli kelin, sen ham kel, sizlar mushtipar-
sizlar, duo qilinglar, albatta, mustajob bo'ladi. Ilohi sog' borib,
salomat kelgaysan, omon-eson, bolang Ravshanxonni ayirib olib,

¹ Qora bag'ir – qora jigar. Qora bag'irni tilmoq – jonini olmoq, o'ldirmoq.

Chambilbelga omon-eson o‘ynab-kulib, qizg‘aldoqday yashnab kelgaysan! Yomon kuning bo‘lmasin, safaring bexatar bo‘lsin; dushman bilan urushsang, senga zafar yor bo‘lsin! Sog‘ borgaysan, bolangni ayirib, salomat kelgaysan! – deb duo qilayotipti. Yunus bilan Misqol, xon Dalli bechora «Omin, omin», deb yig‘lab turibdi.

Go‘ro‘g‘libek fotihani yuziga tortdi. O‘g‘lini darbozadan chiqarib: – Bor, bolam, manglaying ochilsin, – deb javob berib turibdi. Shunda Go‘ro‘g‘libek Hasan o‘g‘liga – joni-diliga nasi-hat qilib, juda qicha, deb shiddat berib, bir so‘z aytadi:

Hasan tushgin Shirvon elning yo‘liga,
Quloq solgin Go‘ro‘g‘lining tiliga,
Ishqilib, Shirvonga yetgin farzandim,
Minib olgin G‘irko‘k otning beliga.

Hasanxon, hech yerda hayal qilmagin¹,
Jadal qil, kecha-kunduzni bilmagin,
Ishqilib, Shirvonga yetgin, Hasanxon,
G‘irko‘kka, farzandim, rahm qilmagin!

Quloq solgin Go‘ro‘g‘lining dodiga,
Qulochlab qamchi ur G‘irning² chotiga,
Ot topilar, bolang Ravshan topilmas,
Aslo qaray ko‘rma otning betiga!

Quloq solgin Go‘ro‘g‘libek so‘ziga,
Jimma-jimma yoshi to‘lgan ko‘ziga,
Ot topilar, bolang Ravshan topilmas,
Xom³, deb qaray ko‘rma G‘irning betiga!

Uzoq yo‘ldan yaxshi tulpar chopilmas,
Chopilmayin qolsa, tulpar sovuymas⁴,

¹ Hayal qilmoq – hayallamoq, kechikmoq.

² G‘irko‘k, G‘irot.

³ Tayyor emas.

⁴ Sovulmoq (sovilmoq) – otni boquvdan keyin asta-asta tez yurish va chopishga o‘rgatmoq.

Asli qaray ko'rma otning betiga,
Ot topilar, bolang Ravshan topilmas!

Yigitlar ichida sensan o'dag'a,
Bedovga yarashar oltindan to'g'a,
Omon-eson olib kelsang Ravshanni,
G'irko'k o'lsa, kokilidan sadag'a!

Yomg'ir yog'sa, halqob yerlar loyla
G'animlarning qo'li mahkam boylansin,
Omon-eson olib kelsang Ravshanni,
G'irko'k o'lsa, kokilidan aylansin!

Ich kuygan so'ng yurak o'tday qobinar,
Yov ko'rsa botirlar qalqon jomilar,
Omon-eson olib kelsang Ravshanni,
G'irko'k o'lsa, yana bir ot topilar.

Ishqilib, Shirvonga yetsang bo'ladi,
Bek Ravshanni ozod etsang bo'ladi,
Omon-eson olib keisang o'g'lingni,
Hasanxon, shuni bitkangsang, bo'ladi!

Yakka-tanho chiqsang Chambil yurtindan,
Hech kim bilmas sening ichki dardingdan,
Farzandim, quloq sol aytgan so'zima,
Qirq yigitni yubormaymi ortingdan?

Shonaman zulfingni toblab o'rsinmi,
Ish tavakkal yaratgandan ko'rsinmi,
Menga aytib ketgin, Hasan, so'zingni,
Qirq yigit ortingdan, bolam, borsinmi?

Hasan polvon o'tga ketding tutanib,
Bek Ravshan deb, Hasan, o'tlarga yonib,
Menga aytib ketgin, bolam, so'zingni,
Ortingdan qirq yigit borsin o'tlanib?

Men bilmayman, mening aqlim qochgandir,
Sen kelding, Hasanxon, kayfim uchgandir,
Qirq yigitni yuboraymi ortingdan?
Go‘ro‘g‘libek endi jondan kechgandir!

– Qirq yigiting borib nima qiladi?
G‘irko‘k otni berding, ota, bo‘ladi,
Mard Hasanga darkor emas yigiting,
Ota, xolis duo qilsang, bo‘ladi.

Bir qo‘shinga Hasan o‘g‘ling barobar,
Shirvonga mard Hasan zo‘rlik qiladi,
Ota, menga qirq yigiting ne darkor?
Ostimda o‘ynasa, G‘irko‘kday tulpar!

Vallamatim, duo qilsang, bo‘ladi,
Jonim ota, duo qiling Ravshanni,
Shirvonga jo‘nadi Hasanday ajdar.
Otni berding, yigitlaring ne darkor;
Menga javob bersin Shirvonday shahar!

Jon ota, G‘irko‘kni har yoq choparman,
Dushman bo‘lsa, junday qilib savarman,
Ravshan tirik, Shirvon yetsam bo‘ladi,
Yakka-tanho Shirvon elin qamarman!

Vallamatim, qolding, ketdim men endi,
Ravshan deb jonimni sotdim men endi,
Shirvonning yo‘lini tutdim men endi,
Bek Ravshan, deb qonlar yutdim men endi.

Ana endi Go‘ro‘g‘libek shoshib, surinib, yig‘lab-ingra-
nib, Hasan mardga oq fotiha berib yubordi. Ha’ sanbek hayt deb
G‘irko‘kni o‘ynatib, suvliqni chaynatib, dushmanlarning zardasi-
ni qaynatib, Shirvon qaydasan, deb yakka-tanho savab ketib
borayotir, huv deb ketib borayotir.

Parvardigor panodi,
Holin bilgan donodi;
Go‘ro‘g‘lidan duo olib,
Hasan polvon jo‘nadi.

Mardni tuqqan enadi,
Enadan yagonadi,
Yakka-tanho mard Hasan
Obro‘ ber deb jo‘nadi.

Mehtaraga suv olib,
Chaqmog‘iga quv olib,
Yo‘lga tushdi Hasan mard
Go‘ro‘g‘lidan duo olib.

Ichi o‘tday yonadi,
Goda¹ suvday tinadi,
Go‘ro‘g‘lidan duo olib,
Hasan polvon jo‘nadi.

Sovutini bo‘ktarib²,
Qalqonini do‘ngtarib³,
Yo‘lga tushdi mard Hasan
Shirvon elni axtarib.

Goh sozini sozlaydi,
Goh bo‘taday bo‘zlaydi,
Endi ko‘ring mard Hasan
Shirvon elni izlaydi.

Otga soldi dirdikka,
Qoyil bo‘ling erlikka,
Suvsiz cho‘lda bedov ot
Gohi chikka, goh pukka.
Qamchi ursa o‘ynaydi,

---

¹ Gohida.

² Bo‘ktarmoq – egarning orqasiga chandib bog‘lamoq.

³ Do‘ngtarmoq – to‘nkarmoq.

Yo'llarda dirkka-dirkka.
Ot boradi arillab,
Otgan o'qday sharillab,
Ot alqimi – tong shamol
Mis karnayday zarillab.
Suvsiz cho'lda G'irko'k ot
Borayotir parillab.

Ot boradi asirlab¹,
Otgan o'qday tasirlab,
Tilla uzangi, mahsi-kavsh
Tepsinganda qasirlab.

Ot qo'yadi egilib,
Ot yoliga tikilib,
Ship-ship qamchi tortdi,
Qor-yomg'irday to'kilib,
Suvsiz yo'lda G'irko'k ot
Borayotir yutunib.

Ariq tubinda andiz²,
Daryo tubinda qunduz,
Qistab ketib boradi,
Kecha demaydi kunduz.

Hasanning aqli shoshdi,
Bedovga qamchi qo'shdi,
Tomosha qing Hasanni,
Bolam deb yo'lga tushdi.
Endi ko'ring mard Hasan
Necha tog'lardan oshdi.

Ot boradi irkillab³,
Kiyikday bo'p dirkillab,

---

¹ Haddidan oshib.

² **Andiz** – tog'larda o'sadigan dorivor o'simlik.

³ **Irkilamoq** – to'lg'onib o'zini u yoqqa-bu yoqqa tashlab yurmoq.

Ostidagi G'irko'k ot
Pita¹ ko'rsa pirqillab.
Belda keskir isfihon
Uzangida chirqillab
— O'mildiriq so'm oltin, —
O'mirovda² alqillab.

Suvsiz cho'lda keladi,
Polvon Hasan, mard Ha
Och tuyg'unday³ charqi

Otga qamchi chotadi⁴,
Otning jonin oladi,
Suvsiz cho'lda mard Ha
Obro' ber deb keladi.

O'yg'a-qirga barobar
Tinmayin otin yeladi,
Shirvon elni axtarib,
Polvon Hasan keladi.

Men Shirvonga yetsam o
Ravshanni ozod etsam d
Xudo dedi mard Hasan
Bandargohdan o'tsam d

Hasan haq deb, huv ded
G'irko'k otni chu, dedi.
Tezroq yur, deb Hasanx
«Nega uytadi bu», dedi.

G'irko'k o'zin tuzab ob,
Otib ketib boradi.

---

¹ Pita – buta, to'p bo'lib o'sadigan dasht o'simligi.

² O'mrov – ko'krak, sag'ri.

³ Tuyg'un – qirg'iy yoki qarchig'ayning erkagi.

⁴ Chotmoq – zarb bilan urmoq, zarb bilan ketma-k

Hasan shirin jonini
Sotib ketib boradi.

Changi to'zib yo'llarni
Tutib ketib boradi.

Ne bir baland tog'lardan
O'tib ketib boradi.

G'irko'k otning tuyog'i
Osmonga otib tuproqni,
Otib ketib boradi.

Bek Ravshan deb mard
Hasan Kecha-kunduz demasdan
Yo'lda ketib boradi.

Yakka-tanho mard Hasan
Cho'lda ketib boradi.

Ravshaxon deb Hasanxon
Jonin sotib boradi.

O'qday bo'lib G'irko'k ot
O'zin otib boradi.

Tonglar otib boradi,
Kunlar botib boradi.

Suvsiz cho'lda mard Hasan
Yakka ketib boradi.

Shirvon elga Hasanni
Taqdir tortib boradi.

Shamolday bo'p G'irko'k ot
Cho'lda ketib boradi.

Ikki ko'zi yoshday bo'p,
Qulog'i qamishday bo'p,
Borayotir G'irko'k ot
Qanoti bor qushday bo'p.

Og'zin ochib boradi,
Parin sohib boradi.

Jonivor G'irko'k shirilla,
Qushday uchib boradi.

Gohi-gohi yerlarda
Hasanxonday polvonni
Olib qochib boradi.

Hasan mardni yo'llarda,
Bahrin ochib boradi.

Ravshan uchun mard Hasan
Jondan kechib boradi.

Bir otning ham changiga
Olam ko'chib boradi.

Vo bolam, deb mard Hasan
Ichi achib boradi.

Hasanxonday polvonning
Tishi qichib boradi.

Qachon Shirvon yetsam deb,
Kayfi uchib boradi.

Hech nimaga rahm etmay,
Qoni qochib boradi.

G'irko'k to'pning o'qiday,
Qushday uchib boradi.

Bog'da ochilgan gulim, deb,
Ravshan jon-u dilim, deb,
Suvsiz cho'lda mard Hasan
Qani nodon ulim, deb.

Qoldi Chambilbelim, deb,
Qayda qoldi elim, deb,
Borayotir mard Hasan,
Ravshan nodon ulim, deb.

So'ylar shirin tilim, deb,
Kisamda bor pulim, deb,
Borayotir mard Hasan,
Qani Ravshan ulim, deb.

Shirvon elga yetsam, deb,
Ko'p taloto'p etsam, deb,
Ushlab olib ko'pini
Changalima otsam, deb.

Borib kirsam maydonga,
Achchig'im tarqatsam, deb,
Ajdar bo'lib, damimga
Barisini tortsam, deb.

Dushmanlarning qonini
Bo'z tuproqqa qotsam, deb,
Qoraxonday podshoni,
Yerman¹ yakson etsam, deb.

Shirvon elning to'rasin
Yuragin qon etsam, deb,
Bek Ravshaning ustida,
Katta to'fon etsam, deb.

---

¹ Yer bilan.

«Botirlarin» kallasin
Katta xirmon etsam, deb,
Topib olib Ravshanni,
Dardga darmon etsam, deb.

Chu, deb otin uradi,
Oyog'ini tiradi.
Suvsiz cho'lda G'irko'k ot
Irg'ib, sakrab boradi.

Suvsiz cho'lda mard Hasan,
Qattiq qistab boradi.

Obro' ber, deb yo'llarda
Hasan ketib boradi.

Shirvon yurti qayda, deb,
Bu jon menga foyda, deb
Borayotir mard Hasan
Ravshan bolam, qayda, deb...

G'irni chopib boradi,
Og'ib-og'ib¹ boradi,
Mard Hasanning qamchisi
Qorday yog'ib boradi.

Ostidagi G'irko'k ot
Xomdan sovub boradi.
Shirvon elni axtarib,
Hasan quvib boradi.

Hasan mardning boshiga
Kunlar tuvib boradi.
Hasan ko'zin yoshiman²
Betin yuvib boradi.

---

¹ Og'moq – ko'tarilmoq.

² Yoshi bilan.

Hasan qildi g'ayratni,
Yo'rg'alatdi G'irotni,
Qamchi bosib: chu, dedi,
Asl tulpor zo'r otni.

Gohi-gohi yerlarda
Mard Hasan qip faryodni.
Shunday qilib mard Hasan,
Kecha-қunduz yo'l tortdi.

Qamchi berdi otiga,
Chidamay g'ayratiga,
Suvsiz cho'l gumburlaydi,
Mardning siyosatiga.

Chu, deb shiddat beradi
G'irko'k tulpor otiga.

Jabr qildi joniga,
Qamchi urdi soniga,
Suvsiz cho'l gumburlaydi,
Otning irg'iganiga.

Cho'l chidamas Hasanning
Ravshan deb yig'laganiga.
Hay attang, deb mard Hasan,
Shart uradi soniga...

Qistagandan qistadi,
Yo'l yurmoqqa ustadi(r),
Ot ustida mard Hasan
O'zin juda rosladi.

O'rni, pastni bilmaydi,
Yo'lni ko'zga ilmaydi,
Yakkaman deb o'y-lamas,
Yovni ko'zga ilmaydi.

Biror soat tinmaydi,
Otdan yerga qo'nmaydi.

Qushday uchar G'iroti,
Yurganiga ko'nmaydi;
G'irko'k otini uradi:
«Nega yo'ling o'ngmaydi?!

Shirvon elga eltgin, deb,
Meni xursand etgin deb,
Uchar qushdan kammiding,
Qushday uchib ketgin», deb.

Mard Hasanday polvon-da,
Shunday qichab boradi,
Hasanning G'irko'k oti
So'ng-so'ng kuch ob boradi...

Yon-yog'iga qaraydi,
Otning yolin taraydi,
Bunday-bunday qichovga
Shunday polvon yaraydi.

Bu har kimning ishimi,
Samarqandning dashimi,
Osonmikin bu ishlar.
Qassoblarning go'shimi?

Ot ko'tarib o'tibdi,
Yaxshi ot qo'yib ketibdi,
Yaxshi ishga shu erlar
Shunday jonni sotibdi.

Shirvon elning qasdida
Hasan kelayotibdi.

Tomosha qing¹ Hasandi,
Yov deganda yasandi.

---

¹ Qiling.

Qattiq xizmat bo‘p qolsa,
Hasanga uzat kosangdi.

Qari-qartang, bekuchlar,
Suyanib yur asongdi¹.
Hasandayin mardlarga
Qani, jo‘ra, bo‘sangdi².

Shunday qattiq ishida
Horma, jo‘ra, desangdi.
Hasan botir botiri,
Yo‘lda kelayotiri³,
Bir ham bo‘lsa birakay,
Katta yovga tatiri⁴.

Chambilbelda yurganda,
Zarli edi chotiri⁵,
Go‘ro‘g‘lining davrida,
Jilovda ikki shotiri.
Muncha maqtab, men muni
Sotamizmi, yoronlar,
Arvohining xotiri.
Agar sotsam Hasanni,
Kimning kuchi yetadi?
Chambilning gala botiri,
Elsiz-suvsiz yerlarda
Yolg‘iz kelayotiri.

Qulon yurmas yerlardan
Quvib o‘tib boradi.
Bulon yurmas yerlardan
Buvib o‘tib boradi.

---

¹ Hassangni.

² Bo‘lsang edi.

³ Kelayotir edi.

⁴ Tatir edi.

⁵ Chotir – chodir.

Qarsoq yurmas yerlardan
Qalqib o'tib boradi.
Bo'ri yurmas yerlardan
Bo'zlab ketib boradi.

Polvon Hasan dovushin
Sozlab ketib boradi.
Bek Ravshanni tinmasdan
Izlab ketib boradi.

Quyov yurmas yerlardan
Quyib ketib boradi.
Suvsiz cho'lda qovog'in
Uyib ketib boradi.

G'irko'k otning, yoronlar,
Sovunday tushgan oyog'i
Qora yerni qarsillab
O'yib ketib boradi.

Tulki yurmas soylardan
Tunda ketib boradi.
Unday-unday yerlardan
Kunda ketib boradi.

Qulon yurmas yerlardan
Quvlab ketib boradi.
Mard Hasanning badani
G'uvlab ketib boradi.

Ikki ko'zi Hasanning
Lovullab ketib boradi.
Ostidagi G'irko'k ot
Shuvullab ketib boradi.

Bulon yurmas yerlardan
Bo'ylab ketib boradi,

Necha soʻzni mard Hasan
Oʻylab ketib boradi.

Kuyganidan yoʻllarda
Soʻylab ketib boradi.
Gʻirkoʻk jonvor kokilin
Taylab ketib boradi.

Olqor yurmas yerlardan
Oqib oʻtib boradi.
Bek Ravshanning alami
Chaqib oʻtib boradi.

Kiyik yurmas yerlardan
Kuyib oʻtib boradi,
Tirikchilik joniga
Tiyib¹ oʻtib boradi.

Necha togʻning tumshugʻin
Qiyib oʻtib boradi.
Etak boshin mard Hasan
Jiyib² ketib boradi.

Qashqir yurmas yerlardan
Qamrab³ oʻtib boradi,
Qorongʻida qilichin
Sermab⁴ oʻtib boradi.

Yoʻlbars yurmas yoʻllardan
Yoʻrtib oʻtib boradi.
Bek Ravshanning alamin
Tortib oʻtib boradi.

Sherlar yurmas yerlardan
Shirillab oʻtib boradi,

---

¹ Tegib.

² Yigʻib.

³ Qamramoq – himoyalanoq, oʻranmoq.

⁴ Sermamoq – siltamoq, qilichni zarb bilan siltab solmoq.

Ostidagi G'irko'k ot
Pirillab o'tib boradi.

Asov yurmas yerlardan
Anglab o'tib boradi,

Jonvor G'irko'k har yoqqa
Tanglab¹ o'tib boradi.

Yilon² yurmas yerlardan
Yelib o'tib boradi.
Shunday Hasan holini
Bo'lib o'tib boradi.

Odam yurmas tovlardan³,
Qush turolmas zovlardan,
Mergan adir, ovlardan,
Yolg'iz o'zi Hasan mard
Qistab o'tib boradi.

Qush uchmagan cho'llardan,
So'na yuzgan ko'llardan,
Odami yo'q yerlardan,
Dim uchi yo'q cho'llardan,
Tomosha qing, mard Hasan
Qistab o'tib boradi.

Haybati ko'p soylardan,
Borib qoldi qaylardan,
Juda yomon joylardan,
Quduq bilan suv ichgan
Qo'ra-qo'ra qo'ylardan,
Tomosha qing, mard Hasan
Qistab o'tib boradi.

---

¹ **Tanglamoq** – hushyorlik bilan tevarakka nazar tashlamoq, kuzatmoq.

² Ilon.

³ Tog'lardan.

Necha qozoq boylardan,
Yilqi, asov toylardan,
Yo'lda boylar o'tirgan
Olti qanot uylardan,
Ipak qamish chiylardan¹,
Tomosha qing, mard Hasan
Urrib o'tib boradi.

Yolg'iz bola qiyindir,
G'ami, holi keyindir.
Ravshan uchun mard Hasan
Pirlariga siyindi².

Adir yerda ot bo'lmas,
Bo'lmasa uning to'qasi,
Kiysang chopon yarashmas,
Bo'lmasa uning yoqasi.

Shuytib yo'lda yuribdi
Yigit lodon og'asi.
Boshga tushsa, ko'z tortar,
Iloj bormi, yoronlar,
Suvsiz cho'lda sandirab³,
Chambilning oltin soqasi.

Katta suvning yoqasi,
Bedov oltin to'g'asi.
Shunday yo'lda boradi.
Bir o'g'lining o'tiga
Kuyib ketgan mard Hasan,
Mardlarning oltin soqasi.

Yigit bo'lsa netadi,
Yigitlar xizmat etadi,

---

¹ Chiy – quritilgan qamish, to'siq.

² Sig'indi.

³ Sandiramoq – valdiramoq.

Bunday-bunday savdolar,
Odamdan kam-kam o'tadi.

Savdo tushdi boshiga,
Yoqasi ho'l yoshiga,
Bunday savdo tushgan so'ng,
Kemaydi¹ har kim qoshiga.
Jon ayashmas do'st bo'lsa,
Shu turar yonboshiga.

Hasanda jo'ra yo'qmidi?
Yakka tanho keladi,
Er Xizrning dashiga.
Urug'li el bo'lganda
Sira tanho kelmaydi;
Yakka ekan mard Hasan,
Odami yo'q qoshiga.

Obro' bersin, yoronlar,
Shunday yakka kishiga.
Shunday Hasan yakka ekan,
Dushman qoyil ishiga.

Tanholikdan bechora
Ishonmaydi kishiga,
O'zi pishiq ishiga.
Odami yo'q, bir o'zi
Shirvon qarab keladi.
Ravshan deydi yig'laydi,
Bir bola deb keladi.

Yolg'iz yigit olp² bo'lar,
Olp bo'lsa ham, qalb bo'lar,
Yolg'iz agar yiqilsa,
Orti yo'q yomon gap bo'lar.

¹ Kelmaydi.

² Alp.

Yolg'iz otda chang bo'lmas,
Chang bo'lsa ham, dong bo'lmas,
Orti yo'qqa qiyin-da,
Yolg'iz ko'pdan kam bo'lmas.

Yolg'izlik shunday bo'ladi-da¹,
Urug'siz odam dim bo'lmas.
Falak boshga solgan so'ng,
Odamzod beg'am bo'lmas.

Saxiy bo'lsa mard yigit,
Hech narsadan kam bo'lmas.
Mard nomardman² teng bo'lmas,
Etakni kessang, yeng bo'lmas.

Yugruk-chabon ne so'zdir,
Ot cho'birday³ dim bo'lmas.
Nomi qimmat oladi,
Charchasa ham, jo'ng bo'lmas.

Aqlman⁴ qilsang har ishni,
Pushaymoni dim bo'lmas.
Hovliqib ishni o'tkarsang,
Attang, deb chayqab boshingni
Pushaymonman⁵ so'ng bo'lmas,
Har so'zni aysang gap bo'lmas,
Adir-budir bob bo'lmas.

Hasan qolib ketmasin,
Shoir, so'zing sop bo'lmas.
Hasanni qancha maqtasang,
O'zi mard-ku, lof bo'lmas.

---

¹ Talaffuzda – bo'latta.

² Nomard bilan.

³ Cho'bir – oddiy ot, xashaki ot.

⁴ Aql bilan.

⁵ Pushaymonlik bilan.

Hasandan endi soʻzlayin,
Bek Ravshanni izlayin.
Shoirligim bob boʻlsa,
Dovushimni sozlayin.

Nagʻma qilsa doʻmbira,
Boʻtadayin boʻlayin,
Soʻzim taʻsir qilganda,
Baland yerni koʻzlayin.

[Soʻzim koʻp boʻp ketmasin,
Shu yerda pichi ozlayin.
Shu yoʻlda yursin mard Hasan,
- Boshqa yoqdan soʻzlayin.
Ravshanbek ham qolmasin,
Turganda shoir bizdayin.]

Hasan mard yoʻlni qichab ola bersin, Shirvonga yaqin kela bersin, shu soʻz shu yerda qola bersin. Endi soʻzni Ravshanxonning enasidan, joni chiqqan tanasidan, ayrilib gavhar donasidan, bogʻda ochilgan lolasidan ayrilib, qanotidan qayrilib, yurar yoʻlidan toyrilib, yuragi kuyib moyrilib qolgan kampirandan eshiting.

Kampir oʻsha kuni bek Ravshanga:

– Ha, bolasi tushmagur, ichkari kirib pisib yota ber, hech qayoqqa qarama, ularni mendan soʻrama, – degan edi.

Ravshanbek koʻnmadi.

Shundan beri Ravshanbekni izlab yurib edi.

Ravshanbekni amaldorlar oʻldirmoqqa koʻzi qiymay, olib borgandan tappa bosib soʻymay, qirq kunli qilib zindonga solib qoʻrganini kampir koʻrib, yuragi yorilib quvonib, uyiga keldi. «Hay attang, tugʻmasam ham tutingan edim, bolam, deb mehrim, ni qoʻrgan edim», – deb yigʻlab, ingrab, shoʻrli hoʻng-rab, Ravshanbekning xayoli bilan har yoqqa qarab, uloqib gangrab qoldi.

Shu kampirning avval olti oʻgʻli bor edi. Oltovi ajdahor edi, har biridan Qoraxon podsho qoʻrqar edi, oltovi olti yerda

qal'a-qo'rg'on qilib turar edi. Olti o'g'li o'lib ketdi. Kampir bolalarining o'tiga kuyib, yonib, o'rtanib, tutanib, jizig'i¹ chiqib qolgan kampir edi. Ravshanbekni o'g'lim deb, jon-u dilim deb, o'lsam merosxo'rim deb qo'ygan edi. Bu ham podshoga bandi bo'lib, kampirning avvalgi alamlaridan shunisi o'tdi, kampirni tentak qilib tashladi. Kampir bechoraning dod-faryod deb yig'lamodan boshqa ishi yo'q edi.

Ana shu kampirning katta o'g'lining bir nonxo'r polvoni bor edi, o'zi juda zo'r edi, urush-surush bo'lsa, mingga barobar edi. U polvonning otini Aynoq kal der edi. Lekin o'zlari to'rt og'a-ini edi, to'rtovi ham kal edi, barisi ham bohunar edi.

Kattasi Aynoq kal zo'r edi. Aynoq kal shunday edi: ot, tuya, arava ko'tarolmas edi. Doim bir yoqqa ko'chirmoqchi bo'lsa, piyoda ketar edi. Lekin ukalari ham barisi durust kallar edi. Ukalarining otlarini Jaynoq kal, Ersak kal, Tersak kal der edi. Jaynoq juda masxaraboz edi, har tusli bo'la berar edi. Agar birovni aldamoqchi bo'lsa, har tusli bo'lganda, o'zining jo'ralari ham tanimas edi.

Ersak kal shunday edi: oqshomlari kamonni qo'liga olsa, qushni ko'zidan urar edi. Juda mergan edi, qushlarning, onglarning dodini bergan edi.

Tersak kali sinchi² edi. Yilqining tulparini suyagidan tanir edi, qilichning o'tkirini qinidan bilar edi.

Kampir yig'lab, ingrab Aynoq kalga bordi. Aytdi:

– Aynoqjon! Mening qarigan vaqtimda xudo menga tag'i bir g'amni soldi, u bolalarimning g'amidan ziyodaroq bo'ldi. Sen ilgari, o'g'limning borida, davlatimning ko'pida mening osh-nonimni ko'p yeding. Endi mening ishim senga tushib qoldi. Shu Ravshanbek bolamni ayirib olaman desang, sening qo'lingdan keladi, boshqaning qo'lidan kelmaydi, – deb kampir yig'ladi.

Shunda Aynoq aytdi:

– Ho'ena! Sen qarib miyangni yeb qo'ygansan. Sening bolang o'lib, senda jon qoldimi? Sening aqling-esing qachon ketgan edi. Bo'lmasa meni «Qoraxon podsho bilan urushib, uddasidan chiqasan», – dermiding. U bir podsho bo'lsa, unda

¹ Jiziq (jizziq, jizza) – majozan dard-alam o'tiga kuyib ado bo'lgan.

² Sinchi – otlarning zotini, yoshini, fe'l-atvorini yaxshi biladigan odam.

qo‘r-u qo‘rxona, to‘p-u to‘pxona, harna asbob, lashkar – olomon ko‘p bo‘lsa, men bir kalman-da, menda nima bor? – deb ro‘yixush bermadi.

Shunda kampir yig‘lab, ho‘ngrab:

– Hay attang, hay attang, Aynoq kal, sen ham menga qaramading, meni ayniganga chiqarding. Menda miya qolgani yo‘q, qolmasa ham ayniganim yo‘q. Sen bunday qilmasang kerak edi. Sen mening tuzimni juda ko‘p yegan eding-ku! Bir safarga mening o‘g‘limning tuzini haqlaganingda, men, men bo‘lmasam, o‘g‘limning arvohi sendan rozi bo‘lar edi, Aynoqjon! Hali ham bunday qilmay, mening shu ishimga yorlash¹! – deb zor-zor yig‘lab, bir so‘z dedi:

Bu ayriliq meni qildi sargardon,
Qaytayin², topmadim dardimga darmon,
Men miyamni yeb qo‘ysam ham, Aynoqjon,
Sendan o‘g‘lim bo‘lar edi shodmon.

Bolam borda yer edinglar tuzimni,
Endilikda aynigan deb o‘zimni.
Shu ishimga g‘ayrat qilgin, Aynoqjon,
Qo‘ldan kelsa, ayirib ber qo‘zimni.

Bollarimning³ haqi uchun, Aynoqjon,
Do‘stingning arvohi uchun, Aynoqjon,
Qo‘limdan ko‘p yeding, bolam, tuzimni.
Bu sochimning oqi uchun, Aynoqjon.

Sen eding o‘g‘limning avval nonxo‘ri,
Savashda sen eding erlarning eri,
O‘zing ko‘rgan qanday davrim bor edi,
Yo‘lbars edi bollarimning har biri...

Aynoqjon, belingni mahkam boylagin,
Meni qo‘ygin, o‘tganlarni siylagin,

¹ Yordamlash.

² Qanday qilay.

³ Bolalarimning.

Meni, Aynoq, rozi qilgin o'zingdan,
G'ayrat qil, bolamni ozod aylagin.

Ravshanjonni olib bergin qo'lima,
Quloq sol, Aynoqjon, aytgan tilima,
Qo'ldan kelsa, ayirib ber bolamni,
Aynoqjon, rahm qil g'arib holima:

Eshitgin, Aynoqjon, aytgan so'zimdi,
Xizmat qilib haqla bergan tuzimni.
Qo'ldan kelsa, ayirib ber qo'zimdi,
O'g'lim uchun ayirmog'ing lozimdi.

Shu o'g'limning haqi uchun, Aynoqjon.
Jo'rangning arvohi uchun, Aynoqjon,
Ayirib ber mening nodon qo'zimni,
Shular bori-yo'g'i uchun. Aynoqjon!

Sen ayirib bersang, rozi bo'laman,
Bo'lmasa, Ravshan deb, Aynoq, o'laman.
O'g'illarim haqi uchun, Aynoqjon.
Qo'lingdan kelar deb senga kelaman.

Ayiraman desang, kelar qo'lingdan.
Sen botirsan, har so'z chiqar tilingdan.
Qo'ldan kelsa, ayirib ber bolamni.
Xabardor bo'laman, Aynoq, holingdan.

Aynoqjon, g'ayrat qil, o'g'limni olib ber,
Qoraxonga ming qayg'uni solib ber.
Burungi bolalarim hurmati,
Ravshanni, Aynoqjon. ozod qilib ber...

G'ayrat qilsang, bolamni ayirib olasan,
Qoraxonga yuz ming g'amni solasan,
Qo'lingdan ish kelar polvon bolasan.
U yog'in, Aynoqjon, o'zing bilasan.

Senga hamdam bolalarim arvohi,
Beyega bo‘lmasin ular chorbog‘i,
G‘ayrat qilib, ayirib ber bolamni.
Qoraxonni, bolam, arvoh urmog‘i!

Aynoq o‘ylab turib aytdi:

– Ho‘ena! Senga avval qattiqroq aytdim. Ena, mendan rozi bo‘l, endi belimni boyladim, g‘ayratni mahkam qildim. Endi yo o‘g‘lingni ayirib olaman, yo ajalim yetgan bo‘lsa o‘laman! Aslo g‘am yema! Shu o‘g‘illaringning menda haqi ko‘p. Sening tuzingni men ko‘p yeganman, sening tuzing bilan mening suya-gim qotgan. Sening katta o‘g‘ling meni ko‘p parvarish qilar edi. Men ham o‘l degan yerda o‘lar edim, asli gapini ikki qilgan emas edim. Endi shuning arvohi uchun ertaga maydonga kiraman, menga bersa, Ravshanni ayirib olaman, – deb Aynoq belini mahkam boyladi, kampirni siyladi, dimogini chog‘ladi.

Aynoq ukalariga qarab aytdi:

– E ukalar! Sizlar ham belni mahkam boylanglar, o‘zlaringni shaylanglar, bek Ravshanning ustiga bir taloto‘p qilib tashlanglar! Sizlar ham yaxshi o‘ylanglar, shu kampirning bolalarining vaqtida tuzini ko‘p yedik; ana endi bu kampir bizlarga muhtoj bo‘lib kelibdi. Endi yigitlar, erta Ravshanbekni chiqaradigan kunida choq bo‘lib turinglar, o‘zingizni shu dushmanga uringlar! Tavakkal-da, yo ularga berar, yo bizlarga. Agar bizlarga bo‘lib, bek Ravshanni ayirib olsak, Qoraxon podshoga qora kunni solsak, tura-solib tushib qolsak, gap shunda-da! – deyishayotir, daryoday bo‘lib toshayotir.

Shunday qilib, kallar maslahatlarini bitirib, shahardan xabardor bo‘lib, borib-kelib yura berdi.

Erta muhlat tamom bo‘ladi, bek Ravshanni shu yerga olib keladi. Kallar to‘rtovi barvaqt borib, gashi tagini qilib, palovini yeb, choyini ichib, kayfini qilib, bahuzur dimogini chog‘lab, «ertaga qudag‘ay kimga qo‘y so‘yadi», deb to‘rtovi o‘tirib edi. Shu kuni kun pora-pora bo‘lib yerga o‘tirgan vaqtda jonivor G‘irko‘k suzilib, buyri-buyriga qopishib, qorni qorniga yopishib, ter bilan qotgan changlar yong‘oqday dumaloq bo‘lib, yungiga yopishib, Shirvonga kirib bordi.

Shaharning o'rtasida bozorjoy. Do'konlarni shipirib-sidirgan. Bozorjoyning o'rtasida bir yangi dor qurilgan. Hasan ko'nglida:

«Shu dor bek Ravshanga deb qurilgan chiqar; bo'lsa-bo'lmasa, ertaga shu yerga keladigan bo'lsam, kel, shu bugun shu yerda turib damimni olayin», – deb tushib, bir do'konga otini tortib¹ o'tira berdi. Endi gapni kallardan eshiting.

To'rtovi o'tirib edi, Hasan mard ham shularning qavatiga tomon borib qo'ndi, u ham o'tira berdi. Shunda masxaraboz kal aytdi: ishimiz yaxshi bo'ldi, o'ng keldi, Ravshanni endi ayirib oladigan bo'ldik, balki ayirib oldik. Ana qara, Hasan mard ham keldi. Shu o'tirgan yigit Chambilning belidan, Yovmitning elidan kelgan Hasan mardning o'zi shu.

Shunda Aynoq aytdi:

– E uchangdan urgur, har kimni ham odam deyberasanmi! Xudo urgani yo'q, Hasan mard shunday bo'lsa, G'irko'k ot – ovozasi olamni tutib yurgan ot; bu ot Ishrat devonaning otidan ham yomon, o'libdimi shunday bo'lsa! Men ertaga urush bo'lsa, boyadan beri shuni chog'lab-ko'zlab o'tiribman; anov tolni, mana bu qayrag'ochni sug'urib olib, ertaga to'dada «qadama og'och» qilaman, deb o'ylab o'tiribman. Agar ertaga badanim qizisa, shu devona otini qo'yninga solib, kuni bilan yugurib yursam ham, bir noncha salmog'i bo'lmas. Qanday qilib bu Hasan mard bo'ladi, u G'irko'k ot bo'ladi?! – deb ukasini urishdi.

Shunda Tersakka qarab aytdi:

– Tersak! Shu odamni sen bir sinla², ani qayoqning odami ekan. Agar sening ham didingga kelmasa, undan keyin qo'yamiz.

Tersak damini ichiga olib, tishini tishiga qo'yib, kiprigini qoqmay tiklab qoldi. Turib-turib, ancha vaqtdan keyin damini chiqarib «o'h», dedi.

Ersak aytdi: – E Tersak, sinadingmi, qayerning odami ekan, shu ot qayerning oti ekan?

Shunda Tersak og'a-inilariga qarab, Hasan marddan xabar berib, bir so'z deb turibdi:

¹ Tortmoq – qashlamoq.

² Sinlamoq – sinamoq; qaddi-qomati, yurish-turishiga qarab baho bermoq.

Bu soʻzlaring, Aynoq, bekor ekandi,
Maydonga bu ham talabgor ekandi,
Yobi dema, shu ot tulpor ekandi,
Shu oʻtirgan Hasan shunqor ekandi,
~~Bolasin koʻrmoqqa koʻp zor ekandi,~~
Devona yoʻq, bu ajdahor ekandi.

Sadogʻ¹ etsang, sagʻrisini gazlaydi,
Dashtga qoʻysang, qulon oʻtin izlaydi,
Halidan «xoning»ning taxtin koʻzlaydi,
Ha! degandan ot maydonni sozlaydi,
Maydon koʻrsa kiyikday boʻp xezlaydi,
Dushmanga tishini doim tezlaydi.

Yobi dema, shu ot tulpor ekandi,
Shu oʻtirgan Hasan shunqor ekandi.

Mergan otar suvsiz choʻlning ongini,
Tomosha qil chin bedovning tongini,
Erta nizom boylab² urush boshlansa,
Otman degan koʻrmay qolar changini.

Yobi dema, shu ot tulpor ekandi,
Shu oʻtirgan Hasan shunqor ekandi.

Ot chopilar baland togʻning pastiga,
Quloq soling gapimning payvastiga,
Shu ot kepti³ Qoraxonning qasdigga,
Endi maydon bek Ravshanning ustiga,
Keskir isfahonni olib dastiga,
Qarab boʻlmas chin botirning bastiga.

Yobi dema, shu ot tulpor ekandi,
Shu oʻtirgan Hasan shunqor ekandi.

¹ Sadoq – yoy oʻqlari solinadigan asbob, oʻqdon.

² Nizom boylamoq – jangga hozirlanmoq, saf tortib jangga kirmoq.

³ Kelibdi.

Bolasin ko'rmakka afgor ekandi,
Erligi-chi har kimcha bor ekandi.

Ikki qarich supra ekan qulog'i,
Chu, desang tog'larni chog'lar dimog'i,
Toshni yanchar po'lat, asil tuyog'i,
Bolasi uchun sarg'aygandir siyog'i,
Beliga boylagan olmos qiyog'i,
Bolasin ko'rmoqqa afgor ekandi,
Shu o'tirgan Hasan shunqor ekandi.

Jonvor uzoqdan chopib kelibdi,
Xosaki¹ tulpor-da, sovub kelibdi,
Qoraxonning qasdin topib kelibdi,
Shirvon elga balo yog'ib kelibdi.
Yobi dema, shu ot tulpor ekandi,
Shu o'tirgan Hasan shunqor ekandi,
Ravshanni ko'rmoqqa ko'p zor ekandi.

Musofirlik, attang, bekor ekandi.
Erta bildim qiyomatning bo'larin,
Aniq bildim Qoraxonning o'larin,
Qochirmay yo'lin shu ot olarin,
Shirvon shohi oyoqosti bo'larin.

Yobi dema, shu ot tulpor ekandi,
Shu o'tirgan Hasan shunqor ekandi,
Bolasin ko'rmoqqa ko'p zor ekandi,
Musofirlik, attang, bekor ekandi.

Aynoq aytdi:

– Nima balo bo'ldi senga Tersak! Urush ertaga. Sen halitdan qo'rqib, yuraging yorilib, har nima dey berding, nima balo bo'ldi? Bo'lmasa, Ishrat devonani Hasanjon polvon deb sandirab o'tiribsan. Endi bo'lmadi, yuringlar borib o'zidan so'ray-

¹ Xosa – asl, chinakam, haqiqiy. Xosaki (xossak) – xonaki.

miz. Hasan mard bo'lsa, «Hasanxonman», deydi-da, qo'yadi, ulay-bulay siypalab o'tirmaydi, – deb joyidan tura keldi. Ana endi to'rt mard Hasanxon polvonning oldiga keldi. Salom berib, ko'rishib o'tirdi. Aynoq qarasa, bir «devona» o'tiribdi: dev sifat, bir ajdahorday, hech narsani ko'ziga iladigan emas, balki nazari-ga keltirmay, pisand qiladigan ham emas; shunday haybatli, siyosatli.

Aynoq ichida aytdi: «Hasanxon ekan, bechora Tersakni bekorga urishgan ekanman».

Aynoq polvon Hasan mardga qarab:

– Sen qayerdan bo'lasan? – deb so'rab, murtini burab, bir so'z aytayotipti:

Qizil gul ochilar g'unchadan g'uncha,
Toqatim yo'q tag'i gul ochilguncha,
Suratga qalandar, tarzing xonzoda,
So'ylagin, bo'yingdan, qalandarbachcha.

Hali bu turishing, do'stim, darbadar,
Darbadarlik bilan kezib har shahar,
Kelbating xonzoda, turqing qalandar,
So'ylagin, bo'yingdan, qalandarbachcha.

Sening, do'stim, oshyoningni so'rayman,
Unib-o'sgan makoningni so'rayman,
Nima ishga kelganingni so'layman.
Yo'l bo'lsin, qaddingdan, qalandarbachcha?

Jon jo'ra, ayt, diyoring qaysidi,
Rostin ayt, do'stim, shaharing qaysidi,
Qilib yurgan kasbi-koring qaysidi,
Yo'l bo'lsin, qaddingdan, qalandarbachcha?

Menga aytgin, urug'ingni, otingni,
Bayon ber, jon jo'ra, mamlakatingni,
Otang kim, enang kim, aytgin zotingni,
So'ylagin, bo'yingdan, qalandarbachcha!

Jonim do‘stim, bayon ayla bilayin,
Har so‘zingga jonim qurbon qilayin.
So‘ylagin, bo‘yingdan, darding bilayin,
So‘ylagin, bo‘yingdan, qalandarbachcha!

Rostin ayt, nima der o‘sgan yeringni?
Jonim do‘stim, yashirmagin siringni,
O‘sgan diyoringdan xabar ber endi,
So‘ylagin, bo‘yingdan, qalandarbachcha!

Hasanxon polvon kallardan bu so‘zni eshitib, avvaldan
ham ko‘p gap qilayotganini bilib o‘tirib edi:

– E jo‘ra! Meni qo‘zg‘ab nima qilasan? – deb bir so‘z
dedi:

Yaxshilik ko‘r, yomonlikni ko‘rmagin,
Ko‘p yashagin, ko‘p yilgacha o‘lmagin,
Jonim do‘stim, meni aslo qo‘zg‘ama,
Birodar, alamim ko‘pdir, so‘rmagin!

Kokilingning bandi-bandin tuydirma,
Qoshing kerib, qovog‘ingni uydirma,
Birodar, alamim ko‘pdir, so‘rmagin,
Jon jo‘ra, o‘rtangan jonim kuydirma!

Tarzimga qarasang, lodon bolaman,
Qasd qilgan g‘animni o‘tga solaman,
Jon jo‘ra, o‘rtangan jonim kuydirma,
Chambilbelda yo‘lbarlardan bo‘laman.

Chambilning elida o‘sgan elatim,
Uzoqda qolgandir arkon davlatim,
Jon jo‘ra, o‘rtangan jonim kuydirma,
Chambilbelda botirlardan avlodim.

Men ham bir bog‘chada bog‘ning guliman,
Otam ham enamning joni-diliman,

Jon jo'ra, o'rtangan jonim kuydirma,
Otim Hasan, Go'ro'g'lining uliman.

Tashlab keldim Chambilbelday elimni,
Bulbulday qip sayrataman tilimni,

Jon jo'ra, alamim ko'pdir, so'rmagin,
Izlab keldim xon Ravshanday ulimni.

Ayniq joyidan irg'ib turdi, ukalari ham tura keldi; mard Hasan bilan quchoqlashib, qaytadan ko'rishib aytdi:

– Yaxshi kelibsan jo'ra, juda yaxshi kelibsan. Bizlar ham, shu yerga Ravshan keladi, deb sening o'g'ling uchun o'tiribmiz. Ana endi sen kelding, ishimiz o'ng keldi. Endi jo'ra, ertaga Ravshanixonni shu yerga hayday keladi, nasib qilsa talato'p bo'ladi, xudo xohlasa, Qoraxon podsho o'ladi, yer bilan yakson bo'ladi, taxti vayron bo'ladi, – deb Hasan mard bilan kallalar suhbatlasha berdilar.

Ayniq ukalarini yuborib, G'irko'k otga beda, yem oldirib keldi. Hasanxon polvonga palov, go'sht, manti, barak¹ berib siylab, ziyofat ustiga ziyofat qilib, choyni damlab, G'irko'kni yemlab², ertaga urushning g'amini g'amlab, xotimi jamlab o'tira berdi.

Qirq kun muhlati tamom bo'ldi. Qoraxon podshoga:

– Taqdir podshoyim, kechagi gunohkorning muhlati bitdi, ajali yetdi, endi olib borib, dorga osib, boshini kesib, dodini bermoq kerak, – deb amaldorlari arz qildi, Qoraxon podsho:

– Olib borib, dodini beringlar, bugun osinglar, boshini kesinglar! – dedi.

Ravshanjonni zindondan chiqarib, bo'yniga g'ul³ zanjir solib, tevaragini ko'p dushman olib, bo'taday bo'zlatib, ko'zini boylab, ko'p zulmlarni aylab kela berdi.

Ravshan chiqqan kuni Zulxumor oyim qancha kanizlari bilan dod deb yig'lab, Ravshanning o'ng tarafidan kelib, to'rasining dog'iga kuyib, betini yulib, dovushining boricha chirqirab,

¹ Barak – chuchvara.

² Yemlamoq – hayvonni yem-xashak bilan to'ydirmoq.

³ G'ul – kishan.

yig'lab kelayotipti. Bir tarafida kampir enasi dod, deb bolasining dog'iga kuyib, betini yulib, voy bolam, deb Ravshanning bo'yniga osilib kelayotipti.

Zolimlar dorning ostiga yaqinlashib qoldi. Hasanxon G'irko'kning ustiga minib, yov-yarog'ini choq qilib, ustiga eski to'n kiyib, bir devona bo'lib turib edi. Dasta-dasta, baland-pastda, odam bosib kela berdi asta-asta, maydon sipohiga to'lib ketdi. Qoraxon podsho saltanati bilan, bir bo'lak amaldor umarolari¹ bilan kelib, bir yaxshi joyni olib, tushib o'tira berdi. Baland ham odam, past ham odam.

Shunda jallod, mirg'azablar Ravshanni haydab kela berdi. Hasan mard buni ko'rib, ko'zi yoshga to'lib, jazavalari qo'zg'alib, polvonlik tomirlari uyg'onib, o'zini tuzab tezlana berdi. Shunda Jaynoq masxaraboz kal kelib, Hasan mardga aytdi:

– Hay-hay polvon, bunday qilma. Avval o'g'lingni sinayik, mardmikin, nomardmikin, bilayik.

Hasanxon polvonning achchig'i kelib:

– E tentak! Mening o'g'limning ostida oti bor, ustida to'ni borki, buni sinaysanmi? – dedi.

Jaynoq aytdi:

– Polvon, bek Ravshanni olib kelgandan darrov o'ldirmaydi, hali qo'yadi. Qoraxon podshoning beshta-to'rtta katta amaldorlari, umarolari o'g'lingning oldiga borsa kerak, Ravshanga aytsa kerak:

«Ho' o'zbek! Sen ko'p yosh ekansan, seni bizlar podshodan tilab olayik va mana Zulxumor sening yoring ekan, sen Zulxumorga yor ekansan, ikkoving ham yosh ekansan, endi ikkovingni ayirmayik. Sen Qoraxon podshoning diniga kirgin, lotga iqror bo'l, manotga banda bo'l, tana xudoga tag'i banda bo'l, oyga, oftobga, yulduzga iqror bo'lsang, shu Qoraxon podshoga bizlar seni o'g'il qilib, Zulxumor yoringni senga to'y qilib berayik», – deydi. Shunda o'g'ling bir xotin uchun yurtidan kechsa, o'limdan qo'rqsa, o'g'lingning nomard, qo'rqqoligi; bo'lmasa, ularni aytmasa, o'g'lingning ustida bizlar o'lamiz-ku. Qoraxon podshoga o'g'il bo'lsa, kelgan o'z oyog'ing, yana o'z

¹ Umoro – amirlar; podsho huzuridagi yuqori mansabli amaldorlar.

oyog'ing bilan keta berasan-da! O'g'ling Qoraxon podshoga kuyov, Shirvonga to'ra ham podsho bo'lib qola beradi, – deb ma'qul qildi. Hasanxon noiloj to'xtadi.

Ravshanxonni zor yig'latib, jallodlarga haydatib, dorning ostiga olib keldi. Shunda Qoraxon podshoning amri bilan ikki hudaychi salom og'asi¹ kelib, Ravshanbekni dorning ostida to'xtatib, Qoraxon podshoning tili bo'lib, Ravshanxonga qarab bir so'z aytdi:

Qizil gul ochilar g'unchadan g'uncha,
Yurakda dard-u g'am ko'p turur ancha.
O'zbekning elidan kelgan, yosh bachcha,
Quloq sol, aytayin, so'zim bir necha.

Davlatim bor, turli kiyib jaynayin,
Quloq solgin, o'zbek, senga so'ylayin,
Bu gapimga quloq solgin, yosh bachcha,
Eshitgin, so'zimni bayon aylayin.

Jallodlar opkeldi, dorda so'yadi,
O'zing yosh ekansan, umring zoyadi²,
O'zbekning elidan kelgan, yosh bachcha,
Seni qanday qilib ko'zi qiyadi?

Bo'ysunsang Shirvon eining xoniga,
Ko'nsang agar vazirlar deganiga,
Seni dordan ayirib olib ketayik,
Agar kirsang Qoraxonning diniga.

Berdirayik senga Shirvon shahrini,
Senga bersin g'aznadagi zarini,
Obberayik suluv qiz Zulxumorini,
Seniki qilayik elning barini.

Men podshoga yetkizayin zoringni,
Ziyod qip Shirvonda e'tiboringni,

¹ Salom og'asi – shohga ta'zimni tashkil qiluvchi mansabdor.

² Uvoldir, zoyedir.

Agar kirsang Qoraxonning diniga,
Senga olib beray Xumor yoringni.

Eshitib ol vazirlarning soʻzini,
Shirvon elda podsho deydi oʻzini,
Agar kirsang Qoraxonning diniga,
Olib beray suluv Xumor qizini.

Shunda Ravshanxon polvon vazirlarning bu gapini eshitib, qahri kelib, ilonday zahri kelib, sen aytgan odaming men emasman, men qoʻrqoq emasman, oʻlimdan qoʻrqadigan odaming boshqadir, deb Shirvonning amaldorlariga qarab bir soʻz aytib turibdi:

Sen aytgan odaming, zolim, men emas,
Bir nechalar oʻz holini chengamas,
Men oʻlmasam, oʻz elimdan kechmayman!
Aziz boshing oyogʻimga teng emas.

Befarzandning koʻrgan kuni zoyami,
Yoʻqchilik joʻmardning¹ koʻzin oʻyami,
Qoʻlingdan kelganin qilgin, ayama!
Oʻlaman deb mard yoʻlidan toyami?

Ravshanbek Shirvonning kattalariga javob berib, undan soʻng aytdi:

– E yoronlar, voy yigʻilgan tomoshabinlar! Men endi bu dunyodan oʻtib borayotibman. Hali men yosh edim, dunyodan toʻyganlardan emasman. Sizlar mening koʻzimni boylab, oldilaringga solib haydab keldinglar. Endi mening koʻzimni ochsanglar, nima boʻladi, men ham yorugʻ dunyoni bir koʻrsam, yosh bola edim, mening ichimda armonim ketmasin. Sizlardan mening tilagan tilagim shu, boshqa soʻzni demayman.

Shunda dushmanlar quvonishib qoldi:

– Ishing boʻlmasin, bu gapni sara aytdi, ochinglar koʻzini! Hali bu bola yosh boʻlsa ham, yomon oʻr-bola ekan, koʻzini

---

¹ Joʻmard – botirlikda, saxiylikda, tantilikda mard odam.

ochsang, shuncha xalqni ko‘rar, to‘garaklab turgan jallod, mirg‘azabni ko‘rar, ana bu domi ko‘rar, bo‘yniga tushib turgan arqonni ko‘rar, yosh bola emasmi, qo‘rqar, keyin: «Men sizlarning dinlaringga kiraman», – der, darrov och ko‘zini, – deyberdi.

Mirg‘azab Ravshanning ikki ko‘zini ochdi.

Ravshanbek ko‘zini ochib qarasa, bir yog‘ida Zulxumor yori, qancha kanizlar, to‘rasining dog‘iga kuyib, betini so‘yib, dod deb turibdi; bir yog‘ida enasi – kampir Ravshanning dog‘iga kuyib, bu ham betini so‘yib, voy bolam, deb o‘zini urayotir. Shirvon eli katta-kichik, yaxshi-yomon, yugruk, chabon, qiz-u juvon – jami odamning bari tomoshaga yig‘ilgan. Ravshanbekka qarashib turibdi.

Ravshanbek o‘ng tarafiga qarasa, otasi – Hasan mard polvon yo‘lbarsday kelib turibdi; ostida G‘irko‘k oti, sherday haybati, qaynab g‘ayrati, ko‘zi yoshga to‘lib, ot qo‘yayin¹ deb turibdi. Otasini ko‘rib, aslo dalaga chiqmagan bola emasmi, yig‘lab yubordi.

Voy ota, deb baqirib, Ravshan polvon shu yerda bir so‘z aytayotir:

Uyquda boyladi nozik qo‘limni,
Sog‘indim, otajon, Chambil elimni,
Tor zindonda vo ota, deb yig‘ladim,
Ko‘rdingmi, otajon, mening holimni?

Menga xudo g‘olib qildi zolimni,
Zolim falak kajga qurdi folimni,
Tor zindonda vo ota, deb yig‘ladim,
Ko‘rdingmi, otajon, mening holimni?

Voy otajon, ko‘rdingizmi holimni,
Atrofigimda turgan qancha zolimni,
Tor zindonda vo ota, deb yig‘ladim,
Ko‘rdingizmi, mehribon, ahvolimni?

¹ Ot qo‘ymoq – yovga tashlanmoq, hujum qilmoq.

Yo'lingga intizor bo'ldim, otajon,
Sensiz, ota, nochor bo'ldim, otajon,
Baloga giriftor bo'ldim, otajon,
Dushmanga xor-u zor bo'ldim, otajon,
Bir ko'rmoqqa xumor bo'ldim, otajon,
Shirvonda juda xor bo'ldim, otajon.

Mehribonim kelgan ekan, ming shukur,
Mendan xabar olgan ekan, ming shukur,
Tulporini yelgan ekan, ming shukur,
Menga soya solgan ekan, ming shukur.
Tor zindonda mening yig'laganimni
Bilib, otam kelgan ekan, ming shukur.
Meni o'ldirmoqqa kelgan Qoraxon,
Endi zolim o'lgan ekan, ming shukur.
Men yosh edim, gunohimni bilmayman,
Ravshan ozod bo'lgan ekan, ming shukur.

Otajon, ko'rdingmi ahvolimni,
To'garagimni olib turgan zolimni,
Chambilbelga vallamat der o'zingni,
Jon ota, chiqarsang-chi, ovozingni,
Otajon, eshitay endi so'zingni.

Dushmanlarga ola qilgin ko'zingni,
Maydonda o'ynatgin asbi tozingni,
Ota, ayirib ol Ravshan qo'zingni.
Jonim ota, ko'rdingiz ahvolimni,
To'garagimni olib turgan zolimni!

Hasan polvon o'zi olovday yonib, dudday tutanib turib edi. Endi mardning g'ayrati kelib, jazavasi qo'zg'alib, o'g'lining bu so'zlarini eshitib, bir na'ra tortib yubordi. Shu yerda turganlarning ko'pi et-petidan tushib, aqli shoshib, esidan adashib, ne botirman deganlar turolmay emaklashib, bari birday chuvlashib qoldi.

Chuvlaganining ma'nosi bor edi: shu vaqtda Ishrat devo-

na degan devona bor edi. Bir cho‘biri bor edi – xalakash. Xalalasa, dingillar edi. Qayerda yig‘in-to‘da bo‘lsa, shu yerga borib bir xala urar edi, oti dingillar edi, nechovini tepib yiqitar edi.

Odamlar:

– Ha bachchag‘ar, nega unday qilasan? – desa, – bir pul bersang, unday qilmayman, – der edi.

Shunday qilib, odamlardan bir pul, ikki pul olar edi.

Barisi bu Ishrat devona deb:

– Ha devona, ha devona, qarab tur, sening o‘yining so‘ng bo‘ladi, bugun pulni senga ko‘p olib beramiz, – deyishayotir.

Shunda Hasanson G‘irko‘kka qamchi berib, qilichini g‘ilofidan sug‘urib, ot qo‘yib turibdi. Bir yoqda kallar ham choq turibdi. Hasanson polvon kal jo‘ralariga qarab, otini maydonga haydab, bir so‘z deb turibdi:

Keling, kallar, keching jondan,
Umiding bo‘lsa maydondan,
Siz bir yondan, men bir yondan,
Ot qo‘y g‘animning ustiga,
Kalla kesing, qon to‘kilsin,
Ravshan polvonning ustiga.

Ot qo‘ying, kallar, tush-tushdan,
Yuraklaring temir-toshdan,
Dim irkilmang¹ qizilboshdan,
Ot qo‘y g‘animning qasdiga,
Kalla kesib, qon to‘kilsin, Aynoqjon!
Ravshan o‘g‘ilning ustiga.

Ot qo‘yinglar yakka-yakka,
Ovoza soling falakka.
Dushman bo‘lsin tikka-tikka,
Ot qo‘y g‘animning qasdiga,
Kalla kesing, qon to‘kilsin,
Ravshan o‘g‘ilning ustiga.

¹ Irkilmoq – 1) qiynalmoq, zo‘riqmoq, charchamoq; 2) tortinmoq; 3) to‘xtalmoq; 4) hazar qilmoq.

UrIB o'ldir bo'ydog'ini,
Yarador qil ahmog'ini,
Quving, do'stlar, qo'rqog'ini,
Ot qo'y g'animning qasdiga,
Kalla kesib, qon to'kinglar, kallarim,
Ravshan o'g'ilning ustiga.

Oq, qora bosh, yashil tug'lar
Tikildi maydon ichinda.

O'mirovli ne polvonlar
Yiqildi maydon ichinda.

Bo'z tuproqqa qirmizi qon
Sepildi maydon ichinda.

Ne go'zallar qaddi yoyday
Bukildi maydon ichinda.

Oq badandan qizil qonlar
To'kildi maydon ichinda.

Nayza tegib kirovkalar¹
So'tildi² maydon ichinda.

Saf tortib satta bo'ydoqlar,
Ostida oti o'ynoqlar,
Kumush qo'tosli bayroqlar³
Shirillab maydon ichinda.

Saf tortibdi satta quvlar,
Qo'yma deyishib bari chuvlar,

---

¹ **Kiravka** – sovut ostidan kiyiladigan kiyim (nimcha).

² **So'tilmoq** – so'kilmog; chok va ulangan joyidan ajralishi.

³ **Qo'tosli bayroq** (tug') – qo'tosning bir tutam yolini kesilgan tomonidan siqib bog'lab, ustidan kumush poyanak berkitilgan bezakli bayroq.

Oq, qora bosh, tilla tuvlar¹
Tikildi maydon ichinda.

Og‘zi katta ashrapilar²
Otildi maydon ichinda.

Mard yigitning shirin joni
Sotildi maydon ichinda.

Mard qo‘lida po‘lat xanjar,
Katildi³ maydon ichinda.
Bo‘z⁴ tuproqqa qirmizi qon
Qotildi maydon ichinda.

Sholg‘omday bo‘p kalla desang,
Otildi maydon ichinda.

Bag‘ri tortiq sari yoylar⁵
Tortildi maydon ichinda.

Bog‘ bug‘doyday murdalari
Yotildi maydon ichinda.

Yasov⁶ tortgan satta «bòtir»
Saylanishib kelayotir,
Parang⁷ miltiq patir-patir
Otildi maydon ichinda.

Bedovga ipak ayillar,
Dushmanni qilib qoyillar.
Po‘lat o‘qli jazoyillar
Otildi maydon ichinda.

---

¹ Tuv – tug‘ – bayroq.

² Ashrapi – katta. Ashrapi to‘p – katta to‘p.

³ Katilmoq – kertilmoq.

⁴ Bo‘z – ekilmay yotgan keng yer.

⁵ Sari yoy (sariyoy, saryoy, Sarg‘ish yoy) – pay bilan ishlangan yoy.

⁶ Yasov – harbiy saf.

⁷ Parangi – yaxshi qurol. Parang miltiq – eng yaxshi miltiq.

Qo‘shin keldi dasta-dasta,
Yasov tortdi baland-pastda.
Kim o‘ldi, kim bo‘ldi xasta,
Urush bo‘ldi asta-asta,
So‘ng bo‘p qoldi chaparasta.

Hasan polvon nayzadast-da,
Sanchildi maydon ichinda.

Qilich kelar alab-yalab,
G‘arib ko‘ngil istar talab,
Oltin kosa, gulgun sharob
Ichildi maydon ichinda.

Ajallining kafan to‘ni
Bichildi maydon ichinda.
Ot qo‘yadi to‘plab-to‘plab,
Farangining og‘zin qoplab,
Qo‘sh jilovni qo‘lgajuplab,
Charx urdi maydon ichinda.

O‘lgan otdan og‘ib tushib,
O‘liklar qoldi ayqashib,
Otlar yurolmay chalkashib,
Ko‘p o‘liklar qopday ishib,
Har o‘likka quzg‘un tushib,
G‘ajir¹ qo‘nib tortqilashib,
Tortishdi maydon ichinda.

Goh ul quvib, goh bul quvib,
Qilichni qon bilan yuvib,
Dushman boshiga kun tuvib²,
Maydonda bedovlar suvib³,
Gurzi, xanjar ko‘kdan yog‘ib.

¹ G‘ajir, g‘ojir – o‘limtikka o‘ch, o‘laksaxo‘r yirtqich qush, qoraqush.

² Tug‘ib.

³ Sovib.

Ajallilar qirg'in topib,
G'irko'kni Hasanxon chopib,
Ot qo'yadi og'ib-og'ib,
Qo'yishdi maydon ichinda.

Dutor bo'yin arabi otlar,
Chu desa bir qirdan hatlar,
Yashin qanot xonazotlar
Qutuldi maydon ichinda.

Har tarafdin ol-ha, deyishib,
Ol-ha xanjar, sol-ha, deyishib,
Til bilmasga bo'l-ha, deyishib,
Mayling bo'lsa kel-ha, deyishib,
Kelib qo'lingni ol-ha, deyishib,
Qarmashdi¹ maydon ichinda.

Zumrat dovullar qoqildi,
Dushman dushmanga boqildi,
Ustixonga² o't yoqildi,
Surishdi maydon ichinda.

Qirg'iy yurar qiyada,
Lochin yotar uyada,
To'rt kal u ham qiradi,
Hasanxondan ziyada.

Endi ko'ring Aynoqni,
Masxaraboz Jaynoqni,
Qo'shinning oldin oladi,
Yetganini soladi.

Kimga yetsa shu kallar,
Yetgandan ikki bo'ladi.

---

¹ Qarmashmoq – hujum bilan bir-birini o'rab olmoq.

² Ustixon – so'ngak, suyak.

To'dani Aynoq oladi,
Ayirib olib bo'ladi.
Kim yo'liqsa Aynoqqa,
Uchrashgandan o'ladi.

Qo'lida ikki tayog'i,
Tayoqqa o'xshamas siyog'i,
Ikki yog'ochni sug'urib op,
Qadama tayoq boyagi.

Aynoq murtin buraydi,
Oyog'in yerga tiraydi,
Chilladagi norga o'xshab
Aynoq kal g'urg'uraydi.

Kaltaklarin otadi,
Aynoq jonin sotadi,
Katta to'pning o'qiday,
Ko'p odamni shipirib,
Qo'ymasdan olib ketadi.

Yetgancha Aynoq o'ynaydi,
Ushlab olsa qo'ymaydi,
Tayog'iga yetgancha,
Tepib ketar nechovni.

Mayib qilmay qo'ymaydi,
Tayog'in otib qoladi,
Nechovlar yotib qoladi,
Aynoq kalning tayog'i
Tekkan qotib qoladi.

Endi Aynoq mast bo'ldi,
Hasan bilan do'st bo'ldi,
Kim qo'shinni ko'p qirar
Degan garov – bas bo'ldi.

Shu sababdan, yoronlar,
Yelib qirdi Aynoq kal,
Ko‘p bo‘p turgan qo‘shinni
Bo‘lib qirdi Aynoq kal,
Daryoday bo‘p urushda
To‘lib qirdi Aynoq kal.

Aynoqjon ham zo‘r edi,
Mingga barobar edi,
Bunday qo‘shin bo‘lgan so‘ng,
Katta ajdahor edi.

Ilgari yosh vaqtida
Qatordagi nor edi.

Aynoq: – Ur-ha, ur, dedi,
– Botir bo‘lsang, tur! – dedi.
Baqirib aytdi Aynoq kal:
– Talabgor bo‘lsang, kir! – dedi.
– Aynoqni endi ko‘r! – dedi.

Yeyman, deydi, go‘shini,
Qayraydi kal tishini,
Endi ko‘ring, yoronlar,
Aynoq kalning ishini.
Qo‘rqib qopti kallardan
Qoraxonning qo‘shini.

U ham kelayotiri¹,
Mard Hasanning girdini
Qarmab² olayotiri³.

Chiqarmoqqa qo‘ymadi,
Jamab olayotiri.

---

¹ Kelyapti.

² Qarmamoq – o‘ramoq.

³ Olyapti.

Ajallisi shu yerda,
Ko'ring, o'layotiri¹.

U ham «qo'yima-qo'yima!» deb,
Bu ham «bizni dema», deb.

«Ha, senimi, ha seni,
O'likni muncha uyma», deb,
«Pul opmiding o'likka?
Bizga endi tegma!» deb.

Qoraxonning qo'shini
Jonni sotayotiri²,
Mard Hasanning girdini
Qat-qat tutayotiri³.

Sarig' yoy ham miltiqni
Ha deb otayotiri,
Nishona qip Hasanni
O'qqa tutayotiri⁴.

Jondan kechgan mard Hasan
Ko'p qo'shinga urindi.
Dushmanlarning ko'ziga
Birov ming bo'p ko'rindi.

Otni chopdi mard Hasan,
Oldi juda o'r endi.

Baqiradi Aynoq kal:
– Ayamay Hasan, qir endi!
Bu tomon bari amaldor,
Shu to'pga o'zing kir endi.

---

¹ O'lyapti.

² Sotyapti.

³ Titrayapti.

⁴ Tutyapti.

Botirman degan beklarning
Jazosini ber endi!
O'zing kirgin to'daga,
Chekkani menga ber endi!

O'zingdan-meni-kam-dema,
Aynoq kalni ko'r endi.
Sen nechovni o'ldirsang,
Adashmay sanay ber endi.

Seniki ko'pmi, meniki,
Adashmayin yur endi.
Qilichga o'lgan seniki,
Tayoqqa o'lgan meniki,
Hisoblab ham ko'r endi.

Aynoq shunday oshadi,
Hasanman garovlashadi,
Qoraxonning qo'shini
Bulardan juda shoshadi.
Bir-biriga shivirlab:
«Endi qaytamiz¹», – deyishadi.

Hasan yurar g'urg'urab,
G'irko'k oti pirqirab,
Qayoqqa Hasan qarasa,
Oldi qochar tirqirab.

Aynoq kal ham mast bo'ldi,
Qo'yma deydi varqirab².
Uch ukasi chetni opti,
Quvib yurur zirqirab.

Qoraxonning qo'shini
Shoshib qoldi, yoronlar,
Qirg'in juda haddidan
Oshib qoldi, yoronlar.

---

¹ Nima qilamiz.

² **Varqiramoq** – kishini hayajonga soluvchi qattiq tovush bilan ketma-ket qichqirmoq.

Shohga juda katta g'am
Tushib qoldi, yoronlar.
Aytganingcha bor edi,
Urushga xumor edi.

Mard Hasan ham Aynoq kal
Qoraxonning eliga
Och bo'riday doridi.

Endi ko'ring, mard Hasan
Mardi maydon etadi.
Tuyg'unday¹ bo'p tikilsa,
Quvganiga yetadi.

Yonashsa² mardning qilichi
Ikki bo'lib o'tadi.
Shamoli tegsa qilichning,
U ham tipirlab yotadi.

G'irko'kday ot ostida,
Kimni quvsa yetadi.
Do'ngni, pastni bilmaydi,
O'lik to'shab ketadi.
Bunday bo'lsa qirg'ini,
Qo'shin qochmay netadi?

Maslahat qip ko'p qo'shin:
«Endi qochsak netadi?
Eshitmasin Qoraxon
U ham oxir qochadi-da?

Qayoqdan qo'shin yetadi.
Shunday qirsa shu odam
Kechgacha oda etadi.

---

¹ Tuyg'un – 1) juda olg'ir va uchqur yirtqich qush (qarchig'aysimonlar oilasidan);

² qirg'iy yoki qarchig'ayning erkagi.

² Yaqinlashsa.

– Endi buni netamiz?
Ne maslahat etamiz?
Birodamdan, yoronlar,
Qayoqqa qochib ketamiz.

Odam emas, parimi?
Bu jahonning zo‘rimi?
Yovda yo bir bo‘rimi?
Sohibqiron ko‘p o‘tgan,
Yo shularning birimi?

Odam shunday bo‘larmi?
Bir qo‘shinga bir odam
Shunday zo‘rlik qilarmi,
Qo‘shinni shunday quvganni
Hech qariya bilarmi?
Kim joniga pul olgan,
Bekorga odam o‘larmi?!»

Hasan qildi xurushdi,
G‘irko‘kka qamchi qo‘shdi,
G‘irko‘k og‘zini ochdi,
Qo‘ltiqdan parin sochdi,
Jonvor qushday uchdi,
Qo‘shinga aralashdi.

Buni ko‘rgan ko‘p qo‘shin
Qo‘rqib yuragi shishdi.

Qo‘shin kelar to‘p-to‘p bo‘p,
Har to‘pi undan ko‘p bo‘p,
Qancha kelsa Hasanga
Barisi birdan sop bo‘p,
Hasan qildi xurushdi,
Tinmay polvon urushdi,
Barakalla Hasanga
Ko‘p qo‘shinman urushdi.

Baxt qaradi Hasanga,
Kallar hamdam berishdi.

Buni ko'rib ko'p dushman
Ko'zidan to'kdi yoshdi.
«Endi qaytay¹ qochsak?» – deb
Bir-biriman kengashdi,
Qo'rqoqlari enkayib,
Toshloq panadan qochdi.

Endi kallar toshadi,
Tinmay hay-haylashadi,
Ne botirlar shoshadi,
Shoshmay qaytsin² botirlar,
Ko'p maydonlar bo'shadi.

Kim yo'liqsa Aynoqqa,
To'p etib ostiga tushadi.
Qochmasin, deb shu kallar,
Chetlab quvalashadi.
Ne botirlar hinqillab,
Dustuman³ bo'p yiqilib,
Tuproq, qumni oshadi.

Hasan otin to'daga
Solib borayotiri.

Kimga yetsa jonini
Olib borayotiri.
Qo'lidagi xanjari
Bo'lib borayotiri.
Kim yonashsa Hasanga
O'lib borayotiri.

---

¹ Qanday qilib.

² Qanday qilsin.

³ **Dustuman** (do'stomon, dustamon) – mukka, mukkasicha, mukkasi bilan, yuzi bilan yiqilmoq.

G'irko'k oti ostida,
Yelib borayotiri.
Qo'rzoqligin shu elning
Bilib borayotiri.

Bilganini Hasanxon
Qirib borayotiri.

Botirligin bildirdi,
Ichin g'amga to'ldirdi,
Ne bir menman deganning
Boshin kesib o'ldirdi.

Hasan yurur tolmayin,
Biror damin olmayin,
– Qo'ymayman, – der Hasanjon, –
Baring oda qilayin!

Ha deb Hasan ot qo'ydi,
Ortidan kallar choq qo'ydi.
Qoraxonning diliga,
Hasan katta dog' qo'ydi.

Hasanxonning ko'ziga
Tuman ko'chganday bo'ldi.
Hasan polvon maydonda
Araq ichganday bo'ldi.

Hasan botir maydonda
Qizni quchganday bo'ldi.
Qoraxonning shu kuni
Kayfi uchganday bo'ldi.
Chuvlab yotir ko'p qo'shin
Qunduz ko'chganday bo'ldi.
Yarqillashib qilichlar,
Yulduz uchganday bo'ldi.

Hasanxonning G'iroti
Qonni kechganday bo'ldi.
Sovub kelgan G'irko'k ot
Og'zin ochganday bo'ldi.

Bir nayzaga Hasanxon
Yuzni sanchganday bo'ldi.
Shirvonning shu lashkari
Ordan kechganday bo'ldi.

Qoraxon shohning chirog'i
Shu kun o'chganday bo'ldi.
Hasanxonning ko'nglida
Qo'shin qochganday bo'ldi.
Oshiq'larga suluv qiz
Qo'ynin ochganday bo'ldi.

Hasan yuri qizday bo'p,
Ko'lda o'rdak, g'ozday bo'p,
Qo'rqqanidan Qoraxon
Ranggi o'chib bo'zday bo'p.

Shu qo'shinning ko'nglida
Dunyo qoldi muzday bo'p.
Shirvonning ne bir botiri
Shu kuni qoldi hezday bo'p.

Hasanxonning maydoni
Kayf berar qimizday bo'p.
Hasanxonning oldida
Qoraxonshoh yerday bo'p.

Yiqilib yotir¹ ko'p dushman,
Og'zi ochilib go'rday bo'p.
Ko'p qo'shinni quvalab,

---

¹ Yotar.

Hasan yuri sherday bo‘p.
Hech kim chiqmay barobar,
Yolg‘iz o‘zi erday bo‘p.

Urdi Hasan dovuldi,
Qattiq tortib ayildi.
Hasanxonday polvonga
Qoraxonshoh qoyildi.

Hasan qildi erlikni,
Maydonda polvongirlikni.
Qoraxon qo‘shiniga,
Bir o‘zi qildi zo‘rlikni.

Hasan polvon op qo‘ydi,
Shu qo‘shinning esini,
Bir qo‘shinga bir botir,
Zo‘rlik qilsa, yoronlar,
Biz maqtayik nesini.

Hasan ishin ishladi,
Pastki labin tishladi.
Yig‘ilib kelgan qo‘shinning
Ko‘pini qirib tashladi.

Ozi qoldi, qo‘rqog‘i
Qo‘rqib qocha boshladi.
Daladagi zo‘r kallar
«Turavor!» – deb ushladi.

Yig‘ilib, qo‘rqib elansa,
O‘xshatib uch-to‘rt mushtladi.
Hasan vaqtin xushladi,
Ishi yaxshi tishladi.

Ostidagi G‘irko‘kni,
Mard Hasan kish-kishladi.

Og'zin ochib G'irko'k ot,
Nechovini tishladi.

«O'zi qirgani ozmidi,
Oti ham urush boshladi.
Necha odamning kallasin
Oti uzib tashladi».

Bu so'zni aytib turgan yov,
Tura qocha boshladi.
Endi ko'ring, Qoraxon,
Bo'lib qoldi sargardon.

Qo'shin qochib boradi,
Bir er chiqmay Shirvondan.
Podshoga vahm tushdi,
Endi yuragi shishdi.

Otin minib Qoraxon,
Qo'shından chiqa qochdi.
Qoraxon shoh uzamay,
Hasanning ko'zi tushdi.

G'irko'kka qamchi qo'shdi,
Quvib keynidan tushdi.
Og'zin ochib G'irko'k ot,
Qoraxonga yetishdi.

Endi Hasanxon polvon,
G'irko'k otin yeldirdi,
Zo'rligini bildirdi,
Quvib yetib ortidan,
Oq nayzaga ildirdi.

Dustaman qip yiqitib,
Og'zin qumga to'ldirdi.
Egnidan sop nayzasin,
O'pkasidan o'tkazib,
Qoraxonni o'ldirdi.

Qo‘shin qochdi tirqirab,
Piyodasi zirqirab,
O‘ldik deyishib yig‘laydi,
Qo‘rqoqlari chirqirab.

Aynoq kalning dovushi:
– Qo‘yima! – deydi varqirab.
O‘lib ketdi Qoraxon,
To‘p-to‘p jami olomon.

Ikki qo‘li tos tepada:
– Begim, – der, – omon-omon!
Bizga bo‘p oxir zamon,
Holimiz bo‘ldi yomon.

Arzimiz shu: Hasanjon,
Polvonim, omon-omon!
Tog‘larning boshi tuman,
Tiriklik bizga gumon.

O‘lgan bo‘lsa Qoraxon,
Vallamat, omon-omon!
Kaling qursin ko‘p yomon,
Bormanglar kallar tomon.
Qo‘lingni tort, Hasanjon,
Vallamat, omon-omon!

Ana endi Hasanxon polvon Shirvon odamlaridan omon tilaganlariga omon berib, qo‘shinning u yoqqa-bu yoqqa qochganlari yig‘ilib, hammasi bir yerga uyilib, qilich, sadoqlarini bo‘yniga solib kelib, Hasanxon polvonga elanib, yolborib itoat qildi. Eli-yurt omon-omon bo‘ldi.

Hasanxon polvon yov-yorog‘ini yechib, Ravshanxon o‘g‘li bilan ko‘rishib, ho‘l-ahvol so‘rashib, bolasi bilan topishib, og‘iz-burnidan o‘pishib, toyqulunday iskashib, kishnashib qoldi. Hasanxon polvon Ravshanxonning enasi bilan ko‘rishib, undan keyin Zulxumor kelini bilan ko‘rishib, kanizlari bilan so‘rashib tanishdi.

Shirvon kattalari, maslahatdor kayvonilar – kengash boshilar Zulxumorni, Ravshanbekni, Hasan polvonni, to‘rtta jo‘rasi: Aynoq, Jaynoq, Ersak, Tersak kallarni izzat-ikromlar bilan shaharga olib jo‘nadi.

Endi Shirvon mamlakatiga otini boylab, shodiyona qo‘ydirib, Qoraxon podshoning xazina-dafinalarini bo‘shatib, elni yig‘dirib, ochni to‘ydirib, yalong‘ochni kiydirib, bolabon, g‘ijjak, karnay, surnay qo‘ydirib, qirq kun to‘y qilib, Zulxumoroyini Ravshanxonga nikoh qilib berdi.

To‘y tarqadi. Hasanxon polvon Shirvonning katta-kichigini yig‘ib, shu Shirvonni kallarga topshirdi. Aynoq jo‘rasini Shirvon shahriga podsho qildi, ukalarini vazir, mahram qildi.

Zulxumor oyimni qancha quli-cho‘risi bilan, necha yaxshi kanizlari bilan, qancha jodu ko‘zlari bilan, shirin so‘zlari bilan, o‘yinchi qizlari bilan olib, Ravshanxon polvon yo‘lga tushdi.

Ravshanxonning enasi:

«Meni tashlab ketdingmi», – deb yig‘lab, noiloj javob berdi. Aynoq va boshqalari necha kunlik yerga chiqib, xo‘shlashib qaytdilar.

Hasanxon boshliq yo‘lni boshlab, necha kun yo‘l yurib, qancha suvsiz cho‘l yurib, ozgina emas, mo‘l yurib, axiri Chambilga yetdilar.

Otasi Go‘ro‘g‘libek, enasi Yunus, Misqol parilar, yori xon Dalli, qirq yigit jo‘rasi – bari oldiga chiqib, Hasanxon bilan, Ravshanbek bilan ko‘rishib, hol-ahvol so‘rashib, Zulxumor oyim bilan, necha kaniz qizlari bilan tanishib, izzat-ikromlar bilan Chambilga olib bordilar.

Go‘ro‘g‘libek Yovmit-Takaning eliga odam qo‘yib, Zulxumor oyimga to‘y boshlab, qirq kun to‘y qilib, qancha o‘yin qilib, to‘yni tarqatdi. Ko‘p in‘om-ehsonlar bilan to‘yni tamom qilib, murod-maqsadlariga yetdi.

Izohlarni kiritishda To‘ra Mirzayev, Jabbor Eshonqulov va Selami Fidokor tahriri ostida 2007-yil nashr etilgan “Alpomish” dostonining izohli lug‘atidan va To‘ra Mirzayevning “Hodi Zarif suhbatlari” kitobidan ham ijodiy foydalanildi.

XALQ OG‘ZAKI IJODI
O‘ZBEK XALQ DOSTONLARI

RAVSHAN
(“Go‘ro‘g‘li dostonlari turkumi”)

Aytuvchi:
ERGASH JUMANBULBUL O‘G‘LI

Yozib oluvchi:
Hodi ZARIF

Nashrga tayyorlovchi:
Hodi ZARIF

Qayta nashrga tayyorlovchi, iqtibos va izohlarni kirituvchi
Ergashboy MATYOQUBOV

Mas‘ul muharrir:
Lolaxon **QO‘ZIBOYEVA**

Kompyuterda sahifalovchi:
Ergashboy **MATYOQUBOV**

Litsenziya raqami AI № 185, 10.05.2011 yilda berilgan.

Bosishga 10.09.2019 yilda ruxsat etildi. Bichimi 84x108^{1/32}.
Bosma tabog‘i 6,5. Shartli bosma tabog‘i 10,92. Garnitura -
«Times New Roman». Qog‘oz – ofset bosma. Adadi – 5000 nusxa
Buyurtma raqami – 121-19. Bahosi kelishilgan narxda.

„Yangiyul Poligraph Service“ MCHJ bosmaxonasida bosildi.
Toshkent viloyati, Yangiyo‘l shahri, Samarqand ko‘chasi, 44.